N°I – PROSINAC/DECEMBAR 2023

BOSNA

Armin HODŽIĆ

Jedinstvena prilika za NOVI POČETAK

REPORTAŽE

SISAK: Merhametov halal-lonac nahranio jedan čitav grad

MIROGOJSKI NIŠANI: Tihi svjedoci bošnjačke prisutnosti

INTERVJUI

Husein Hus HASANEFENDIĆ

Dino Nuradin TRTOVAC

Ivana ŠOJAT

MANJINSKI STANAK

Milorad PUPOVAC

Veljko KAJTAZI

Furio RADIN

BOSNA

N°I – PROSINAC/DECEMBAR 2023

БОСНА.

IMPRESUM
ISSN 2991-7735
Izdavač: *Bošnjačko nacionalno vijeće*
Adresa: *Bulatova 4, 10000 Zagreb*
Za izdavača: *Armin Hodžić*
Glavni urednik: *Filip Mursel Begović*
Uredništvo: *Stipe Majić, Mirza Abaz, Damir Hadžić*
Dizajn i prijelom: *Velija Hasanbegović*
Na naslovnici: *Kompozicija, 1988, Dino Nuradin Trtovac*
Tisak: *Kerschoffset, Zagreb*
Web domena: *www.bosna.hr*
Naklada: *750*

UVODNIK

3 Armin Hodžić: Jedinstvena prilika za novi početak

INTERVJUI:

8 Dino Nuradin Trtovac: Kozmopolitski duh oslikan Bosnom i bošnjaštvom
28 Ivana Šojat: Nakon izlaska mog romana „Ezan“ uvidjela sam koliko je islamofobije kod nas
36 Husein Hasanefendić Hus: Bosna je u mojim genima

MANJINSKI STANAK:

23 Milorad Pupovac / Veljko Kajtazi / Furio Radin

KOLUMNE

14 Sead Alić: Terorizam cionizma

REPORTAŽE:

18 SISAK: Merhametov halal-lonac nahranio jedan čitav grad
32 MIROGOJSKI NIŠANI: Tihi svjedoci bošnjačke prisutnosti
51 HODOLJUBLJA IRAKOM: Sarajevo – Istanbul; Istanbul – Bagdad

DIPLOMA ZA IDENTITET

4 Vilajetski list „Bosna”: 157 godina na razmeđima Istoka i Zapada
40 Esnafi za proizvodnju čiste ljepote: Kujundžije, zergeri, kazandžije, kaljdžije, bičakčije, haršermedžije...
44 Bošnjaci Hrvatske u Domovinskom ratu
54 Bosanski jezik: Ime, osobenosti, pismo

NA RAZMEĐIMA BOSNE:

26 Tomislav Ladan

KNJIŽEVNA RAZMIRJA

48 Ena Begović-Sokolija: Bosanski franjevci u bošnjačkoj književnosti
60 Filip Mursel Begović: Oproštajna igra bogomdanih Bošnjaka

UVODNIK

Armin Hodžić, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća

Jedinstvena prilika za NOVI POČETAK

Bošnjaci u Hrvatskoj godinama govore o potrebi političkog objedinjavanja, upozoravaju na nedostatak medija, odnosno časopisa koji će predstavljati naličje našeg nacionalnog i kulturnog identiteta, i na koncu upozoravaju da su Bošnjaci druga najbrojnija nacionalna manjina te da moraju imati bolji status u hrvatskom društvu. Dakle, osjeća se nedostatak osnova onih društvenih poluga što grade i čuvaju identitet, ali osim opravdanog negodovanja, činjenica je da se rijetko djelovalo u pravcu popravljanja stanja. Brzo i bučno se počinjalo, ali još brže se utihnulo i gasilo, odnosno nakon početnog entuzijazma teško je bilo održati kontinuitet.

Časopis koji je ispred vas predstavlja jedinstvenu priliku za novi početak. Ne želimo da budemo konkurencija nikome, ali želimo doprinijeti svima. Nemamo uobrazilju da se ikome među Bošnjacima nametnemo kao arbitar, ali želimo da doprinesemo popravljanju ukupnog statusa naše manjine. I ono što mislimo proizvoditi na ovim stranicama ne kreće kao unutarbošnjačko suprotstavljanje, a ni kao povišeni glas s obzirom na naše artikuliranje odnosa prema hrvatskom većinskom narodu, već je organska potreba jednog naroda koji prije svega živi i čuva svoj integritet u onome što označavamo kao pravo na kulturnu autonomiju. No, i taj autonomni status treba izboriti pa ističem da je prvi put u historiji Bošnjak na čelu Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba, a raduju nas i nove forme medijske komunikacije u vidu „Podsjetnika“, koji redovno izlazi na „Novom glasu“ pod uredničkom palicom uvaženog Seada Alića. Novi polet, nanovo pronađeni optimizam, te novi početak naših međusobnih odnosa bitno određuje i historijski dogovor Bošnjaka o zajedničkom izlasku na parlamentarne izbore.

Časopis „Bosna“ naslanja se na istoimenu pionirsku časopisnu tradiciju koja započinje u drugoj polovici 19. stoljeća, a uredništvo koje ju je iznijelo jeste okušano i potvrđeno u izradi naših ponajboljih časopisa koji su izlazili u Hrvatskoj, ali i koji još uvijek izlaze u Bosni i Hercegovini. Zapravo, sretni smo da u časopis unosimo kolorit Bošnjaka u Hrvatskoj koji svojim doprinosima hrvatskoj kulturi, nauci i sportu ni u kojim slučaju nisu kvalitativna manjina. Izlazak ovog časopisa, dakle, poklapa se i s težnjama mlađe generacije Bošnjaka koji teže revitalizaciji statusa Bošnjaka u Hrvatskoj i nastojanja da se oni pozicioniraju na jedan moderan i autentičan način unutar države kojoj je naš narod puno podario.

Nikada ne zaboravimo da je 1.187 Bošnjaka dalo svoj život za Republiku Hrvatsku tokom Domovinskog rata. Njihova žrtva danas nam na savjest postavlja odgovornost da se izborimo za bolji i čim ravnopravniji položaj Bošnjaka u Hrvatskoj. Naš novi početak u miru, težeći dijalogu i vlastitoj afirmaciji, boreći se za prepoznatljivost i prisutnost, možemo ostvariti, svjesni smo, tek inkluzivnim pristupom koji će biti ugodan domaćin svakome koji se prepoznaje u onome što je naša zajednička ljubav i poveznica – čarobna Bosna i od sunca nam mirisna Hercegovina. Pa i ne čudi da smo našu ljubav prema Bosni i Hercegovini ponajbolje čuvali kroz pjesmu, kroz djelovanje u kulturi. Pa ponavljam da je zadatak Bošnjačkog nacionalnog vijeća ujedno i moto našeg časopisa, a artikulira naše identitetarne potrebe kroz kulturnu autonomiju i društvene aktivnosti, dok politika služi tek kao instrument za stvaranje okvira u kojem ćemo ostvarivati naše djelovanje i trajanje.

Zbog toga, kada poručujem da ovaj časopis neće biti sredstvo obračuna s bilo kime, niti sredstvo političke propagande, ustvari apeliram da je potrebno nadići dosadašnje sukobe i animozitete, da su nas oni iscrpili preko svake mjere, doveli do one iznemoglosti u kojoj nam prijeti atomizacija i nestanak. Osim toga, želimo komunicirati sa što većim brojem Bošnjaka u Hrvatskoj, pa je naš cilj, koji se nadamo dostići, da oko 3.000 bošnjačkih domaćinstava u Hrvatskoj u redovnom intervalu dobija na kućnu adresu primjerak „Bosne“.

Političko ujedinjavanje Bošnjaka, koje se dogodilo prvi put u proteklih 20 godina, pokazatelj je izrazito pozitivnih trendova i političkog sazrijevanja. Naša težnja da povratimo svoju snagu potvrđuje se i činjenicom da časopis „Bosna“ nije finansiran od države već isključivo od vlastitih sredstava, sponzora te volonterizma uredništva. Činjenica da ovaj časopis ne ovisi o nekakvoj birokratskoj odluci i da njegovu uređivačku politiku ne može diktirati niko osim Bošnjaka u Hrvatskoj najveća je moguća satisfakcija za Bošnjačko nacionalno vijeće. ●

Prva lastavica bošnjačkog preporoda

VILAJETSKI LIST "BOSNA" – plodotvorni susret Istoka i Zapada

U otvaranju zvanične Vilajetske štamparije Osmanlije su vidjele priliku da neutraliziraju negativna pisanja bosanskohercegovačkog susjedstva o osmanskoj upravi u Bosni, kao i priliku da održe svoj već oslabljeni utjecaj i prisustvo na ovim prostorima. Zvaničnici osmanske uprave u Bosni uvidjeli su da u promjeni vlastitog odnosa prema ideji štampe u Bosni leži mogućnost odbrane, ovog ka Zapadu i Evropi najisturenijeg dijela Osmanskog Carstva, od neprijateljski usmjerenih pisanja listova susjednih zemalja.

БОСНА.

Piše: Damir Hadžić

U Osmanskom Carstvu u drugoj polovini 19. st., u vrijeme vladavine sultana Abdulaziza I, a tragom tzv. tanzimatskih reformi započetih još 1839. godine objavom Hatišerifa od Gülhane, javlja se potreba za modernizacijom, uključujući i približavanje stanju u zapadnoevropskoj kulturi i civilizaciji u pojedinim segmentima, a što se odrazilo i u najzapadnijoj osmanskoj provinciji – Bosanskom vilajetu.

Tada se, pored niza promjena u društvenim, ekonomskim i vojnim pitanjima te drugim oblastima, u Bosni javlja i zapadnoevropski sistem štampe, pa se, uz još ranija, pionirska tri sveska prvog bosanskohercegovačkog časopisa *Bosanski prijatelj* (1850, 1851, 1861) fra Ivana Franje Jukića i njegovu četvrtu svesku koju je uredio fra Anto Knežević (1870), a koji su štampani izvan Bosne, kao sastavni dio ovih reformskih procesa i u samom Bosanskom vilajetu pojavljuju i prvi novinski listovi i časopisi, a koji su u cijelosti ili djelimično objavljivani i na narodnom, bosanskom jeziku. Ove listove i časopise štampala je Vilajetska štamparija u Sarajevu, koja je u skladu s osmanskim Ustavnim zakonom za Bosnu počela s radom 1866. godine, kad je započelo objavljivanje kratkotrajnog lista *Bosanski vjestnik* (1866–1867) u privatnom izdanju Ignjata Soprona, štampara koji na poziv bosanskog valije Osmana Šerifa Topal-paše dolazi u Bosnu iz austrougarskog Zemuna upravo s ciljem pokretanja rada štamparije.

Odmah zatim javljaju se i zvanične vilajetske novine *Bosna* (1866–1878), „list za vilajetske poslove, vijesti i javne koristi", a potom i *Sarajevski cvjetnik* (1868–1872), poluzvanični časopis koji je po valijinu odobrenju pokrenuo i izdavao Mehmed Šakir Kurtćehajić, najangažiraniji zagovornik evropeizacije Bosne u osmanskom vremenu kod Bošnjaka muslimana, dok se u kratkotrajnom Hercegovačkom vilajetu kao njegove zvanične novine javlja list *Neretva* (1876), štampan u Vilajetskoj štampariji u Mostaru kao sjedištu Hercegovačkog vilajeta. Uz javnu pisanu komunikaciju na bosanskom jeziku, na ovaj način u Bosni se, a posebno među Bošnjacima, pored tradicionalno prisutne arebice i ostataka bosaničke pismenosti, postepeno uvode i afirmiraju i za njih nova, zapadna,

Mehmed Šakir Kurtćehajić

NAJAVA POKRETANJA LISTA, prvi broj „Bosne", 28. maj 1866.

„Hvala Bogu premilostivom, stvoritelju neba i svjeta! Hvala Tebi što si nas obdario sa carem premudrim, koga će ime da svjetli u istoriji roda čovječijeg. Ta on je usrećio narode svoje, ukrasio je narode svoje sa institucijama, koje su izvor sreće i blagostanja nas sviju. Neka Bog premilostivi poživi mnoge godine svetljejšeg Imperatora našeg SULTANA-ABDUL-AZIS-HANA! koji je dika prestola svoga, i čest i ponos naroda svojih. Stupanje Tvoje na vladu, o care! početak je novome vrjemenu, vrjemenu sreće i obrazovanosti. Za razprostranjenje obrazovanosti u narodu, najbolja su sredstva novine na narodnom jeziku. Takove novine eto sad ugleda i Bosne vilajet, koje novine nose ime samoga predjela, u kome izlaze. Po zapovjesti carevoj iste bi trebale još prije da izlaze, ali su tome smjetali tehnički uzroci, koji su sada hvala Bogu odklonjeni. Kao što se vidi novine će ove nositi ime „Bosna", izlaziće na turskom i bosanskom jeziku u nedelji dana jedanput, i biće organ vlade vilajeta bosanskog, te će im biti zadatak, da poučavaju narod, da ga upute k napredovanju, i da ga posavjetuju u podaničkim dužnostima njihovima."

evropska pisma – latinica, kojom je još ranije štampan *Bosanski prijatelj*, a potom i ćirilica s pravopisom Vuka S. Karadžića, kojom je u cijelosti štampan *Bosanski vjestnik* te polovina svakog broja *Bosne*, *Sarajevskog cvjetnika* i *Neretve*, dok je njihova druga polovina štampana na osmanskom turskom jeziku.

SEDMIČNI LIST *BOSNA*, NA TURSKOM I BOSANSKOM JEZIKU

Neposredno nakon osnivanja štamparije u Sarajevu 1866. godine započinje s izlaženjem zvanični list bosanske vlade *Bosna* . Izlazila je jedanput sedmično, na turskom i na bosanskom jeziku, ćiriličnim i arapskim pismom. Prvi broj izašao je 28 . maja 1866, a posljednji broj 18. jula 1878. godine. Izlazila je najprije na četiri stranice (vanjske ćirilične, a unutarnje na arapskom pismu), da bi se od 615. broja pojavila na osam stranica teksta. Na kraju lista nosila je u početku djelovanja (do 24. broja) oznaku „Sopronova pečatnja u Sarajevu", nakon čega nosi znak Vilajetske štamparije u Sarajevu. Mijenjala je i format izlaženja: 43 x 29 cm, 48 x 35 cm te nakon 615. broja 25 x 25 cm . Koncepcija lista *Bosna* nije se bitno mijenjala od početka do kraja izlaženja, a kao urednici lista pojavljuju se Mustafa Refet Imamović, Mehmed Šakir (Šaćir) Kurtćehajić, Salih Biogradlija, Kadri-efendija Carigradlija, Ebu Zija Tevfik-beg, a stalni prevodilac lista za sve vrijeme izlaženja bio je Miloš Mandić. Također su stalne i rubrike lista: „Vilajetske vijesti", „Unutrašnje vijesti", „Inostrane vijesti", „Naimenovanja", „Podlistak", „Različitosti", „Najnovije vijesti" i „Zabava", s prilozima gotovo identičnim na oba jezika. *Bosna* donosi članke o gotovo svim tekućim političkim, društvenim, kulturnim i inim pitanjima, dopise iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine te kraće i duže vijesti iz evropskih, azijskih i američkih zemalja, bivajući, na taj način, istinska hronika vremena u kojem je nastala.

Razloge relativno kasnog započinjanja moderne štamparske i novinske djelatnosti u Bosni i Hercegovini treba sagledavati u kontekstu pripadnosti ovih prostora u 19. st. već vidno oslabljenom Osmanskom Carstvu, s tim da je, istovremeno, upravo ta činjenica direktno potaknula otvaranje prve štamparije u Bosanskom vilajetu. Naime, štampa se u svim zemljama pod upravom Osmanlija afirmira relativno kasno, prvenstveno zbog dominantnog islamskog religijskog načela i s njim povezane svetosti prepisivačke djelatnosti, poglavito kada je u pitanju sveta Božija knjiga, ili, preciznije kazavši, zbog straha i njime prouzročenog otpora ka mehaničkom umnožavanju najprije svete, a potom i profane knjige. Ako

Topal Osman-paša

je pripadnost Osmanskom Carstvu u prvi mah usporila pojavu štampe u Bosni i Hercegovini, upravo će ta pripadnost direktno prouzročiti kasnije otvaranje Vilajetske štamparije – prve moderne bosanskohercegovačke štamparije u Sarajevu.

VILAJETSKA ŠTAMPARIJA

Zapravo, u otvaranju zvanične Vilajetske štamparije Osmanlije su vidjele priliku da neutraliziraju negativna pisanja bosanskohercegovačkog susjedstva o osmanskoj upravi u Bosni, kao i priliku da održe svoj već oslabljeni utjecaj i prisustvo na ovim prostorima. Zvaničnici osmanske uprave u Bosni uvidjeli su da u promjeni vlastitog odnosa prema ideji štampe u Bosni leži mogućnost odbrane, ovog ka Zapadu i Evropi najistureniјeg dijela Osmanskog Carstva, od neprijateljski usmjerenih pisanja listova susjednih zemalja.

Na ovaj način ponukana, u vrijeme namjesnikovanja Topal Osman-paše u Bosni 1866. godine počinje s radom Vilajetska štamparija, i to s ciljem da „štampa vilajetske novine radi obznanjivanja zakonskih tekstova i odbrane reformisane uprave od napada spoljnih listova neprijateljski raspoloženih prema režimu, te da štampa posebne školske udžbenike kako bi konfesionalne škole prestale dobivati udžbenike sa strane“.

Najdugotrajniji, zvanični vilajetski list *Bosna*, kao i *Sarajevski cvjetnik*, mjesto je očiglednih te plodotvornih susreta orijentalnog i evropskog u složenoj bosanskohercegovačkoj slici svijeta, a u njima pronalazimo pisce i njihova djela predstavljena javnosti prvi put, domaću, potom narodnu, ali i stranu, evropsku književnost, svjedočeći o tome šta se u Bosni i Hercegovini onog vremena držalo za dobro i za važno. Listovi su to u kojima se, osim književnosti, folklorističkih i etnoloških istraživanja, javljaju i prilozi o društvima, bibliotekama i čitaonicama, štamparijama, umjetnosti, religiji, historiji, školstvu, narodnoj medicini, sve u skladu

Pored brojnih poveznica između dvaju važnih ranih bosanskohercegovačkih listova – „Bosne“ i „Sarajevskog cvjetnika“ – svakako ih vezuje i uredništvo pod vodstvom Mehmeda Šakira (Šaćira) Kurtćehajića. Ovi listovi gotovo su u cijelosti određeni novinskim i prosvjetiteljskim djelovanjem svog urednika Kurtćehajića, i to ne samo činjenicom da je on autor najvećeg broja priloga već prvenstveno njegovim potpunim i bezrezervnim angažmanom i osobnim originalnim doprinosom kada je pojava posve nove prakse u bosanskohercegovačkom kontekstu, tj. novinstva, u pitanju.

s činjenicom da „u najstarijim glasilima na našim prostorima ni priroda radova ni granice među civilizacijskim i kulturnim disciplinama i žstrukama' nisu dovoljno ocrtane da bismo ih lako mogli odijeliti i imenovati".

U radu *Štampa i pretpreporodni period bosanskomuslimanske književnosti*, uz pjesmu *Pozdrav* „gospodina hodže Mehmed-Emin-Efendije", Emina Memija kao prve pjesme bošnjačkih autora na bosanskom jeziku i zapadnom pismu spominje i pozdravne tekstove povodom pojave štampe u Bosanskom vilajetu i prvog broja lista *Bosna* još dvojice autora – „gospodina vilajetskog kajmakama Munib-efendije" i „načelnika pravosuđa mifetiši-hućum Ćamil-efendije", no, iako donekle jesu poetski nadahnuti, ovi tekstovi nisu pjesme niti su uopće književni radovi, barem onda kad je riječ o njihovim verzijama na bosanskom jeziku.

PRVI NOVINAR – MEHMED ŠAKIR KURTĆEHAJIĆ

Pored brojnih poveznica između dvaju važnih ranih bosanskohercegovačkih listova – *Bosne* i *Sarajevskog cvjetnika* – svakako ih vezuje i uredništvo pod vodstvom Mehmeda Šakira (Šaćira) Kurtćehajića. Ovi listovi gotovo su u cijelosti određeni novinskim i prosvjetiteljskim djelovanjem svog urednika Kurtćehajića, i to ne samo činjenicom da je on autor najvećeg broja priloga već prvenstveno njegovim potpunim i bezrezervnim angažmanom i osobnim originalnim doprinosom kada je pojava posve nove prakse u bosanskohercegovačkom kontekstu, tj. novinstva, u pitanju. U knjizi *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* (1912) Safvet-bega Bašagića, baveći se bošnjačkim autorima na „istočnom Parnasu", u po njegovoj sistematizaciji posljednji, četvrti period razvoja bošnjačkog književnog stvaranja na orijentalno-islamskim jezicima, smješta i Mehmeda Šakira Kurtćehajića, prvog bošnjačkog novinara i publicista u zapadnoevropskom smislu riječi i uopće jednog od prvih gorljivih zagovornika zapadnoevropske kulture među Bošnjacima, a što će kasnije na svoj način uraditi i Muhsin Rizvić. Time, zapravo, u određenoj mjeri Bašagić sugerira da se pojava drugačijeg, u zapadnoevropskom duhu utemeljenog bošnjačkog književnog i kulturnog stvaranja javlja tek s austrougarskom okupacijom Bosne, iako – istini za volju – istovremeno naglašava i to da je „daroviti i poletni mladić Mehmed Šakir-ef. Kurtćehajić" „prva lastavica koja je navijestila duševni preporod u Bosni i Hercegovini" .

Književni historičar Muhsin Rizvić piše: „Kurtćehajićeve ideje o novinama i novinarstvu, predstavljat će predtekst budućeg kulturno-prosvjetnog zamaha bosanskohercegovačkih muslimana na osnovu opšteg približavanja zapadnoj liberalno-građanskoj kulturnoj sferi." No, Kurtćehajića ne bi trebalo, na osnovu njegovih političkih polemika i angažmana, gledati isključivo u svjetlu njegove pripadnosti i privrženosti osmanskom političkom i kulturnom ambijentu, već bi ispravnije bilo promatrati ga prvenstveno kao novinara i prosvjetitelja čiju djelatnost i orijentaciju najbitnije određuje pripadnost Bosni. Autorica Emina Memija u Kurtćehajiću prepoznaje „paradigmu Bosne" jer je „Kurtćehajić imao svijest o vlastitosti i čvrstu ukorijenjenost u svoje tle, ali i stvaralačku okrenutost drugome, a svekolika povijest Bosne upravo je to: prijemčivost za sve što s dobrom namjerom dolazi sa strane, otvorenost za različito iskustvo, ali i čuvanje vlastite određenosti i samobitnosti".

Kurtćehajića je u 28. godini života pretekla bolest i smrt, o čemu, u najdužem poznatom nekrologu kada je osmanska štampa u pitanju uopće, izvještava *Bosna*:

„Mehmed efendija, urednik ovog lista i nezvaničnog 'Sarajevskog cvjetnika', koji je od šest mjeseci naovamo na nogama, a od nekoliko mjeseci naovamo na postelji bolovao, otišao je po savjetu ljekarskom u Beč i tamo umro. On je sin i učenik bjelopoljskog muderisa Mehmed efendije. Pomoću svog bistrog razuma za kratko je vrijeme velika znanja postigao. Prvu državnu službu vršio je u pljevaljskom kadiluku kao pisar, a zatim u sudu novopazarskoga sandžaka, no njegovo znanje dostojno bješe većega mjesta, i prije četiri godine premješten je u Sarajevo, gdje je uređivao 'Bosnu' i 'Sarajevski cvjetnik', a najposlije bio imenovan i za predsjednika beledije. U svijem ovijem službama pokazivao je naj-življu energiju i vjernost, te kako ovim, tako i svojim lijepim željama i težnjama, koje je u novinama najavljivao, zadobio je ljubav cijelog bosanskog naroda. Zaista veliku je štetu državi i narodu njegova smrt učinila jer on, koji je samo dvadeset i osmu godinu doživio, koliko je još usluga mogao učiniti osobito publici novina čitajućoj. Smrtni smo svi, ali dvojinom je veća žalost kad smrt u mladosti svoju žrtvu traži." ●

PRVI KNJIŽEVNI RAD JEDNOG BOŠNJAKA NA BOSANSKOM JEZIKU I ZAPADNOM PISMU

Već u prvom broju lista „Bosna", u ponedjeljak, 28. maja 1866. godine prema julijanskom ili gregorijanskom kalendaru (kako se uporedo navodi u kolofonu lista), objavljena je pjesma za koju se smatra da predstavlja prvi književni rad jednog Bošnjaka na bosanskom jeziku i zapadnom pismu, u ovom slučaju Vukovoj ćirilici. Riječ je o pjesmi Pozdrav autora koji je potpisan kao „gospodin hodža Mehmed-Emin-Efendija".
Onovremeni hroničar Bosne Muhamed Enveri Kadić tvrdi da ime „gospodin hodža Mehmed-Emin-Efendija", tada vrlo moderna, evropska i neobičajena za ono vrijeme, odnosi se na Mehmeda (ili Muhameda) Emin-efendiju Šehovića (Šejh-zade), sina Mustafa-efendije, porijeklom iz Novog Pazara, a koji je u to vrijeme bio glavni učitelj u sarajevskoj ruždiji, ali i visokopozicionirani službenik Bosanskog vilajeta, odnosno član vilajetskog užeg upravnog Odjela za obrazovne reforme (Dâ'ire-i Umûr-ı Islâh ı Ma'ârif). Riječ je, dakle, o pripadniku uleme – muslimanske inteligencije u Bosni, ali i „evropejcu", „naprednjaku" onog vremena, koji je nužno morao imati i zapadnoevropska znanja i nazore.

Sjenka Cara po Bosni se pruža
Novog goda procveta joj ruža
Miris pruža biser-redke niže
Eto, Bosno, tebi sunca bliže!

Olınca Bosna içün sāye-i şāhānede himmet
Vilāyetden cerīde ṭabʿınuñ bedʿi sezilmişdür
Müşīre ġoncalar tebşīr ider nev sāle tārīḫüm
Suṭūr-i nev cerīde ḫaṭṭ-i cevher-veş dizilmişdür (1283)

Čim milost Bosni stiže u carskoj sjeni
List iz Vilajeta, početak štampanja zapažen bi.
Vjesnika pupovi ruže vesele – hronogram moj o Novoj godini
Poput linije dragulja u novom su listu poredani redovi. (1283)

List „Bosna", br. 1, Sarajevo, 13. muharrem 1283, 16. i 28. maja 1866.

Fotografije: Stipe Majić

Dino Nuradin Trtovac, akademski slikar

KOZMOPOLITSKI DUH oslikan Bosnom i bošnjaštvom

„Definitivno me kao slikara i umjetnika oformio Zagreb, jer sam tu završio akademiju. Presudan je utjecaj Francuske, ali i Londona, gdje sam odradio specijalizaciju. Bošnjaštvo i Bosna – tu pripadam duhovno. Pripadam svima pomalo. Ja volim svima pripadati, prije svega sam kozmopolit, cijeloga života se selim negdje, po svijetu sam i imam dobra iskustva sa svima. Sređujem retrospektivu, ovozemaljske račune slažem i pitam se gdje ću rasporediti sve te slike kada jednog dana odem“, govori Dino Nuradin Trtovac.

Piše: Stipe Majić

Zagrebački atelje slikara Dina Nuradina Trtovca smješten je u potkrovlju dvorišne zgrade u Ilici, atelje je slikarev ured i mjesto stvaranja. „Nas umjetnike obično smjeste u podrum ili na tavan“, komentira usputno Dino Trtovac dok se uspinjemo zavojitim stepeništem do njegovog potkrovnog ateljea koji je ostao bez zabata, ali i obnovljen je nakon potresa. Prostran, svijetao prostor s drvenim gredama i krovnim prozorima, krcat platnima, gotovim slikama i slikarskim priborom, Dino Trtovac dijeli sa svojom kćeri Almom, također akademskom slikaricom. Alma je uspješno iskoračila iz očeve sjene, pronašla je vlastiti izričaj i uspješno izlagala svoje slike po Evropi i Americi.

„Ne smeta me kada mlađi umjetnici uzimaju nas starije kao uzore ili polazište u kojem mogu nešto pronaći. To je, zapravo, samo kontinuitet. Nitko nikada nije isti, svi smo mi različiti, među umjetnicima nema nikad nikakve konkurencije. To ne postoji, svatko je svoj na svoj način i radi ono što najbolje može i zna“, kaže slikar Dino Trtovac.

Trtovac je rođen 1947. godine u Novom Pazaru, a kao slikara formirali su ga drugi, umjetnički zavičaji; zagrebačka Likovna akademija, boravak i školovanje u Londonu i Parizu te ponovno i trajno Rijeka, Zagreb i egzotični Cavtat, malo mediteransko mjesto u kojem dio godine provodi daleko od zagrebačkog sivila, strke i podrhtavanja tla od prolaska teškoplavih tramvaja. Nakon povratka iz Pariza, gdje je izlagao i stvarao, do mirovine predavao je na riječkoj Akademiji primijenjenih umjetnosti.

Bogat, detaljan životopis slikara, presjek njegovog školovanja i naukovanja na prestižnim evropskim destinacijama, i sam rad predstavljeni su velikoj monografiji Tonka Maroevića iz 2013. godine. Knjiga koja pršti vedrim bojama na crnoj podlozi daje uvid u njegovo slikarstvo, donosi kritičke osvrte i jasno ocrtava slikarevu karijeru.

„Bošnjaci su dobro etablirani u Hrvatskoj, puno ljudi uspješno je u umjetnosti i kulturi, cijela plejada umjetnika, književnika, slikara i glazbenika uglavnom je ovdje educirana, ovdje su studirali i radili.“

PARIŠKA KATARZA

Slikarski uzor Dina Trtovca bila je njujorška koloristička škola 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, bez obzira na to što je studirao u Evropi, u Parizu, kasnije u Londonu. Kada je stigao u Pariz u svojim ranim tridesetima, u tom, za umjetnike glavnom gradu, živjelo je pola miliona umjetnika, između svega toga trebalo je pronaći neki svoj mali izričaj, svoju malu priču.

„Kad sam prvi put došao u Pariz, prva tri mjeseca bio sam totalno u šoku. U Musée de l'Homme i u Louvreu vidite sve što je nastalo od početka umjetnosti pa do zadnjih poteza, ostanete zbunjeni, hodate po Parizu između milijuna ljudi, između galerija, i vi se tražite, sami ste praktično... Tu doživljavate umjetničku katarzu. Što sada ja, koji dolazi iz neke male zemlje, s našom hipotekom, mogu napraviti?! Kroz tu katarzu treba se vratiti sebi, svom interijeru i kazati: Kad već nisam ništa od toga, kad sam neko biće i sam, onda ću povući svoje dvije-tri boje, na moj način, kako znam, jer nisam ništa od toga. Vraćate se sebi, svom djetinjstvu, kraju, bojama koje ste prvi put u životu doživjeli, radite internu retrospektivu svega i počnete spajati to s eventualno najsuvremenijim što se moglo vidjeti tada. A to su te boje djetinjstva, krajolika, mora, mediteranske boje", pripovijeda Trtovac.

Uz to što je odrastao i školovao se u Novom Pazaru, Cavtat Trtovcu ostaje aktualan već preko 40 godina. Postaje mu utočište u koje dolazi poslije putovanja po Evropi i svijetu kako bi se odmorio i došao do nove energije, do svojih prepoznatljivih boja i linija. Boje oko Lokruma bile su inspiracija njegovog triptiha na pariškoj izložbi na Defenseu, gdje je u konkurenciji sa slikarima iz 150 zemalja dobio prvu nagradu.

„Zapravo sam ispraznio sliku. Bilo je puno ljudi koji su radili figuracije, aktove, arhitekturu, pejzaže, što je meni u tom trenutku bilo nepotrebno. Napravio sam tri velike boje tirkizno plavih i zelenih Lokrumovih boja", prisjeća se Trtovac.

PUTEVIMA NOVOG PAZARA I CAVTATA

U Cavtatu slikar pronalazi mir i tišinu, meditaciju potrebnu za sređivanje, kako sam kaže, ovosvjetskih računa.

„Cavtat je uvijek plavo i zeleno, a Novi Pazar je kroz povijest uvijek bio tranzitno mjesto na Putu svile, trgovačko mjesto smješteno između Carigrada i Dubrovnika. Prvi pravi dio grada zvao se Pazarište, gdje su dolazili dubrovački plemići Sorkočevići, koju su tu imali svoje dućane. Novi Pazar je veza Istoka i Zapada na Putu svile sve do Dubrovnika. Prekrasno, čarobno mjesto orijentalnog tipa koje je u starom dijelu sadržavalo arhitekturu, ali ne mogu zaboraviti te boje. Te tržnice podsjećaju na orijentalne, pune su boja, svile i zlata, dućana, pekarnica s pecivima i orijentalnim specijalitetima, nešto romantično, kao što bi to opisali Andrić ili Selimović o svojim zavičajima", pripovijeda Trtovac.

Rijetko ode u Novi Pazar, gdje mu je ostao tek mali dio obitelji, ali tamo su zvuci najsvježijeg djetinjstva i brojne uspomene.

Značajan broj djela nosi nazive po kompozicijama klasične glazbe čiji utjecaj na njegovo slikarstvo ističe i likovna kritika, a na pitanje sluša li neku određenu vrstu glazbe, Nuradin kratko odgovara, bez namjere da iznosi preferencije:

„Po mom mišljenju, postoji samo dobra i manje dobra glazba, ponajviše slušam svoju unutarnju glazbu. Iako mogu slušati novu, suvremenu glazbu, ne osjećam je do kraja svojom jer nije postojala u moje vrijeme. Ostao sam u svom svijetu glazbe, boja i tonova."

U srednjoj školi pet godina svirao je violinu, čak je jedno vrijeme namjeravao studirati glazbu, ali slikarski talent i ljubav prema vizualnom ipak je prevagnula.

Slikama u principu daje naziv „kompozicija" ostavljajući promatraču široko značenje za interpretaciju. Izlagao je po čitavom svijetu, zadnje izložbe bile su mu postavljene u Maroku i Berlinu, a dio slika nalazi mu se još u nekim francuskim galerijama s kojima održava veze. Sada polahko sređuje slike iz svog bogatog opusa kako bi napravio veliku retrospektivnu izložbu u reprezentativnom prostoru u Zagrebu.

BOŠNJACI KAO INTEGRALNI DIO HRVATSKE KULTURE

Za vrijeme Domovinskog rata svoje likovno umijeće Trtovac je iskoristio kako bi pomagao ilustracijama u bošnjačkim kulturnim časopisima. Bio je grafički urednik,

radio u Kulturno-informativnom centru BiH, sarađivao s brojnim asocijacijama i kulturnim društvima. I dalje misli kako je dobro da postoji više bošnjačkih asocijacija na području Zagreba i Hrvatske, ali i vijeće koje to nastoji iskoordinirati i trasirati put.

S vidljivom nelagodom na licu, s nekom unutarnjom ranom prisjeća se prošloga rata i stradanja Bošnjaka:

„Bosna je moja duhovna domovina, zemlja koja ima puno toga dramatičnog kroz cijelu povijest. Nema nikoga ko nije bio s njima u vrijeme rata. Toliko izbjeglica, stradalih ljudi i tragičnog. S druge strane, ljudi koji su to sve podnijeli toliko su ponosni. Rade filmove, izložbe, stvaraju kulturu, toliko toga nevjerovatnog dolazi

„Imao sam sreću, moj otac je bio intelektualac koji je govorio četiri-pet jezika, prevodio je, bio je visokoprofiliran u orijentalistici, imao je to u sebi. Tu sam vidio prve čarobne knjige koje je imao na perzijskom, arapskom jeziku, bogato ilustrirane minijaturama s prekrasnim bojama koje danas možete vidjeti u Iranu i Mezopotamiji, na Istoku. To je bilo inspirativno za mene. Te boje imate na ćilimima, rastete na tim bojama, okruženi tim bojama i knjigama."

iz Bosne, čak imaju Oskara za film. Čitav civilizirani svijet želi se na neki način opravdati odlazeći u Sarajevo na Filmski festival. Poslije svega, ipak su Bošnjaci moralni pobjednici, iako su najviše stradali."

Slikar koji je najveći dio života proveo u Hrvatskoj, kao svojoj drugoj domovini, ne sumnja kako su Zagreb i Hrvatska bili velikog srca primivši tih nesretnih 90-ih godina preko pola miliona izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. „Bošnjaci su dobro etablirani u Hrvatskoj, puno ljudi uspješno je u umjetnosti i kulturi, cijela plejada umjetnika, književnika, slikara i glazbenika uglavnom je ovdje educirana, ovdje su studirali i radili", napominje Trtovac, a Zagreb je bio velika baza i u kojoj su Bošnjaci imali veliku podršku. „Najveći saradnici u organizaciji izložbi po svijetu bili su hrvatska ministarstva kulture i vanjskih poslova", ističe slikar koji tvrdi da odnos prema Bošnjacima umjetnicima nije degradiran nakon raspada Jugoslavije.

SREBRENIČKI TRIPTIH

Triptih posvećen Srebrenici Trtovac je naslikao 1995. godine, ali nije izgubio senzibilitet prema ljudskoj patnji i stradanju u aktualnim ratovima koji upravo bukte pred očima cijelog svijeta.

„To je bilo toliko strašno da sam morao nešto napraviti. Taj triptih želim pokloniti muzeju u Srebrenici. Teško me to pogodilo, morao sam nešto staviti na platno s obzirom na to da sam slikar. To je nešto najtragičnije nakon Drugog svjetskog

ENES KIŠEVIĆ
Dinine boje

Vidjevši Dinine slike,
moja majka otvara dlanove prema njima
i govori:
Ovo su, sine, prave džennetske boje,
jer boje koje vide naše oči
na ovome svijetu,
samo su sjene ove ljepote.
Kada vidi ove boje
uplakano novorođenče prestaje plakati.
Bolestan zaboravlja svoju bolest,
siromah svoju bijedu.
Nesretnik svoju nesreću odlaže u stranu.
Ove boje vidi vojnik
koji umire za domovinu.
Vide ih oni koji leže u Srebrenici.
Vide ih svi koji dolaze
i odlaze s ovoga svijeta.
Ispod ovih boja proteže se
mladunče sunca i mjeseca.
Ispod ovih boja šuti glazba
tigrovom kožom odjenuta.
Dok je pisao stihove,
svjetlost je ovih boja
obasjavala dušu Rumijevu.
Svjetlom ovih boja
misli su Tesline svijetlile.
I pokraj procvale trešnje
viđala sam djevojke koje plaču,
ali kuća u kojoj stanuju Dinine boje
ne može biti tužna.
Ovakve sam, sine,
i ja boje viđala
dok sam vas djecu rađala -
kao što ih i sada vidim
dok se Bogu svojemu
jedinom molim.
I molim ga
da me ove noći sačuva od sna,
kako bih oči svoje i dušu svoju
na ovim džennetskim bojama
odmorila.

„Kad sam prvi put došao u Pariz, prva tri mjeseca bio sam totalno u šoku. U Musée de l'Homme i u Louvreu vidite sve što je nastalo od početka umjetnosti pa do zadnjih poteza, ostanete zbunjeni, hodate po Parizu između milijuna ljudi, između galerija, i vi se tražite, sami ste praktično... Tu doživljavate umjetničku katarzu. Što sada ja, koji dolazi iz neke male zemlje, s našom hipotekom, mogu napraviti?!"

rata što se dogodilo u Europi, nešto što sam mislio da se više ne može dogoditi, ali vidite – dogodilo se i danas se i dalje događa u svijetu, tamo u Palestini. Koliko je licemjeran svijet kada je dozvolio nešto takvo, a moglo se spriječiti. I ovo na Bliskom istoku može se spriječiti, ali to nekako ne prolazi. Sve je to za nečije interese dok mali ljudi i države stradaju. Zašto toliko velika sredstva koja se daju za oružje, za ubijanje, ne idu u humanitarne svrhe, zašto ne proizvoditi hranu i civilizirati ljude..., ali to nije profitabilno, rat je najprofitabilniji?! Ne želim se miješati i stavljati na neku stranu, ali žrtve su i jedni i drugi, žrtve tuđe pohlepe. Islam i židovstvo su dvije najbliže religije, nisu oni religijski posvađani, to je interes i kapital."

INTERAKCIJA I KONTROLIRANO MIJEŠANJE BOJA

Uz akvarel na manjim formatima slika, najviše koristi sintetske akrilne boje koje su nastale 50-ih i 60-ih godina u Americi. Ulje je bilo jako nepraktično, pojašnjava Trtovac, kao renesansna srednjovjekovna boja koja se sporo suši i traži posebnu tehnologiju pripreme i nanošenja na slikarsku podlogu.

„Akrilne boje daleko su intenzivnije, njima možete brzo raditi jer mi to paše, jer radim na dah, kako je to za mene rekao Tonko Maroević. Tako izvlačim sliku za koju su pripreme trajale 40 do 50 godina, da bih na koncu mogao relativno brzo naslikati sliku. Došao sam do vlastitih receptura i koncepata kako napraviti sliku na svoj način, po tome sam postao prepoznatljiv, to se moje slikarstvo brendiralo", priča Trtovac.

Proučava interakciju boja, jer poznato je da, kada se uzmu plava i žuta, prirodnim procesom nastaje zelena.

„Ne radim velike intervencije i interakcije. Ostavljam bojama da same odrade, ali ih doziram, vršim kontrolu nad tim procesom. Slike se rade pod određenim kutom da bi ta boja lijepo curila, radi se specijalnim kistovima i bojama koje je potrebno ranije pripremiti, odrediti im gustoću. Moje slike su neponovljive, ni ja ih ne mogu ponoviti, svaka je odsvirana

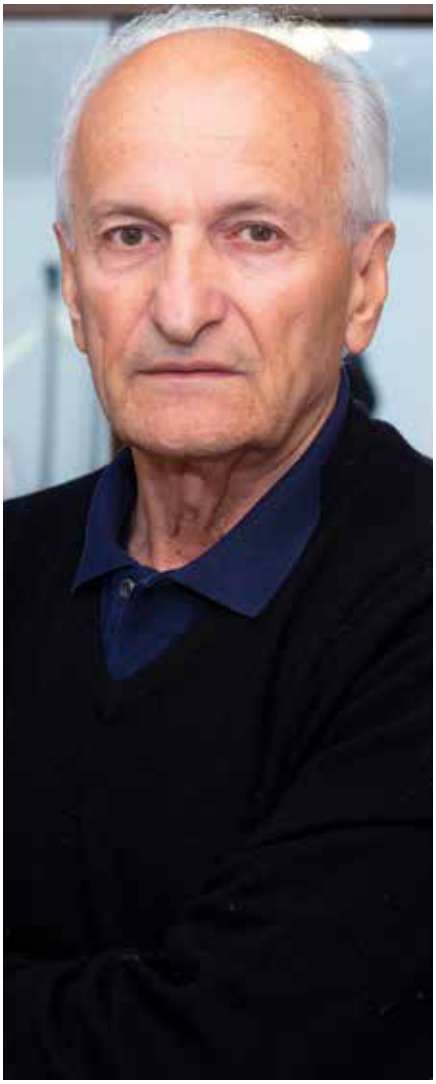

samo za sebe", otkriva Trtovac, kojega se prema likovnoj kritici u enciklopedijama svrstava u lirsku apstrakciju.

RAST NA BOJAMA ORIJENTA

„Jednostavno sam počeo crtati u osnovnoj školi. Prošao sam fazu figuracije od akademije po grčkorimskim uzorima, mrtve prirode i pejzaže, aktove, portrete. Od prvog razreda svi su se okupili oko mene i učitelj se složio: žEvo, ovo je umjetnik.' Imao sam sreću, moj otac je bio intelektualac koji je govorio četiri-pet jezika, prevodio je, bio je visokoprofiliran u orijentalistici, imao je to u sebi. Tu sam vidio prve čarobne knjige koje je imao na perzijskom, arapskom jeziku, bogato ilustrirane minijaturama s prekrasnim bojama koje danas možete vidjeti u Iranu i Mezopotamiji, na Istoku. To je bilo inspirativno za mene. Te boje imate na ćilimima, rastete na tim bojama, okruženi tim bojama i knjigama. Otac je bio učitelj, nastavnik, jako dobro educiran, vjernik široko profiliran. Cijenio je intelektualni život, a majka je bila tipična kućanica koja je odgajala nas sedmero djece."

Poznata je praksa na ovim prostorima da se za vrijeme umjetnikova života državne institucije malo ili nimalo trude oko umjetnika koji imaju potencijal biti nacionalno blago, ali nakon što umjetnik ode s ovoga svijeta, sve se počinju otimati za njegov identitet, pripadnost, za njihovu ostavštinu. Stoga, logično je bilo postaviti pitanje: „Dino, čiji ste vi slikar?"

„To se i ja pitam. Pomalo pripadam svima, ali definitivno me kao slikara i umjetnika oformio Zagreb, jer sam tu završio akademiju. Presudan je utjecaj Francuske, ali i Londona, gdje sam odradio specijalizaciju. Bošnjaštvo i Bosna – tu pripadam duhovno. Pripadam svima pomalo. Ja volim svima pripadati, prije svega sam kozmopolit, cijeloga života se selim negdje, po svijetu sam i imam dobra iskustva sa svima. Sređujem retrospektivu, ovozemaljske račune slažem i pitam se gdje ću rasporediti sve te slike kada jednog dana odem, kome će pripasti. Najveći dio ostat će u Zagrebu, nešto ću nastojati pokloniti tamo gdje sam rođen, na Sandžak, a nešto ću ostaviti i za Cavtat", poručuje Trtovac.

Osim velike retrospektivne izložbe, počinje i pripreme za dokumentarni film kako bi i kroz ovaj medij predstavio svoj dugogodišnji rad, a sve to zahtijeva prikupljanje i selekciju arhivskog materijala, ponovno sagledavanje sebe kroz prošlo vrijeme, opet ne gubeći iz vida sutrašnjicu.

„Kuća u kojoj stanuju Dinine boje ne može biti tužna", kaže pjesnikova majka u jednom od stihova pjesme „Dinine boje" Enesa Kiševića, a i sam slikar Dino Trtovac kaže da slikama nastoji unijeti optimizam i veselje kao duhovnu hranu potrebnu za život. ●

„Novi Pazar je veza Istoka i Zapada na Putu svile sve do Dubrovnika. Prekrasno, čarobno mjesto orijentalnog tipa koje je u starom dijelu sadržavalo arhitekturu, ali ne mogu zaboraviti te boje. Te tržnice podsjećaju na orijentalne, pune su boja, svile i zlata, dućana, pekarnica s pecivima i orijentalnim specijalitetima, nešto romantično, kao što bi to opisali Andrić ili Selimović o svojim zavičajima."

Veljko Kajtazi, saborski zastupnik

LAKŠE JE ZAPOSLITI OSOBU iz Malezije ili Ukrajine nego Roma

Ne može se osoba obrazovati ako nema stambene uvjete, ili obrnuto, upozorava Kajtazi, ali i kada se obrazovanje postigne, opet se dolazi do činjenice da je teško zaposliti pripadnika romske zajednice – samo zato što je Rom.

Razgovarao: Stipe Majić

Veljko Kajtazi nezavisni je zastupnik i član kluba zastupnika nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru. Veljko Kajtazi zastupnik je koji ponajprije predstavlja romsku nacionalnu manjinu, ali u Hrvatskom saboru predstavlja i austrijsku, bugarsku, njemačku, poljsku, rumunsku, rusinsku, rusku, ukrajinsku, tursku, vlašku i židovsku nacionalnu manjinu.

Kajtazi uočava kako je problem zapostavljenosti romske nacionalne manjine prisutan u gotovo svim državama gdje Romi žive, upozorava kako će stereotipe, predrasude i diskriminaciju biti teško do kraja dokinuti, ali upravo radom na tome taj problem može se smanjiti.

"Za razliku od drugih država u okruženju, pa i šire, romska nacionalna manjina u Hrvatskoj nastoji se ujediniti i to je ono na čemu intenzivno radimo u posljednjih 13 godina. Do ulaska romskog predstavnika u Hrvatski sabor stanje s Romima u Hrvatskoj izgledalo je haotično, no situacija se s vremenom mijenja. Svakih četiri godine, pokazalo se, izlaznost Roma na parlamentarne izbore, za izbor svog predstavnika, povećava se, tako da predstavnik ima sve više glasova. Romska zajednica osnovala je u Republici Hrvatskoj Savez Roma 'Kali Sara', krovnu romsku organizaciju koja okuplja oko 80 posto romske populacije. Na taj način, kroz ujedinjenje, šaljemo poruku koja bi mogla koristiti i Romima u drugim državama kao model rješavanja svojih problema", ističe Kajtazi.

Do sada je doneseno više dokumenata koji su trebali osnažiti poziciju romske populacije na tlu Hrvatske: Nacionalni program 2003. godine, Dekada inkluzije Roma od 2005. do 2015, Nacionalna strategija za Rome od 2013. do 2020. i Nacionalni plan za Rome od 2021. do 2027. godine, no Kajtazi je kritičan prema ovim pokušajima:

"Po mom mišljenju, to je mrtvo slovo na papiru jer se skoro ništa ili jako malo od zacrtanoga odrađuje. Odrađuje se Operativni program za nacionalne manjine koji je ova vlada donijela 2016. godine, u koji je uključena i romska nacionalna manjina. To su konkretne mjere s određenim finansijskim sredstvima, što je jedini pravi put rješavanja pitanje romske zajednice."

"Kada govorimo o romskim naseljima, a u Hrvatskoj ih je 70, jedinice lokalne samouprave trebale bi odrađivati svoj dio posla, ali one to ne rade, osim nekoliko mjeseci uoči izbora, jer nemaju vlastite urbanističke planove. Neka od ovih 70 naselja veća su od cijelih općina, pogotovo onih na otocima, no infrastruktura unutar tih naselja je jako loša i bez društvenih sadržaja. Pitate se je li to slučajno ili namjerno. Ako u jednom gradu imate 12 naselja, a 13. je romsko naselje koje postoji gotovo sto godina, pitam se zašto je to romsko naselje čekalo predstavnika romske zajednice da počne rješavati pitanje infrastrukture i ostaloga, iako je svega nekoliko kilometara udaljeno od gradskog centra. To je naselje zapostavljeno!

Ne može se osoba obrazovati ako nema stambene uvjete, ili obrnuto, upozorava Kajtazi, ali i kada se obrazovanje postigne, opet se dolazi do činjenice da je teško zaposliti pripadnika romske zajednice – samo zato što je Rom.

"Na prostorima Hrvatske lakše je zaposliti osobu iz Malezije ili Ukrajine nego Roma koji poznaje tradiciju, kulturu, jezik i ima hrvatsko ime i prezime, ili je katoličke vjeroispovijesti, jer preko 90 posto Roma u Hrvatskoj su katolici. Vidjeli smo koliko smo socijalno osjetljivi i da postoje sredstva i mogućnosti kada se radi npr. o Ukrajincima, kojih je Hrvatska u kratkom roku primila 26.000, uspješno ih zaposlila, osigurala im osnovno obrazovanje. Ipak, za 18.000 Roma ne možemo naći rješenje i uvesti ih u društvene tokove. Kratkoročne, petogodišnje mjere kvote na upis studenata na sveučilišta u trajanju od pet ili osam godina imale bi značajan učinak na broj obrazovanih Roma", smatra ovaj saborski zastupnik.

Kajtazi je i sam primjer teškoće u integraciji, dvadeset godina proveo je na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje kao prekvalificiran za neke poslove, dok za druge poslove nije mogao doći do izražaja.

Naglašava kako brojni Romi odlaze iz Hrvatske u druge države u potrazi za poslom, jer pokazalo se da Rom koji dobije priliku to iskoristi i pokaže se da umije.

Ulaskom u Hrvatski sabor prije 13 godina Kajtazi svjedoči kako je među Romima bilo tek 20 studenata, a danas ih je 75, što je još uvijek mala brojka, no sve veći broj završava ih trogodišnje i četverogodišnje škole. Romski predstavnik zalaže se da srednjoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj postane obavezno, kao i osmogodišnje.

Nevladina organizacija romske zajednice u Hrvatskoj osnovana je 2007. godine. Savez Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara" uspješno je izgradio Romski edukacijsko-kulturni centar sa Središnjom knjižnicom Roma te Romskim informativnim centrom, uređen je Romski memorijalni centar Uštica, a radi se na izgradnji budućeg Europskog kulturnoga i sportskog romskog centra u Istri.

"Na sve načine nastojimo razbiti stereotipe prema Romima i očuvati našu tradiciju i kulturu. Ne želimo da nas većinsko stanovništvo prepoznaje samo po muzici i plesu, a bili smo jedni od najboljih oružara, gimnastičara itd.", poručuje Kajtazi.

Udruga "Kali Sara" organizira najmanje jednu do dvije izložbe mjesečno, realizirala je blizu 70 izdanja, članovi izdaju časopis na četiri jezika, a pokrenuli su i vlastiti portal.

Svjetski dan Roma 2022. godine obilježen je svečanom međunarodnom konferencijom "Romi kao indijska dijaspora – neraskidive veze", na kojoj su prisustvovali predstavnici 18 država. Kajtazi s ponosom ističe kako je od sudionika te konferencije ocijenjeno da je Hrvatska primjer kako treba raditi na poboljšanju statusa Roma među drugim većinskim narodima.

U Republici Hrvatskoj Roma je po popisu stanovnika iz 2021. godine 17.962, a procjene su da ih na teritoriju Hrvatske živi daleko veći broj, između 38 i 44 hiljade. ●

Sead Alić

TERORIZAM CIONIZMA

Zločini se pravdaju mitom „božijih riječi“. Odabrani narod postaje narod isključivosti. Nesreće „odabranog naroda“ kroz povijest sada postaju opravdanje za nanošenje nesreće narodu čija je vjera kroz povijest bila jedino sklonište tom istom „odabranom narodu“. Cionisti ubijaju vjeru koja ih je spašavala i ubijaju ljude koji vjeruju u jednakost i mogućnost zajedničkog života. Genocidom se juriša na ljude molitve. Tenkovima i granatama zahvaljuje se ljudima koji su ih primali u svoju domovinu, u vremenima bez nade, doma, mira, sreće i mogućnosti opstanka na Zapadu.

Fotografije: AA

Razlici simptoma i uzroka odgovara razlika površnih zacjelitelja i pravih liječnika. Dijagnoza koja zastaje na simptomu pokazatelj je nestručnosti ili prikrivanja. Okrenuti se dijagnosticiranju, pak, znači ući u povijest kako simptoma, tako isto i povijest napredovanja bolesti. Put prema ispravnoj dijagnozi uvijek vodi u prošlost.

Izvor ili *korijen* riječi su na koje se pozivamo kada pokušavamo otkriti ishodište bolesti. Kada je riječ o društvenim organizmima, u pravilu je riječ o određenim kontekstima koji su pretpostavka za stvaranje neravnoteže u društvenom organizmu. Ovisno o svjetonazoru interpreta, izvor se pronalazi u ovoj ili onoj konstelaciji odnosa. Odabir izvora odabir je smjera interpretacije, a nerijetko i dijagnoze.

Presjek slojeva zemljine kore geolozima će mnogo toga otkriti. No dolje, u području lave, visoka je temperatura. Dolje ključaju priče i legende, bogovi mijenjaju svoja imena i obličja, narodi nastaju i nestaju, ljudi i jezici se miješaju, rađaju se pretpostavke koje mogu u pogodnom trenutku buknuti iz dubina i eksplodirati na površini.

Lava ne poznaje nacionalna opredjeljenja. Religije su dolje u dubinama prošlosti još uvijek samo vrelo kamenje koje čeka verificiranje „stručnih redaktora". Topla lava usmenih mitova čeka hlađenje u mediju pisane, a onda i tiskane riječi. Jezici i rase djelomice su ohlađene mase, ali uvijek u blizini lave i uvijek u opasnosti da se pretope u nešto što nisu.

Palestina je tipičan primjer dubinskog sukoba religijskog i svjetovnog, hijerarhijskog i običajnosnog, povijesnog i geostrateškog. Prostor je to po kojem su hodili mnogi od najznačajnijih ljudi s aurom posredovanja božanskoga. Mjesto je to koje je širilo objave na Istok i Zapad. Tačka iz koje bi svaka od objava manje-više voljela upravljati svijetom kojem se objavila.

Područje Palestine i trgovački je pupak svijeta pa su geostratezi uvijek bili naklonjeni iskazivanju ljubavi prema ovom dijelu Zemlje. U Palestini se za područje Palestine ratovalo i prije i poslije objava koje su interes za ovo područje samo osnažile. I Rimljani i Perzijanci, i Aleksandar Makedonski, i Osmanska Imperija, i Mongoli, i zapadni imperijalizam... U tom su dijelu svijeta vidjeli statusni simbol vlastite veličine. Otuda uvijek na udaru i uvijek sa željom da se preuzme, osvoji, zauzme, odnese... nešto od auratičnosti tog božanskim nadahnutog dijela svijeta.

Svako pozivanje na mitove, legende, pa i one religijske (u svrhu dokazivanja prava na posjedovanje tog dijela svijeta) neozbiljna je igrarija ideološki nastrojenih političko-marketinških stručnjaka. Gotovo da nema naroda (tog dijela svijeta) koji ne bi mogao neki od svojih mitova vezati uz Palestinu. No koliko duboko i kako daleko ići? Koja je tačka odlučujuća? Do kamenog doba ne možemo, a sve ostalo usmena je predaja koja je u pravilu mijenjana prema potrebama naručitelja tih predaja.

Vremena pisma donijela su Pismo kao svetu riječ. No bila je to okamenjena lava koja je ponudila nebrušenu nutrinu vrele Zemlje. Ono što je Zemlja objavila bila je jedna od varijanti koja se kotrljala površinom usmenih predaja.

Danas treba imati na umu i to da su tisuće godina ljudske povijesti promijenile kriterije procjena i načine gledanja, i na povijest, i na religije. Ne mogu se danas, primjerice, Mongoli pozivati na nekad osvajane dijelove svijeta. Ne pripadaju Türkiye danas dijelovi nekadašnjeg Osmanskog Imperija. Ne može se Grčka pozivati na osvajanja Aleksandrova. Još se donekle (zato što je najmlađi i najlukaviji) drži zapadni imperijalizam koji je i one države koje je „oslobađao" praktički ostavljao u okovima kolonijalnih ugovora. No i tu se stvari mijenjaju. Raste svijest o robovlasništvu u rukavicama, bankarskom robovlasništvu, ugovornoj ovisnosti o imperijalističkim centrima moći. Raste svijest o barbarstvu civilizacije koja ideologijom kulture i medija prikriva svoje bogaćenje na račun siromašenja država koje je naizgled oslobodila, a u osnovi vezala lancima beskrupuloznih ugovora.

Jedna od bitnih stvari koje također treba imati na umu jeste činjenica da je takozvano „brendiranje tla" prolazni hir marketinškog doba i da će nestati jednako kao i laž koju nazivamo nacijama i koje su također prolaznog karaktera. Zemlja ne pripada nikome. Mi pripadamo zemlji. Nacionalne zastave kulisa su za pljačku i bogaćenje. Mržnja je dramaturgija za regrutiranje ratnika.

Svaka je riječ laž. Osim one koju osoba upućuje sebi (u nazočnosti svijesti o Univerzalnom). Svaka je politika samo produžetak ideološke laži grupe ljudi, klase, hijerarhije koja sebe proglašava univerzalnom. Utoliko je kritičko valoriziranje svake izgovorene ili prenošene riječi pretpostavka za dohvaćanje Istine.

Svi ratovi svijeta započinjali su riječima. Svaka je mržnja inspirirana proizvodnjom privida. Za svaku od ratnih nesreća u pravilu su krivi medijski posrednici koji su usmeno, pismom, knjigom, glasom, slikom, narodnom pjesmom, dramaturški obojenim insceniranjem situacije... zatražili „obeštećenje" za svoju priču odnosno interese. Svaki rat prvenstveno je medijski rat koji se nakon toga pretvara u rat tijela i oružja.

„Geološka" analiza povijesnog tla Palestine otkriva idealnu zemlju za ideološka otkrivanja povijesnih, religijskih, političkih „istina". Aktualni genocid koji provodi cionistička vlast doseljenika u Palestini dokaz je koji rasvjetljava niz slojeva laži. Interesi se razgolićuju, a na svjetlo dana isplivava dugo skrivan gordijski čvor interesa globalnog kapitala, globalnih medija, korporacijskih, političkih i religijskih hijerarhija. Sve ono što se

Cionizam je oblikovao sliku svijeta bez morala, a ljudsku dušu obukao u vojnički oklop. Ljude ne ubijaju ljudi nego dresirani ratnici koji su iz svojih „privatnih života" u Americi i Evropi došli obaviti ritualno istrebljenje naroda Palestine.

u tišini zakulisnih igara pripremalo stoljećima – buknulo je u ogoljenoj surovoj osiljenosti krajnjih egzekutora. Palestina se želi „očistiti“ od Palestinaca da bi na tom obogotvorenom zemljištu zaživio mit o odabranom narodu na zemlji „darovanoj od Boga“. Zemljište će postati najveća svjetska baza za oružano preuzimanje ostatka svijeta. „Odabranom narodu“ tako bi se „darovao“ odabrani svijet.

Zločini se pravdaju mitom „božijih riječi“. Odabrani narod postaje narod isključivosti. Nesreće „odabranog naroda“ kroz povijest sada postaju opravdanje za nanošenje nesreće narodu čija je vjera kroz povijest bila jedino sklonište tom istom „odabranom narodu“. Cionisti ubijaju vjeru koja ih je spašavala i ubijaju ljude koji vjeruju u jednakost i mogućnost zajedničkog života. Genocidom se juriša na ljude molitve. Tenkovima i granatama zahvaljuje se ljudima koji su ih primali u svoju domovinu, u vremenima bez nade, doma, mira, sreće i mogućnosti opstanka na Zapadu.

„Odabrani narod“ odabrao je metodu provociranja i osvete. Opskrbljen oružjem i nagomilanim kapitalom, krenuo je u šahovsku igru prevara. Dobro pozicionirani igrači na svjetskoj šahovskoj ploči omogućavali su pobjedu i prije početka igre. Svaki je rat unaprijed dobiven. Trebalo ga je samo izazvati.

Miko Peled, sin generala izraelske dobro obučene i još bolje naoružane policije pa armije, jasno i otvoreno govori o „terorističkoj državi“: Poznatu povijesnu igru pojašnjava pojednostavljeno: Balfour je obećao Rothschildu državu za židovski narod. Godine 1948. UN brojčano malom broju doseljeničke židovske populacije nudi veći dio Palestine. Bila su to vremena kolonijalnih prekrajanja i istovremeno vrijeme definiranja globalne svjetske financijske želite’. Palestinci su uglavnom bili nenaoružani. Arapski svijet nije se mogao mjeriti s američkim oružjem koje se „doselilo“ s useljenicima. Uspostavljena je neravnoteža koja se održava do danas.

U samo nekoliko dana (dva tjedna) 1948. godine grad Jaffa (koji je bio i egipatski, i antički, i filistejski, i asirski, i makabejski, i rimski, i arapski – grad koji je bio razvijen i imao kino teatar novine, koncertnu dvoranu i 120.000 stanovnika – sveden je na 4.000 Palestinaca. To je bila ta šahovska igra. Teroristi su stvarali pretpostavke da se teroristima nazovu oni koji su bili žrtve. Ako ne odmah, onda nešto kasnije. Ako ne oni, onda njihovi sinovi.

Židovi koje su uglavnom od kršćana tjerani u poslove kamatarenja i bankarenja prihvatili su svoju sudbinu. Postali su (kroz povijest) vlasnici krupnog kapitala.

Počeli su donositi pravila ponašanja, a političari su im se dodvoravali nudeći ono što bi oni mogli željeti.

Kapital inače uvijek igra u najjačoj ligi. Kupuje najbolje igrače. One koji mu smetaju uništava. Očekivati da bi mu neko mogao nauditi isto je što i nadati se da bi se neki klub iz nekog malog mjesta (Azije, Evrope, Bliskog ili Dalekog istoka, sasvim svejedno) mogao suprotstaviti akumuliranoj snazi kupljenih nogometnih vještina i trenerskih makinacija.

Kada je predstavnik obitelji Rothschild izjavio da je njegova obitelj osnovala Izrael, on je samo priznao da ta obitelj personificira takvu količinu akumuliranog bogatstva koja je sposobna tražiti takav svjetski poredak u kojem će oni koji su nekada morali živjeti u getu sada moći upravljati svijetom. Superliga je stvorena. Marketinška prava rasprodana. Istina je postala privid. Na naplatu je došlo dvije hiljade godina kamatarenja.

Za protivnike su odabrana sramotna imena kao što su antisemit, antijudaist, anticionist… Uopće nije važno što ta imena znače (a u pravilu ne znače ono što je postalo stereotipom). Važno je da su ta imena pogrdna i da se njima protivnici mogu medijski diskriminirati i osuditi u svjetskoj javnosti.

Jedan od takvih, osuđenih, bivši je američki predsjednik Carter. On je svojevremeno govorio o infiltriranju cionista u Američku vladu i medije. Tako je došao na „crnu listu“ cionista. Za njega

Beggin koji je došao iz Rusije sudjelovao je i u “Deria Sin” masakru, kada je spaljeno jedno palestinsko mjesto, ali i ljudi u njihovim kućama. Bila je to jasna poruka Palestincima što ih čeka ako ne napuste svoju zemlju. 1977. postaje premijer Izraela. Na čelu je stranke kojoj je na čelu sada Netanyahu. Irgun ili Etzel, dakle Begginova teroristička grupa koja je srušila Hotel „Kralj David“ i učinila masakr „Deir Yassin“, imala je prepoznatljiv znak koji je sugerirao biblijska područja koja su židovska plemena povremeno zauzimala. To predstavlja Eretz Izrael ili Veliki Izrael.

se teško može reći da je bio neinformiran ili da mu se treba ili može prilijepiti naljepnicu antisemite. Zapravo, to su cionisti učinili. Kennedy je svojevremeno želio prekinuti postojeću tendenciju, ali je misterioznim ubistvom odustao od svoje ideje.

Sve se češće spominje i uloga najveće lobističke grupe u Americi – AICPAK (American Israel Public Affairs Committie). Ranije su se zvali American Zionist Committee for Public Affairs. Šezdesetak miliona dolara letjelo je na relaciji Amerika – Izrael – Amerika od 1998. godine i slijevalo se lobiranjem (ne samo u fondove za naoružanje cionista nego vrlo vjerovatno i u džepove onih koji će dizati ruke za nove količine pomoći cionističkoj državi u novcu i oružju. Na listi se među ostalim nalazio i Joe Biden.

Temeljita analiza legaliziranog potkupljivanja kongresmena (lobiranja) otkrila bi vjerovatno povratne karte novca koji kao pomoć odlazi cionističkoj tvorevini. Danas o tome nagađamo. No, kao i u otkriću da Irak nije imao hemijsko oružje, tako će se vjerovatno otkriti i istina o putevima novca iz Amerike i u Ameriku.

Christopher Bollyn, autor i istraživački novinar, vrlo je eksplicitan. Njegov je stav da moderni koncept terorizma potječe upravo iz Izraela. Otac modernog terorizma jeste Menachum Beggin, vođa izraelske grupe „Iruguin“, koja je podmetnula eksploziv u Hotel „Kralj David“, kada je poginulo 93 osobe, među kojima je bilo i 14 britanskih oficira. No ono što je posebno zanimljiva činjenica jeste da ovaj autor pronalazi dosta sličnosti između rušenja ovog hotela i rušenja Blizanaca u New Yorku. Prepoznaje rukopis.

Uništen je stožer vojske zadužene za Palestinu, ali uništena je i sva dokumentacija o teroru cionističkih doseljenika u Palestinu.

Beggin koji je došao iz Rusije sudjelovao je i u Deria Sin masakru, kada je spaljeno jedno palestinsko mjesto, ali i ljudi u njihovim kućama. Bila je to jasna poruka Palestincima što ih čeka ako ne napuste svoju zemlju. 1977. postaje premijer Izraela. Na čelu je stranke kojoj je na čelu sada Netanyahu. Irgun ili Etzel, dakle Begginova teroristička grupa koja je srušila Hotel „Kralj David“ i učinila masakr „Deir Yassin“, imala je prepoznatljiv znak koji je sugerirao biblijska područja koja su židovska plemena povremeno zauzimala. To predstavlja Eretz Izrael ili Veliki Izrael. Poruka Likuda opet je bila jasna: Izrael polaže pravo na cijeli taj teritorij. Bivši terorist postaje predsjednik „države“, predsjednik „države“ koji preuzima njegove metode. (Riječ država u navodnicima je jer tamo gdje nema slobode za sve građane ne može biti riječi o državi u savremenom smislu riječi. Možemo govoriti o cionističkoj koloniji, imperijalističkom poligonu, terorističkom vježbalištu i sl.)

Jedan od ključnih dokaza namjere istrebljenja Palestinaca iz Palestine bombardiranje je škola i bolnica, bombardiranje Palestinaca i u konvojima koji su im preporučeni za povlačenje prema jugu, i bombardiranja na jugu Gaze, gdje su se, prema naredbi cionista, Palestinci trebali povlačiti. Posebna je priča nebriga za preživljavanje tih prognanika iz jednog dijela logora na otvorenom u drugi dio logora na otvorenom. Dio posla oko istrebljenja Palestinaca očigledno je „prepušten“ gladi, žeđi, hladnoći, strahu, fizičkom i psihičkom maltretiranju.

Šta se može očitati iz ponašanja vojnika cionističke vojske na Zapadnoj obali i u Gazi? Bešćutnost koja graniči s pretvaranjem čovjeka u robotiziranog ubicu. To više nisu rezervisti pozvani da brane „svoju“ državu. To su dresirane cionističke vojno obučene i morala oslobođene lutke na koncu koje jedan dio posla obavljaju po svijetu, a drugi u Palestini, kada se ukaže prilika. Stoga je nedovoljna i uzaludna bilo kakva kritika koja se temelji na moralu. Cionizam je oblikovao sliku svijeta bez morala, a ljudsku dušu obukao u vojnički oklop. Ljude ne ubijaju ljudi nego dresirani ratnici koji su iz svojih „privatnih života“ u Americi i Evropi došli obaviti ritualno istrebljenje naroda Palestine.

I nije važno što se ispod bolnica u Gazi ne pronalaze vojni stožeri. Mogli su biti. Nije važno što u školama nema branitelja. Ovi koji se školuju odrast će i postati branitelji. Nije važno što u džamijama nema naoružanja. Tamo je Bog kojega dresirane uniforme ne poštuju. Sve treba sravniti sa zemljom da nema niti grančice koja će podsjećati na Palestinu.

I do sada su mediji lagali. O mnogim ratovima i mnogim događajima, o terorizmu cionizma, o „terorističkim rabotama“ djece koja su kamenjem gađala tenkove, o „pravu na podizanja zidova“ između ostataka palestinskih sela ili zidova između sela i polja s maslinama do kojih Palestinci nerijetko ne mogu niti doći. Aktualne laži svjetskih medija laž su dovele do razine ismijavanja istine. Svi znaju sve i smiju se dok izgovaraju očigledne laži. Svi znaju da su mediji samo staklene perle za urođenike, za građane svijeta koji još žive u iluziji da će te čarobne kutije iz kojih govore živi ljudi reći, odnosno objaviti istinu.

Zlo je jedina prava istina najvećeg dijela globalnih medija. Zlo je trenutno zrcalo zagrljaja globalnog kapitala, američke industrije oružja, globalnih medijskih kuća, kupljenih američkih i drugih svjetskih političara. Mediji su istovremeno opasnost u kojoj (Hölderlin bi rekao) raste i ono spasonosno. Otpor iz dana u dan raste.

Polako izlazi na vidjelo i činjenica da su 7. 11. cionistički helikopteri američke proizvodnje pucali i na nepalestince. Za dio ubijenih dakle kriva je (uobičajena sada već) odluka da se ubijaju svi redom. Žrtvovanje svog naroda žrtva je koja se prinosi samoj ideji Zla. Cionisti su znali da će broj ubijenih odjeknuti. I odjeknuo je. Znali su da će laži izazvati domino-efekt. I izazvale su. Znali su da samo treba uporno lagati. I lagali su.

Tora uči Židove o dolasku Mesije koji će Židovima donijeti spas i „povratak“ u obećanu zemlju. Cionistički Mesija došao je u najmodernijim tenkovima, vozi se ratnim zrakoplovima i donosi spasenje ubijanjem nežidova. Lažno je to spasenje. Skrivanje je to osiljenosti finansijskih medijskih, političkih, vojnih i religijskih oligarhija koje su u moći kapitala, čelika, medijskih laži u kupljenim političarima i religijskim lažima žprepoznali' način da sebe učine Mesijom.

Što znače riječi bogatog američkog Židova: Moja obitelj i ja smo osnovali tu državu? U prijevodu ona znači: Ja sam Mesija. Ja sam bog! Kao da bi Bogu bili potrebni tenkovi, zrakoplovi, medijske laži i lobiranja u Američkom kongresu. ●

Dobročinstvo bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost

"MERHAMETOV" halal-lonac nahranio jedan čitav grad

„Kod nas u 'Merhamet' imaju pristup svi ljudi koji su u potrebi. Imamo kriterije, naše povjerenstvo pregleda dokumentaciju kada osobe podnose zahtjev da budu naši korisnici, za to postoji zakonski propisan socijalni minimum. Korisnici su svi građani s ovog područja, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Oko 30 posto korisnika čine Bošnjaci, po 30 posto su Hrvati i Srbi, dok su oko 10 posto naših korisnika Romi. Ne gledamo ni na boju kože, kod nas su obiteljski korisnici i izbjeglice, osobe pod međunarodnom zaštitom, oni koji dolaze iz Sirije, Afganistana i kojima puno pomažemo", objašnjava Šaban Kadrić, predsjednik Dobrotvornog društva „Merhamet" Sisak i voditelj pučke kuhinje „Merhameta".

Piše: Stipe Majić

Dobrotvorno društvo „Merhamet" Sisak s pučkom kuhinjom primjer je humanitarne ustrajnosti u najtežim vremenima, jer opstali su i nakon što je njihov grad i okolicu uslijed pandemije virusa korona pogodio snažan potres koji je mnoge ostavio bez krova nad glavom. Temelje grada uzdrmao je najprije rat, a tranzicija i kapitalizam uzrokovali su dugotrajno podrhtavanje ekonomskog oslonca, uslijedilo je gašenje rafinerije nafte i željezare koje je kao domino-efekt potaknulo iseljavanje i osiromašenje preostalog stanovništva.

Razorni potres magnitude 6,4 MW 29. decembra 2020. godine u 12:19 sati potresao je cijelu županiju, pritom rastresao staru zgradu, dotadašnje sjedište sisačkog „Merhameta" u gradskom središtu. Ali čvrsta baza koju čine ljudi opstala je i preselila se u donirane kontejnere u Caprag, sisačko predgrađe u kojem živi veliki broj Bošnjaka. Danas su im u tim kontejnerima skladište, kuhinja i ured u kojima pripremaju i doniraju obroke za 65 korisnika, dok ih još veći broj prima povremene pakete pomoći. A dio ih je na čekanju jer „Merhametu" nedostaju sredstva, novac, hrana i ljudstvo za toliki broj pojedinaca i obitelji kojima je svakodnevno potreban kuhani obrok.

U Capragu, nedaleko od novoizgrađenog Islamskog centra s džamijom, smješteni su kontejneri u kojima jedna kuharica uz pomoć nekoliko volontera pet dana u tjednu toplim obrokom pomogne Siščanima u potrebi, čija primanja, starost i(li) bolest besplatan topli obrok čine nasušnom potrebom. Demografska i ekonomska slika sisačkog kraja takva je da „Merhamet" svojim kapacitetima ne može udovoljiti zahtjevima svih korisnika kojima bi pomoć bila potrebna.

U vrijeme pandemije virusa korona, kada je i lokalni Caritas nakratko

Fotografije: Stipe Majić

Godinu dana prije potresa u rad „Merhameta“ uključilo se 5-6 liječnika Bošnjaka, od kojih su i dan-danas trojica aktivni članovi. Pokrenuli su zdravstveni projekt uz pomoć TIKA-e koja je stari prostor opremila mjernim instrumentima za mjerenje šećera u krvi, krvnog tlaka i zasićenost krvi kisikom, a povremeno se obavljao i EKG.

posustao pripremati i posluživati tople obroke, u sisačkom „Merhametu“ radili su svaki dan, pridržavajući se svih propisanih epidemioloških mjera. Potres u kojem su prostorije „Merhameta“ potpuno nastradale izbacio ih je iz funkcije na svega 4-5 dana. Odmah su preselili u kontejnere, u jednom su kuhali, u drugom su imali ured. Nakon godinu dana Ministarstvo gospodarstva RH donirala im je modularne kontejnere, kojima su priključili kontejner Turske razvojne agencije TIKA u kojem je danas ured voditelja „Merhameta“.

ŠABAN KADRIĆ O NASUŠNIM POTREBAMA

Predsjednik Dobrotvornog društva „Merhamet“ Sisak i voditelj pučke kuhinje „Merhameta“ u Sisku od 2018. godine je Šaban Kadrić, koji je za vrijeme bivšeg predsjednika Agana Velića bio u funkciji potpredsjednika. „Merhamet“ je osnovan 2014, ima preko 55 članova, lokalnih ljudi koji plaćaju godišnju simboličnu članarinu i ispomoć su u akcijama utovara i istovara većih pošiljki robe. Svi rade *pro bono* osim kuharice, a i ona radi za minimalnu plaću.

„Mešihat Islamske zajednice, kada je u pitanju hrana, na godišnjoj razini donira meso i mesne proizvode“, navodi Šaban Kadrić. Snabdijevaju se pilećim i purećim mesom od „Purexa“, dok voće i povrće donira firma „Fragaria“, koja im na godišnjoj razini isporuči više tona jabuka i voćnih proizvoda. Povrće donekle kupuju, nešto dobiju od OPG-ova i građana koji doniraju viškove, čak ih dovezu do sjedišta „Merhameta“.

„Finansijski gledano, žMerhamet’ je udruga građana koja aplicira programima i projektima prema Gradu Sisku, Županiji Sisačko-moslavačkoj, ali i prema Ministarstvu rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, koje se uglavnom ogluši na aplikacije žMerhameta’ kada je riječ o programima za dodjelu finansijskih sredstava“, priznaje Kadrić.

Šaban Kadrić radni je vijek proveo kao zaposlenik u zatvorskom sustavu, a njegov ratni put tokom Domovinskog rata vodi ga na područje Gospića, odakle se vratio u sisačku kaznionicu, gdje je od 2013. u radnoj mirovini. Aktivan je u bošnjačkim asocijacijama, bio je dvije decenije predsjednik SDAH za Sisak i

Sisačko-moslavačku županiju, koja je u jednom periodu u Gradskom vijeću imala dva vijećnika, zamjenika gradonačelnika, savjetnike, direktore itd.

NAHRANILI CIJELI GRAD

„Imamo jako dobro saradnju s Gradom Siskom i gradonačelnicom Jasnom Ikić Baničekk. Grad nam na godišnjoj razini financira plaću kuharice, sufinancira najam prostora, struju, vodu i komunalije, što nam je velika pomoć. Županija nam na godišnjoj razini izdvaja oko dvije tisuće eura. Kada bismo sve zaokružili, žMerhamet' je na godišnjoj razini financiran s 14.000 eura. Na dnevnoj bazi dijelimo između 70 i 80 obroka, što bi na godišnjoj razini iznosilo oko 26.000 obroka. Na skupštini je izračunato da je žMerhamet' od osnutka, od 2014. godine do danas, podijelio 68.000 obroka. Nahranili smo praktički jedan čitav grad“, navodi Šaban Kadrić.

Od tih 14.000 eura ili 100.000 kuna na godišnjoj razini oko 8.000 eura ili 60.000 kuna ide za plaću vrijedne kuharice.

Kadrić posebno ističe kvalitetnu saradnju s Veleposlanstvom Türkiye u Hrvatskoj i Turskom razvojnom agencijom (TIKA), koja je nakon potresa 2020. „Merhametu“ donirala kombi koji ranije nisu imali, već su dovozili namirnice, razvozili obroke i pakete svojim privatnim automobilima.

Putem Ministarstva poljoprivrede RH „Merhamet“ je uspio ispoštivati potrebne kriterije da bi postao član Banke hrane, organizacije koja im na dnevnoj bazi omogućava pristup donacijama hrane.

„Da ne smetnemo s uma, kod nas u 'Merhamet' imaju pristup svi ljudi koji su u potrebi. Imamo kriterije, naše povjerenstvo pregleda dokumentaciju kada osobe podnose zahtjev da budu naši korisnici, za to postoji zakonski propisan socijalni minimum. Korisnici su svi građani s ovog područja, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Oko 30 posto korisnika čine Bošnjaci, po 30 posto su Hrvati i Srbi, dok su oko 10 posto naših korisnika Romi. Ne gledamo ni na boju kože, kod nas su obiteljski korisnici i izbjeglice, osobe pod međunarodnom zaštitom, koji dolaze iz Sirije, Afganistana i kojima puno pomažemo. Osim što im doniramo tople obroke i pakete, doniramo im namještaj i bijelu tehniku“, ističe Kadrić.

Naime, na sisačkom području smještene su 22 izbjegličke obitelji, od kojih preko polovice njih koristi usluge „Merhameta“.

Saradnja se kontinuirano odvija s lokalnim i nacionalnim „Caritasom“ i „Crvenim križem“, Kadrić je predsjednik „Merhameta“ i član skupštine „Crvenog križa“ Grada Siska. „Merhamet“ je dio klastera humanitarnih organizacija na županijskoj razini koje međusobno razmjenjuju robne viškove.

Sisačko naselje Caprag već ima najmoderniji islamski centar s džamijom u Hrvatskoj, na čijem su otvorenju bili hrvatski predsjednik Zoran Milanović i turski predsjednik Recep Tayyip Erdoğan, po kojem je ovaj centar i nazvan.

No, Kadrićeva velika želja je izgraditi i Bošnjački kulturni dom u kojem bi se ujedinile sve bošnjačke asocijacije koje djeluju na području Sisačko-moslavačke županije. U toj bi ustanovi smjestili „Merhamet“ i KUD „Nur“, Udrugu bošnjačkih branitelja, bošnjačka vijeća itd. To bi bio prvi bošnjački dom, odnosno kuća u Republici Hrvatskoj, iako slične domove imaju ostale, manje brojne nacionalne manjine.

„MERHAMET“ TREBA VEĆI PROSTOR I VIŠE LJUDI

„Trebalo bi zaposliti skladištara, vozača, kuhara, no institucije još uvijek ne pokazuju inicijativu“, ponavlja Kadrić, koji zna da, nažalost, „Merhamet“ mora rasti bez stagnacije.

Oko 260 obitelji „Merhamet“ na području županije periodično snabdijeva Tikinim paketima u kojima su prehrambene i higijenske potrepštine potrebne svakom domaćinstvu. Ove pakete na Bajram dobivaju obitelji od Topuskog, Kostajnice, Dubice, Petrinje, Siska, sve do Zagreba.

„Merhametova“ kuhinja i dva skladišta veličine su 40 m^2, njima je pridružen ured s 10 m^2, a potrebe su im 250 do 300 kvadrata. U starom sjedištu „Merhameta“, koji je potres razrušio, imali su

blagovaonicu, liniju s podjelom toplog i hladnog obroka, skladište hrane i robe, sanitarni čvor, ured.

Godinu dana prije potresa u rad „Merhameta“ uključilo se 5-6 liječnika Bošnjaka, od kojih su i dan-danas trojica aktivni članovi. Pokrenuli su zdravstveni projekt uz pomoć TIKA-e koja je stari prostor opremila mjernim instrumentima za mjerenje šećera u krvi, krvnog tlaka i zasićenost krvi kisikom, a povremeno se obavljao i EKG. Na dnevnoj bazi svi su mogli besplatno obaviti osnovne pretrage, a liječnici bi došli dvaput tjedno. To rade i danas, ali ne u uvjetima kavi su bili u starom sjedištu, gdje je popodne bio otvoren prostor za umirovljenike koji su se mogli družiti uz čaj, kahvu, igrati domine ili šah, imali su blagovaonicu s dnevnim tiskom i televizorom.

Na području Capraga živi oko 22 posto Bošnjaka, djeca i mladež otišli su uglavnom prema zapadnim evropskim zemljama, sve do Irske, u Sisku je ostalo puno samaca i starijih osoba od kojih su neki nepokretni.

„Merhamet“ i pučka kuhinja sa stabilnim prostorom i objektom bio bi nasušna potreba u ovom dijelu grada, pa i u županiji.

KUHARICA EMIRA I SVAKI DAN DRUGO JELO U HALAL-LONCU

Dvorištem „Merhameta“ širi se zamamni miris jela pripremljenog vrijednim rukama uvijek dobro raspoložene kuharice. Prilikom naše posjete na jelovniku je grah, ali uvjerili smo se da priprema i odličnu bosansku kahvu. Kuharica Emira Omerović dijeli obroke korisnicima kroz kontejnerski prozor, kako bi kuhinja ostala čista i uredna, od 11 do 13 sati, no često korisnici dođu i ranije.

Emira Omerović kuharica je u „Merhametu“ tri godine, jedina je među volonterima koja je za svoj rad prima hrvatsku minimalnu plaću od 550 eura. Kaže da je zadovoljna korisnicima, sve njih već dobro poznaje, ali zadovoljna je i svojim primanjima. U potresu je i gospođi Emiri nastradao stan na Viktorovcu, u kojem je živjela s mužem, tako da su se preselili.

„Čim hrana bude gotova, ja počinjem dijeliti, ne čekam 11 sati jer mi je žao da ljudi čekaju. Kuha se halal-hrana. Ponedjeljkom idu palenta i jetrice, utorkom su mahune na junetini, srijeda grah, četvrtak bosanski lonac, a petak je izniman jer se kuha nešto bolje, da ljudi za vikend imaju jaču hranu, da jedu nešto bolje. Sljedeće sedmice mijenjam meni, pa počinjem s npr. tijestom i faširanim mesom, punjena paprika itd.“, objašnjava kuharica Emira.

U posljednje vrijeme priprema 65 obroka redovno, no korisnika kojima treba pomoć je preko stotine. Mnogi su ovih dana na radovima na polju, beru se jesenski plodovi pa ljudi odu zaraditi koji dodatni euro, priča Emira i poručuje: „Kod nas nije bitno jesi li musliman, pravoslavac, Rom ili bilo što, mi pomažemo ljudima svih religija.“

Sve što se ovdje skuha je po halal-standardu, a taj standard nikome ne može smetati.

NEPROGLAŠENI VOLONTER GODINE GRADA SISKA

Umirovljenik Ahmed Sofilić u „Merhamet“ je stigao Tikinim kombijem iz Popovače, odakle je dovezao pošiljku hljeba koji je donirao tamošnji trgovački centar „Interspar“ u okviru razmjene Banke hrane. Sofilić je ranije poslao službeni zahtjev koji mu je odobren na dan naše posjete.

Sofilić radi od samog osnivanja „Merhameta“, radi sve, od tajničkih poslova, pisanja programa i sudjelovanja u natječajima, do odlaska Tikinim kombijem po robu u susjedna mjesta i gradove.

„Volontiram zbog sebe, kako bih se aktivirao i ne bio stalno kod kuće, ali pomoć ljudima i inkluzija su mi bitni. Svaki dan sam tu u prosjeku pet sati, osim ako nemam nekog posla kod kuće ili ako ovdje u žMerhametu' nema posla“, priča Ferhatović, koji je bio hemijski tehničar, tehnolog i voditelj smjene u Rafineriji nafte Sisak.

„Ove godine zakasnio je žMerhamet' s prijavom za natječaj koji svake godine Grad Sisak raspisuje za volontera godine, ali sljedeće godine Sofilić će“, nada se Šaban Kadrić, „ući u sam vrh, ako ne i pobijediti.“

„Imamo jako dobro saradnju s Gradom Siskom i gradonačelnicom Jasnom Ikić Baniček. Grad nam na godišnjoj razini financira plaću kuharice, sufinancira najam prostora, struju, vodu i komunalije, što nam je velika pomoć. Županija nam na godišnjoj razini izdvaja oko dvije tisuće eura. Kada bismo sve zaokružili, 'Merhamet' je na godišnjoj razini financiran s 14.000 eura. Na dnevnoj bazi dijelimo između 70 i 80 obroka, što bi na godišnjoj razini iznosilo oko 26.000 obroka. Na skupštini je izračunato da je 'Merhamet' od osnutka, od 2014. godine do danas, podijelio 68.000 obroka. Nahranili smo praktički jedan čitav grad", navodi Šaban Kadrić.

DA NEMA „MERHAMETA", NE BI MOGLI SPOJITI KRAJ S KRAJEM

Salih Fetahović usluge „Merhameta" koristi od 2014. godine za sebe i suprugu koja je teško pokretna, a stanuju u stanu koji je supruga naslijedila od oca i majke. Stan im, srećom, nije previše nastradao u potresu. U Sisak je doselio 1993. godine sa suprugom i djetetom iz Bosanskog Novog, odakle su protjerani s oko 8.000 ljudi, kuća mu je bila uzeta, ali kasnije je ipak vraćena.

„U mirovini sam iz Republike srpske, imam 209 eura. Sve što mogu u žMerhametu' dobiti uzmem. I obuću i odjeću i hranu, svakodnevno, osim subotom i nedjeljom, kada ne rade. Supruga je u mirovini, za šest godina radnog staža u Hrvatskoj ima 90 eura, a iz Republike srpske dobiva dodatnih 80-ak eura. Da nije žMerhameta', ja sa svojim i supruginim primanjima ne bih ni obaveze mogao platiti, a kamoli hranu", pojašnjava Fetahović.

Unatoč godinama, po hranu dolazi biciklom jer od sjedišta „Merhameta" udaljen je svega nekoliko stotina metara.

DRAGO NIKOLIĆ: ALLAH DAJE LJUBAV KOJA POSTOJI MEĐU LJUDIMA

Među prvima, nešto iza 10 sati, pred „Merhametove" kontejnere dolazi Drago Nikolić, vozeći bicikl s improviziranom prikolicom u kojoj vozi nekoliko vrijednih stvari, sekundarnih sirovina: usisavač bez cijevi, zglobni TV nosač, nekoliko vodovodnih pocinčanih cijevi i slične sirovine koje građani odbace, a koje je vrijedni Nikolić na putu kroz grad do „Merhameta" uspio prikupiti. Bolesna, na kisiku, kod kuće čeka ga supruga. Pet dana u sedmici Nikolić, unatoč ozbiljnim ozljedama nogu i ruku, dopedali do četiri kilometra udaljenog „Merhameta" kako bi dobio topao, ukusan obrok za sebe i suprugu.

„Jako sam zadovoljan i prezadovoljan, ljudi se bore za nas, za ovu hranu. Mi se moramo izboriti za tu donaciju, da više donacije daju, jer oni troše svoj novac da bi za nas išli u nabavu za hranu, za bilo šta. Oni nama daju topli obrok, za mene i suprugu, i ja sam zadovoljan", ponavlja Nikolić, koji je korisnik „Merhameta" skoro dvije godine.

„Ja sam prezadovoljan glavnim šefom i kuharicom, oni idu svojim troškom da bi se za nas izborili. Imam i za ručak i za večeru. Dobivam odjeću, cipele i pakete. Moramo biti Allahu zahvalni i prezahvalni. Želio bih da vi pomažete ovom žMerhametu' kao novinar, jer tako pomažete i nama. Da, oko četiri kilometra pedalim do žMerhameta', ali ja ne osjećam bolove zato jer dolazim pravim ljudima, u pravu kuhinju, koju treba cijeniti. Ovim ljudima treba dati donaciju", poručuje Nikolić.

Rođen je 1962. u Međeđi, pokraj Bosanske Dubice, a doselio je u Sisak prije Domovinskog rata. Radio je u bivšem sisačkom „Komunalcu" 35 godina, pritom je, kako kaže, „obolio na noge i ruke" pa je dobio sporazumni otkaz. Trenutno živi sa suprugom od socijalne pomoći u iznosu od 200 eura.

„Allah nam daje ljubav koja postoji među pravim ljudima, koji nam daju kruh", poručuje Nikolić.

„MERHAMETOVO" „HVALA" ZA SVE KOLAČE SLASTIČARKI EMINI

Još jedna ponosna korisnica „Merhametovih" toplih obroka jeste umirovljenica Emina Bužimkić, žena ponosnog držanja s tamnozelenom mahramom oko glave. Stanuje sama u zamjenskoj sobi, točno prekoputa svog starog stana koji je u oštećenoj zgradi. Muž joj je umro, a djece nisu imali.

„Nikada prije nisam koristila nikakve državne beneficije i pomoć. Imam skromnu mirovinu, ali sam skromna po prirodi pa mi je to bilo dovoljno. Ostala sam bez svog stana nakon potresa. Počela sam dolaziti u žMerhamet' oko godinu dana nakon potresa, uvijek sam mislila kako vjerovatno ima neko kome je potrebitije. Onda su me nagovarali: da imam malu mirovinu, da sam ostala bez stana i kako ne znam što će od njega biti", pripovijeda Emina, koja po obroke dolazi sa štapom i torbom na kotačiće.

U Sisak je doselila s mužem 1975. godine, radni vijek provela je kao slastičarka u Sisku, svojim kolačima razveselila je mnogo djece i sugrađana, na poslu i kod kuće. Muž joj je bio zaposlen u Zagrebu, u tadašnjoj velikoj građevinskoj firmi. Rodom je iz Bosanskog Novog, a muž je bio iz Bosanske Krupe.

SISAK I BOŠNJACI

Od 1950-ih godina do Domovinskog rata sisačka Željezara, Rafinerija i bivši „Graditelj" privlačili su veliki broj stanovnika s područja današnjeg Unsko-sanskog kantona, ovdje su dolazili trbuhom za kruhom. Samo u Željezari Sisak ukupno je radilo više od 70.000 Bošnjaka. Željezara je u međuvremenu ugašena, a njezini pogoni predani su privatnim ulagačima.

Oko 80 posto lokalnih Bošnjaka postali su dragovoljci na početku Domovinskog rata, kada su se velike firme počele gasiti, a ljudi razilaziti jer posla odjednom više nije bilo. Sisak trenutačno ima oko 1.480 Bošnjaka, ali puno ljudi na popisu stanovništva izjašnjava se i dalje Muslimanima ili Hrvatima islamske vjeroispovijesti.

Potres je puno toga razorio u ovom gradu i okolici, odaju to plahi pogledi ljudi i pomalo nesiguran hod, ali dok se drže zajedno i pružaju jedni drugima ruke pomoći, sve se lakše podnosi. ●

Milorad Pupovac, saborski zastupnik

OBRAZOVANJEM MIJENJATI većinski narativ prema Srbima, Bošnjacima, Romima i Židovima

“U školama bi trebalo učiti više o toleranciji, više o doprinosu, u ovom slučaju srpske zajednice, hrvatskoj povijesti i kulturi, a ne svesti sve na pitanje ratnih vođa, pa onda projekciju jednog Martića prenijeti na nekog posve imaginarnog nepoznatog čovjeka ili nekog ko će tek biti rođen”, ističe saborski zastupnik Pupovac.

Razgovarao: Stipe Majić

Jedan od triju saborskih predstavnika Srba, najbrojnije nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, osnivač i predsjednik Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS) te Srpskog narodnog vijeća (SNV) Milorad Pupovac svjestan je da odnose Hrvata i Srba treba unapređivati te da je to trajna zadaća koja nije počela i neće završiti njegovim političkim djelovanjem.

“Položaj Srba u Hrvatskoj traži dodatna poboljšanja u nizu područja društvenog života; na ekonomskoj sferi u sredinama u kojima žive pripadnici srpske zajednice kako bi se zaustavilo iseljavanje i smanjilo siromaštvo. Traži se poboljšanje u sferi obrazovanja i školovanja pripadnika srpske zajednice kroz manjinske programe jer se tu, unatoč brojnim naporima, nije postiglo mnogo. Iz tog razloga očekujemo da se to poboljša kako bi mladi pripadnici srpske zajednice imali veće znanje i veću svijest o tome što su, odakle su, trebaju znati o Srbima kao narodu, o Srbima u Hrvatskoj i zajedničkim nastojanjima Srba i Hrvata oko zajedničkih političkih ciljeva i stremljenja. Isto bih mogao reći i za područje kulture, potrebno je popuniti kulturne sadržaje u sredinama u kojima žive pripadnici srpske zajednice. To je započeto ove godine, ali je potrebno napraviti više kako bi ljudi u svojim sredinama imali barem četiri kulturna događaja godišnje”, poručuje Pupovac.

Ustavni zakon o pravu položaja manjina po pitanju službene upotrebe ćiriličnog pisma i specifičnih obilježja srpskog jezičnog izričaja u Hrvatskoj ima više prostora za ostvarivanje nego što je to do sada slučaj, smatra Pupovac i dodaje: “Veoma je malo sredina, ne samo Vukovar, koji je najpoznatiji i najdramatičniji slučaj, u kojima su ostvarene zakonom propisane obaveze o dvopismenosti i dvojezičnosti. To je preko 20 općina i gradova, i jedan grad je bio, u kojima su to pravo Srbi imali, ali ono se ostvaruje na minimalnoj razini, na razini statuta i odredbama statuta da se na tom području može prakticirati dvojezičnost i dvopismenost, ali ne više od dvopismenih tabli na zgradama općina ili gradova. Nema ih niti na pristupnim cestama kada su posrijedi te općine, nema ih ni u nazivima ulica niti trgova u tom području. To su stvari koje su stavljene na čekanje, a Vukovar je samo pokazao kako postoji jedna vrsta animoziteta prema ćirilici u Hrvatskoj i kako postoji nespremnost da se prihvati ćirilica i ta Ustavom, Ustavnim zakonom i zakonima propisana prava, kada je posrijedi srpska zajednica. Na tome će svakako trebati raditi kao na jednom od ciljeva i prava koje treba ostvarivati.”

Na pitanje kako u Hrvatskoj postići društvenu klimu u kojoj bi mladi pripadnik srpske zajednice slobodno ispoljavao svoju etničku pripadnost, Pupovac odgovara:

“Ne bi samo trebalo mijenjati svijest pripadnika srpske zajednice, trebalo bi mijenjati cijelo društvo, način odnosa prema Srbima kao narodu i stvorene stavove redefinirati. Negativna slika i stavovi koji su stvoreni prije, tokom i nakon rata prema Srbima u Hrvatskoj i prema drugim narodima, naročito prema Bošnjacima, Romima, Židovima, koji se često pojavljuju kao negativne etničke grupe u stavovima ili svijesti većinskoga naroda, može se mijenjati samo promjenom obrazovnog sistema, samo tako da se mijenja narativ koji je u Hrvatskoj dominantan u kojem se Srbe u Hrvatskoj svako malo poistovjećuje s četnicima, agresorima i ratom. Dakle, djecu koja su rođena toliko nakon rata ili ljude koji ništa s ratom nisu imali naziva se pogrdnim imenima ili imenima koja nisu njihova etnička niti narodnosna imena.”

“U školama bi trebalo učiti više toleranciji, više o doprinosu, u ovom slučaju srpske zajednice, hrvatskoj povijesti i kulturi, a ne svesti sve na pitanje ratnih vođa, pa onda projekciju jednog Martića prenijeti na nekog posve imaginarnog nepoznatog čovjeka ili nekog ko će tek biti rođen”, ističe saborski zastupnik Pupovac.

“To nastojimo mijenjati više od trideset godina i vjerovatno ćemo to nastojati mijenjati dok se bavimo time. I oni koji se time budu bavili nakon mene sigurno će to raditi, naprosto zato što u nekim stvarima ne postajemo bolje i tolerantnije društvo, nažalost, postajemo sve neupućenije, sve manje obrazovano i sve manje svjesno koliko je dobar dio povijesti Hrvatske vezan uz manjine i ovisan o manjinama. Nama se danas čini da sa svima njima nemamo ništa zajedničko i da ama baš ništa ne trebamo dijeliti i da ništa nismo dijelili i da su oni tu, kao što reče jedna istaknuta figura s desne političke scene – samo gosti”, zaključuje Pupovac.

“Po posljednjem popisu stanovništva iz 2021. godine, u Hrvatskoj živi 123.892 Srba, koji čine 3,2 posto ukupnog stanovništva Hrvatske. Nakon popisa, utvrđeno je kako na području Vukovara više ne prebiva više od 33 posto Srba u udjelu cijele populacije na tom prostoru, čime je nestala i obaveza propisana Ustavnim zakonom o pravu na manjinski jezik i pismo. Visoka propisana stopa od 33 posto udjela manjine kako bi ostvarila manjinska prava na dvojezičnost i dvopismenost može se mijenjati samo dvotrećinskom većinom u Hrvatskom saboru. Upravo je ovaj zakon često kritiziran kao jedan od najrigidnijih u Evropskoj uniji te diskriminirajući prema pripadnicima manjinskih naroda.” ●

Konferencija za medije koja će se pamtiti

HISTORIJSKI DOGOVOR BOŠNJAKA

Predsjednik Bošnjačkog nacionalnog savjeta Bermin Meškić smatra da su ovo "historijski trenuci za Bošnjake" jer "periodi nejedinstva trebali bi biti iza nas kako bismo gradili nove obrasce djelovanja Bošnjaka u Hrvatskoj". Meškić je poručio da se to može postići samo zajedno te je pozvao Bošnjake i Bošnjakinje da izađu na naredne izbore i glasaju za zajedničkog kandidata Armina Hodžića.

Kadro Kulašin

26. novembra održana je konferencija za medije u Novinarskom domu u Zagrebu, na kojoj je objavljena velika vijest kako će Bošnjaci na iduće parlamentarne izbore izaći zajedno u snažnom bloku. Na konferenciji su govorili Kadro Kulašin, predsjednik Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske, Bermin Meškić, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog savjeta i kandidat na posljednjim parlamentarnim izborima 2020. godine, te Armin Hodžić, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća i također kandidat s proteklih parlamentarnih izbora.

Najvažnija vijest jeste kako će Meškić, koji je posljednji put među Bošnjacima osvojio najveći broj glasova, ovaj put podržati Armina Hodžića kao zajedničkog kandidata Bošnjaka. Pored toga, bit će pokrenuta organizacija pod nazivom

Armin Hodžić i Bermin Meškić

"Bošnjaci zajedno", u koju će se delegirati delegati iz svih najvažnijih bošnjačkih organizacija te će se na taj način postići najveći mogući stepen koordinacije među bošnjačkim organizacijama.

Ova vijest dočekana je s općim oduševljenjem među Bošnjacima te je probudila nadu kako će nakon 9 godina Bošnjaci konačno ponovno dobiti svog zastupnika u Hrvatskom saboru.

"Danas možemo najaviti da su se Bošnjaci prvi put u 20 godina dogovorili da idu zajedno na izbore i podrže jednog kandidata u cilju stvaranja pretpostavki za ostvarivanje prava Bošnjaka u Hrvatskoj. Proteklih godina svjedoci smo velike razjedinjenosti među Bošnjacima. Dugi niz godina ne postoji adresa na kojoj bismo se zajednički okupljali i koja bi u punom legitimitetu zastupala interese Bošnjaka u Hrvatskoj te imala legalitet u njezinim institucijama kao i u institucijama Bosne i Hercegovine kao matične države", rekao je Kulašin, objasnivši da su dva osnovna cilja ovog ujedinjavanja zajednički izlazak za parlamentarne izbore i stvaranje okvira unutar kojeg će se moći dogovarati budući potezi, projekti i inicijative.

Bermin Meškić također smatra da su ovo "historijski trenuci za Bošnjake".

"Periodi nejedinstva trebali bi biti iza nas kako bismo gradili nove obrasce djelovanja Bošnjaka u Hrvatskoj. To možemo postići samo zajedno i zato pozivamo Bošnjake i Bošnjakinje da izađu na izbore", rekao je.

"Ovako se nešto nikada do sada nije dogodilo, uključujući 2003, 2007. i 2011. godinu, kada smo pobjeđivali na izborima i imali svog predstavnika u parlamentu. Ovako organizirani, snažni i ujedinjeni još nikada nismo izlazili na izbore. Ovo je jedan patriotski front za koji vjerujem da će polučiti ne samo predstavnika Bošnjaka u Saboru nego i puno više od toga, a to je promjena paradigme dosadašnjih odnosa razjedinjenosti i raskola. Ovo je moj poziv na jednu vrstu mobilizacije. Sada više nije pitanje za kojeg kandidata će se glasati, već referendumsko pitanje o tome da li ste za to da Bošnjak bude u Hrvatskom saboru. Jer ako se to ne dogodi, Bošnjaci će u Hrvatskoj nestati kao politička činjenica", rekao je Hodžić, naglasivši da neće ponavljati greške prošlih predstavnika, već želi zastupati i ostale nacionalne manjine koje imaju zajedničkog predstavnika, a to su još Albanci, Makedonci, Crnogorci i Slovenci. ●

Tomislav Ladan

KAO PRAVI PODLOŽNICI, jer baška serdar, a baška hizmećar

Postoji neka dubinska i skrovita veza između slike i vlasti. Naravno, vlast je sve, i zapravo je ona politika. Pa možeš se ti sâm i ne baviti njome, ali se ona tobom uvijek bavi. A evo i još jednog dokaza, koji će – uz ostalo – i dostatno zorno i primjereno oprimjeriti grboslovni oprez istočnjaka prema vlasti, što je ionako naša sržna i okvirna svrha.

Naš mi je Glavni jednom zgodom, uz ribu i vino, priopćio ovo: U onoj brijačnici, ondje preko puta Slatkog ćoška, zapravo nasuprot Aščinici, dok me je gurbet Muharem brijao – sve onako po istilahu, jer je znao da mu tako sabahile neće biti mnogo mušterijā – opazio sam u zrcalu, kako je sunce Božije već upiralo kroz pendžer, da nešto nije u redu sa slikom velikog vođe svega naroda. Odjednom mi se učinila gotovo troizmjerna.

I upitam ja njega: "Reci ti meni pravo po duši, bolan Muharem-efendija, je li to tebi duvar propiškio ili je to u tebe neka baška slika?"

Prvo mi dosta dugo nije ništa odgovorio, jer on i inače nije mnogo govorio, što jest, bolan, pravo čudo za bember hinsana, ali ja sam mu upravo zbog toga rado svraćao, jer sam mogao lijepo drijemati dok me on polagano gladi.

Onda je nakon tē stanke rekao: "A što?" I kazao je to takvim načinom da sam ponovno pogledao u sliku, da provjerim nije li mi se štogod samo pričinilo. Ali nije. Uslikan u tri trećine svoje dužine, vođa bijaše bio tro-protežno istrebljen, a i glava mu je bila nekako prostorna, a ne plošna.

"Čuješ li ti mene, Muhareme, pobogu, ovome bi se, bolan, ibretom ibretio i hajvan, a nekmoli hinsan, pa ti meni lijepo reci što je s tom slikom?" A on je opet sämo šutio kao da ne razumije ni primjedbu ni pitanje. Nakon slične stanke pitao me je – ali kao da je riječ o nečemu posve drugome – čitam li ja s đozlucima i imam li kakvu mahanu na očima. I ne slušajući dok sam mu ja opisivao svoj vid kao u jedne sokol-ptice, nešto kasnije, govoreći vrlo strukovno o izbrijavanju s malo manje ili s malo više vode, odjednom reče kako je ta brijačnica njihova još od turskoga zemana, a berberi su, moj ti ga efendija, poštivali sve vrhovnike, kao pravi podložnici, jer baška serdar, a baška hizmećar, pa su i njihove slike / anamo njiha /, od one najstarije do ove sve u istome okviru lijepeći slagali jednu preko druge. "Jer ti si, bolan ne bio, jedan na priliku ućen ćovik i pravi hafiz', i ono što mi je htio manje više uvijeno reći bijaše da se ni jedna vlast ne odvija sämo u jednome smjeru / biva, naprijed /: sjaši Kurta da uzjaši Murta, nego može i / kao đoja, unazad /: sjaši Murta da uzjaši Kurta: odlaznik može postati i dolaznik, pa zato neka onamo njiha sve jednoga iza drugoga, jer poredak se može preokrenuti, ali i okrenuti naopačke, i eto ti opet onoga koji je već i bio, ili barem koga od njegovih."

Tako sam ti dobio dobru pouku od berbera Muharem-efendije, uz obećanje da o tome previše ne pričam, jer sam bio prvi koji je to do sada uopće zamijetio. Poslije sam razmišljao kakva je to vrhunska dosjetljivost i osjetljivost, ali i izvanredan smisao za povijesni razvoj i za gotovo arhivarsko čuvanje dokumenata. I tako su iza svakoga od nas dok smo se brijali stajali / dakako: malo poviše / svi sedmorica u iznimnu slikopisno-slikokaznom poretku: od jednoga Josipa pa sve do drugoga...

Otišao sam onda u posebnu čitaonicu velike knjižnice u Vijećnici i razgledao sâm slike svakoga od njih posebice. Većina ih je imala u izrazu i držanju nešto ratničko, gospodarsko i vlasničko. Samo je jedan bio posve drugačiji. Onako ćelav, a bradat, ulijevao je sigurnost i obećavao blagost. Uopće, prave bi vođe puka morale imati nešto od blagih te mudrih otaca, uz mekoću dobrih starih tetaka. Zapravo, kad smo već kod toga, samo onaj vladar koji je istodobno (što je moguće više skriveno ili manje istaknuto, da mu se ne bi zakinulo od predodžbene muževnosti) i muž i otac i žena, samo taj može u svijesti podaniká izazvati i strahopočitanje i zahvalnost te čuvstvo one, gotovo utrobno-tople zaštićenosti, kakvu smo svi mi nekoć uživali i uvijek je potajno ponovno želimo, eto baš tako, iako *Doktor Freud macht mir doch keine grosse Freude, aber es freut mich wirklich das zu Freud und Leid Ihnen em- pfehlen zu können*… ●

Tomislav Ladan (1932–2008) bio je hrvatski književnik, lingvist, prevodilac i leksikograf. Djetinjstvo i godine školovanja proveo je u Bosni (Travnik, Bugojno, Banja Luka, Sarajevo), gdje je i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Univerziteta u Sarajevu 1958. godine. Od 1961. godine bio je urednik u Leksikografskom zavodu "Miroslav Krleža", gdje je od 1987. godine bio glavni urednik Osmojezičnog enciklopedijskog rječnika, a od 2001. godine do smrti i direktor. Eruditski pisac osebujna stila, objavio je više knjiga eseja, kritika i studija. U romanu "Bosanski grb" stečevine klasične baštine i zavičajne pučke predaje sjedinjene su s modernističkim tehnikama struje svijesti, romana rijeke i letrističkim eksperimentima. Posebnu pozornost u svim djelima Tomislav Ladan pridavao je jeziku stvarajući nove inačice i izražaje, a i preuzimajući one zaboravljene iz stare hrvatske pismenosti i književnosti. "Svjetlopis – slikopis – slikokaz" upravo je jedan od sastavnih dijelova "Bosanskog grba", proznog djela čiju su prvi primjerci odštampani 1975. godine.

Furio Radin, saborski zastupnik

U POLITICI SAM OPSTAO TOLIKO dugo jer nikada nisam imao gazdu

Nakon trideset godina političke karijere posvećene položaju talijanske nacionalne manjine u Hrvatskoj, jedno od istaknutijih postignuća za Radina osobno dvojezični su nazivi u brojnim sredinama, što je postignuće koje nijedan drugi manjinski predstavnik u Hrvatskoj nije uspio u toj mjeri ostvariti.

Razgovarao: Stipe Majić

Predstavnik italijanske nacionalne manjine u Hrvatskom saboru Furio Radin najdugovječniji je saborski zastupnik u povijesti savremene hrvatske parlamentarne demokratije, još od drugog saziva Hrvatskog sabora 1992. godine. Politička dugovječnost u zemljama razvijene diplomatije smatra se čašću, navodi Radin, svjestan da se u Hrvatskoj to tretira kao "uhljebljivanje". Prva dva saborska mandata, u vrijeme dok je na vlasti bio predsjednik Franjo Tuđman, i jednom prilikom kasnije, za kratko vrijeme Tomislava Karamarka na čelu HDZ-a, Radin je proveo u opoziciji, što je odraz njegovog neslaganja s političkim ekstremizmom, posebno desnim.

"U politici sam opstao toliko dugo jer nikada nisam imao gazdu", pojašnjava Radin, koji svoj politički stav definira sam, u šali kaže za vrijeme jutarnjeg brijanja, a i studij psihologije pomagao mu je u pravilnoj procjeni kolega političara.

Politika je za Radina prije svega odnos prema ljudima.

"Postoji dio Hrvatske koji je solidaran prema nacionalnim manjinama, kao i prema svima koji su različiti, a ima i onih koji ne mogu trpjeti manjine. Ali tako je u gotovo svim zemljama, s razlikom da se u nekim zemljama o tome govori neposredno i otvoreno, a tu spada i Hrvatska, dok se u drugim zemljama prave da nisu takvi, sve dok se ne ide zakopati malo dublje ispod površine", ističe.

Italijanska manjina dobro je organizirana, pod političkim je vodstvom ključne organizacije, Talijanske unije, koja djeluje na području Hrvatske i Slovenije, pri čemu okuplja vijećnike kao transdržavna organizacija.

Demokratičnost sistema pri izboru predstavnika Talijanske manjine za Radina jedan je od ključnih elemenata jer 50 italijanskih zajednica koje postoje na tlu Slovenije i Hrvatske biraju svoje predstavnike na slobodnim izborima, s jakom unutarnjom opozicijom koja pretendira na čelna mjesta u ovoj organizaciji. S ponosom ovaj političar ističe veliki broj škola s programima prilagođenim za italijansku manjinu te La voce del popolo, jedini dnevni list na stranom, manjinskom jeziku u Hrvatskoj, odnosno jedini dnevni list koji nije na hrvatskom jeziku te ima i digitalnu, internetsku verziju.

Postoje tri uvjeta za ravnopravnost jezika i pisma nacionalne manjine u nekoj sredini u Republici Hrvatskoj: jedan je u jedinici lokalne samouprave prisutna minimalno trećina manjinskog stanovništva, drugi je da dvojezičnost/dvopismenost postoji u statutu lokalne samouprave, a treći uvjet jeste da postoje međunarodni ugovori koji bi to pravo omogućili. Jedan od ova tri uvjeta dostatan je za ostvarivanje ovog prava koje se uzima kao najvidljiviji znak prisutnosti nacionalne manjine na nekom području.

"Jako je malo mjesta u kojima italijanska manjina prelazi kvotu od 1/3 stanovnika, a to zahvaljujući činjenici da je 90 posto pripadnika naše manjine iza Drugog svjetska rata istjerano, to je prava riječ. Ne fizički, nego kroz stvorenu političku, malim dijelom i ekonomsku atmosferu koja je ljude dovela do napuštanja svojih ognjišta", priznaje Radin.

Nakon trideset godina političke karijere posvećene položaju italijanske nacionalne manjine u Hrvatskoj, jedno od istaknutijih postignuća za Radina osobno dvojezični jesu nazivi u brojnim sredinama, što je postignuće koje nijedan drugi manjinski predstavnik u Hrvatskoj nije uspio u toj mjeri ostvariti. Statuti pojedinih jedinica lokalne samouprave bili su dostatna podloga za realizaciju prava na jezik manjinskim Italijanima, no na državnoj razini stvar je bila kompliciranija.

Dvojezične table i natpisi na Istarskom ipsilonu, kao državnoj cesti koja je samim time pod nadležnošću države, riješena je usvojenim amandmanom koji je zastupnik Furio Radin 2006. godine predložio u Hrvatskom saboru, pozivajući se na međudržavni Hrvatsko-talijanski ugovor o pravima nacionalnih manjina, koji je bio potpisan tačno deset godina ranije, 1996. godine. U priloženom amandmanu naveo je sva po statutima dvojezična mjesta, a taj amandman omogućio je Zakonu o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina da snagu crpi iz Ustava RH.

"Upravo je to ono što italijanska manjina ima bolje riješeno u odnosu na sve ostale manjine u Hrvatskoj. To smatram jednim lijepim uspjehom, ne mojim nego italijanske nacionalne manjine", zaključuje Radin.

U razgovoru se Radin dotaknuo i aktualnih tendencija u Evropskoj uniji te pogodnoj klimi za jačanje desničarskih ideologije na vlasti koje prijete daljnjim rastakanjem Unije:

"Promjena granica danas proizvodi samo krv, a cilj nam je da granice padaju i da budemo dio jedne veće cjeline – Evropske unije. Pobornik sam 'Sjedinjenih Evropskih Država', koje bi bile suprotne pojmu suverenizma. Svatko ko izlazi iz Evropske unije ne čini inteligentnu stvar, jer s obzirom na postojanje velikih centara moći u svijetu, i Evropa bi trebala biti jedan od centara moći. Ideologije se danas jako malo razlikuju, kada se uzme politički govor o ekonomiji kroz koji se vidi je li pristup lijevi ili desni, je li okrenut prema liberalnom tržištu – desni, ili je lijevi – okrenut prema društvenim problemima", kaže, te zaključuje kako u Hrvatskoj postoje samo lijevi i desni centar, s ne značajnim razlikama.

Prema popisu stanovnika iz 2021. godine, u Hrvatskoj živi 13.763 Italijana, gotovo tri četvrtine njih živi u Istarskoj županiji, gdje čine oko pet posto stanovništva. Imaju pravo na upotrebu jezika i zastave u brojnim općinama i gradovima, kao i na županijskoj razini. ●

Književnica i prevoditeljica Ivana Šojat

Fotografije: Stipe Majić

Nakon izlaska mog romana “Ezan” uvidjela sam koliko je ISLAMOFOBIJE KOD NAS

„Imam mnogo prijatelja Bošnjaka, a i odrasla sam uz njih. Moj djed Josip bio je željezničar i radio je s mnogima od njih, mojoj baki Mariji je najbolja prijateljica bila Bahra. To je još jedna od ljepota Osijeka, koji je oduvijek bio raskrsnica kultura. Nažalost, nakon izlaska mog romana ‘Ezan’ sam uvidjela koliko je islamofobije kod nas. To me zaprepastilo i ražalostilo. Postoje svjetski trendovi koji su u porastu: paradoksalno, diljem Evrope bilježimo porast antisemitizma i islamofobije, kao da se vraćamo unazad, u zlo koje smo nekoliko puta jedva preživjeli. Beskrajno mi je žao zbog toga. Zapravo me strah, jer ako se ne obuzdamo, uskoro bismo mogli ljude prestati gledati kao ljude.“

Razgovarao: Mirza Abaz

Bošnjaci u Republici Hrvatskoj, kada budu pitani za domovinu, kažu da ih imaju dvije – Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. Za sebe ne vole reći da su na bilo koji način strani u ovoj državi, Bošnjaci su tu svoji na svome. Za književnicu i prevoditeljicu Ivanu Šojat, čiji je životni put krenuo iz Osijeka, i za koji je nepopravljivo vezana, možemo slobodno reći da pripada u red prijatelja bošnjačkog naroda. Ova umjetnica izuzetno zanimljive biografije, ali i bibliografije, kaže ne da ima samo mnoge prijatelje Bošnjake, već da je i rasla s njima i uz njih. No za *Bosnu* govori kako se iznenadila kada je spoznala koliko danas ima islamofobije. Ivana Šojat prije nekoliko godina „prodrmala" javnost objavom romana „Ezan", u kojem se vraća u daleku prošlost, u 16. stoljeće i vrijeme Sulejmana Veličanstvenog, kada Osmansko Carstvo doživljava svoj i kulturološki i teritorijalni vrhunac. Pošto je jedan od zaključaka tog djela da „Osmanlije nisu rušili i palili, nego gradili", nailazila je na mnoge kritike, od kojih su neke bile i poprilično agresivne. No to je, kako nam priznaje, samo osnažilo njenu spoznaju „da ljudi pribjegavaju svrstavanju u tabore, da u tim taborima čuče kao u Platonovoj špilji, pa sjenke i obrise stvari izvan te špilje uvijek tumače kroz strah".
Ivana Šojat učesnica je i Domovinskog rata, živjela je i radila u Belgiji, okušala se i u politici, ali bi krug uvijek zatvarala vraćanjem iskonu svog bića – umjetnosti i kulturi.

Osoba ste s vrlo interesantnom biografijom, koliko ima onoga lično proživljenog a da je utkano u Vaša djela?
Ima me u sitnim fragmentima koje prepoznati mogu samo oni koji me dobro i dugo poznaju. Ima i onih koji me okružuju, jer smatram da pisati možemo samo o onome što dobro poznajemo bilo kroz iskustveno, proživljeno na vlastitoj koži, odnosno o onome što smo „stekli" budnim promatranjem, učenjem. Likovi mojih romana uvijek su mozaični, ali i prvenstveno životni.

Završili ste gimnaziju i dvije godine studija matematike i fizike na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. U Domovinski rat uključujete se u augustu 1991. godine kao dobrovoljac, radili ste kao sekretarica i prevoditeljica od 1992. do 1993. u Uredu Ministarstva obrane Hrvatske za odnose s UN-om i Evropskom unijom, a godine 1993. selite u Belgiju, gdje završavate studij francuskog jezika. Vraćate se u Hrvatsku 2001. i bivate zaposleni u Hrvatskom narodnom kazalištu (HNK) u Osijeku. Od 2003. godine bivate uključeni i u rad Hrvatskog društva književnika (DHK), a na lokalnim izborima u Republici Hrvatskoj 2017. godine bili ste kandidat za gradonačelnicu Osijeka. Može se reći da je puno dešavanja stalo u Vaše 52 godine života. Šta od ovoga svega doživljavate najintenzivnije? Je li to Domovinski rat ili nešto drugo?
Sve kroz šta smo prošli na nama ostavlja trag, gradi nas i oblikuje. U jednakoj mjeri i mi ostavljamo trag na svemu u čemu smo učestvovali. Zakon akcije i reakcije vrijedi i u svakodnevici. Kada me ljudi pitaju bih li, da mogu, izbjegla neke stvari koje su me povrijedile, uvijek odgovaram da ne bih ništa mijenjala jer baš sam zahvaljujući svemu kroz šta sam prošla ovakva kakva sam danas.
Domovinski rat me je nekako najviše zgrozio spoznajom u kolikoj mjeri postoje okolnosti na koje ne možemo djelovati. Ta grupiranja, omasovljenja bijesa i mržnje koja gaze, melju sve pred sobom. Gube se one temeljne ljudske postavke, a „katalogizacija" prema vjeri, naciji, krvi, ideološkom nagnuću postaju presudni za milost ili nemilost. To je zastrašujuće. Zastrašujuće je zapravo koliko su ljudi skloni prikloniti se tim masovnim određenjima, koliko se lako sunovraćaju u bezdan koji će ih progutati kao izvršitelje zla ili kao žrtve. Nakon rata je moje nepovjerenje prema ljudima uveliko poraslo – mirna razdoblja doživljavam više kao krinke koje ljudi prihvataju samo zato što su zauzdani zakonima. U bezakonju rata tek vidimo ko je ko. A tada je prekasno...

Kako iz ove perspektive gledate na vrijeme koje ste proveli u Domovinskom ratu? Da li biste nešto promijenili?
U svojim postupcima na bih mijenjala ništa. Mislim da sam postupila ispravno. Branila sam svoj grad od izravnih napada. Ako bih išta mogla promijeniti, a ne mogu, bilo bi to da mi svi prijatelji ostanu živi. Znate, nekoliko godina nakon rata sam prvi put čitala „Odbranu Sokratovu", u kojoj Sokrat s ponosom veli kako u Peloponeskim ratovima nije ostao čuvati brodove, nego je učestvovao u

Domovinski rat me je nekako najviše zgrozio spoznajom u kolikoj mjeri postoje okolnosti na koje ne možemo djelovati. Ta grupiranja, omasovljenja bijesa i mržnje koja gaze, melju sve pred sobom. Gube se one temeljne ljudske postavke, a „katalogizacija" prema vjeri, naciji, krvi, ideološkom nagnuću postaju presudni za milost ili nemilost. To je zastrašujuće. Zastrašujuće je zapravo koliko su ljudi skloni prikloniti se tim masovnim određenjima, koliko se lako sunovraćaju u bezdan koji će ih progutati kao izvršitelje zla ili kao žrtve. Nakon rata je moje nepovjerenje prema ljudima uveliko poraslo.

Mudri i konstruktivni, blagonakloni uvijek teže pronaći sličnosti i zajedništva među naoko različitima. Samo isprazni, podmukli i bezidejni insistiraju na razlikama zahvaljujući kojima i opstaju u političkom životu. Posmatramo li glavne političke aktere u državama proizašlim iz bivše Jugoslavije, vidjet ćemo da neki sistemski biraju upravo to naglašavanje nacionalnog i vjerskog kao jedinog političkog uporišta. I dalje sam nepopravljivi idealista, vjerujem da Bosni i Hercegovini treba zajedništvo u mudrosti i razumijevanju, bolja budućnost, a ne staro trvenje.

borbama. Prirodno je čuvati vlastitu glavu, evolucijski je to mehanizam, no čovjeku bi trebala biti svojstvena i briga za opće dobro. Odbrana od pogibelji i uništenja je briga o općem dobru.

Iako ste sigurno o ovome već bili pitani, nekako se kao nužnost u razgovoru s Vama nameće postaviti pitanje kako se čovjek koji se gotovo cijeli život bavi umjetnošću odlučuje na politički angažman, na prelazak iz jednog sasvim benignog polja u polje koje sa sobom nosi brojne izazove, ali i opasnosti, posebno za moralni integritet osobe?
Vođena mišlju kako ljudi pred smrt najviše žale za onim što nisu probali, pokušali, čista srca sam prihvatila ulazak u bitku za gradonačelnicu Osijeka. Bila mi je to prilika da dokažem kako kultura može biti istinski pokretač razvoja nekog grada, neke sredine. Milioni turista Pariz i Rim ne posjećuju zbog njihove industrije, nego zbog kulture. U nas se kulturu prikazuje kao parazita. I mislim da je to najveća pogreška političkih „elita“ današnjice, koja će ih doći glave. Cijela ljudska povijest je trag ostavila baš umjetnošću. Šta bismo znali o prahistoriji da nije artefakata koje pronalazimo u špiljama i na mjestima ukopa? Bismo li uopće imali baštinu bez umjetnosti? Moje kratko uključivanje u politiku nije bilo potaknuto ambicijama za vlastitim probitkom, nego iskrenom željom da preokrenem stvari u korist kulture. Nije prošlo. Povukla sam se.

Zahvaljujući svojim znanjima i radu, sigurno ste mogli ostati živjeti u Belgiji ili nekoj drugoj velikoj evropskoj zemlji. Ipak, još 2001. godine odlučujete se na povratak u Hrvatsku. Kazali ste jednom prilikom da Vas je radoznalost odvela iz Hrvatske, ali pravo je pitanje šta Vas je to vratilo?
Iskreno se divim drevnim moreplovcima koji su u nepoznato odlazili ne znajući hoće li se ikada više vratiti u tačku s koje su se otisnuli. Ja ne mogu tako. Volim putovati, iskreno uživam u putovanjima, no uvijek se volim vratiti. Žilavo sam vezana uz Osijek, uz Dravu, uz ravnicu kojoj pripadam, uz melanholiju kojom ta ravnica zrači. U Belgiji sam mnogo naučila, spoznala važnost pretakanja civilizacija, važnost učenja od drugih. To sam ponijela nazad sa sobom. No jedino mjesto na kojem se osjećam istinski na svome mjestu jeste Osijek.

Zna se da Vas Bošnjaci u Hrvatskoj percipiraju kao velikog prijatelja. I Vi ste u nekoliko navrata govorili o tome da su Bošnjaci koji žive u hrvatskim gradovima i selima u najtežim trenucima pokazali da su spremni stati u odbranu države u kojoj žive i rade. Prema Vašem mišljenju, kakav je danas položaj Bošnjaka u Hrvatskoj, kao nacionalne manjine?
Imam mnogo prijatelja Bošnjaka, a i odrasla sam uz njih. Moj djed Josip bio je željezničar i radio je s mnogima od njih, mojoj baki Mariji je najbolja prijateljica bila Bahra. To je još jedna od ljepota Osijeka, koji je oduvijek bio raskrsnica kultura. Nažalost, nakon izlaska mog romana „Ezan“ sam uvidjela koliko je islamofobije kod nas. To me zaprepastilo i ražalostilo. Postoje svjetski trendovi koji su u porastu: paradoksalno, diljem Evrope bilježimo porast antisemitizma i islamofobije, kao da se vraćamo unazad,

u zlo koje smo nekoliko puta jedva preživjeli. Beskrajno mi je žao zbog toga. Zapravo me strah, jer ako se ne obuzdamo, uskoro bismo mogli ljude prestati gledati kao ljude.

Mislite li da Bošnjaci, kao de facto konstruktivni element u hrvatskom društvu, možda zaslužuju biti i više zastupljeni u javnom životu, pogotovo političkom?
Bošnjaci su brojčano druga po redu nacionalna manjina u Hrvatskoj. Aktivno učestvuju u svim sferama društvenog života, pa samim tim itekako zaslužuju učestvovati i u političkom spektru.

Svjesni ste da je situacija u Bosni i Hercegovini na relaciji Bošnjaci – Hrvati izuzetno „zategnuta". Koliko je, prema Vašem mišljenju, važno da Bošnjaci i Hrvati premoste međusobna mimoilaženja te da se u Bosni i Hercegovini ujedine, kao što su ne tako davno politički i nastupali zajedno?
Mudri i konstruktivni, blagonakloni uvijek teže pronaći sličnosti i zajedništva među naoko različitima. Samo isprazni, podmukli i bezidejni insistiraju na razlikama zahvaljujući kojima i opstaju u političkom životu. Posmatramo li glavne političke aktere u državama proizašlim iz bivše Jugoslavije, vidjet ćemo da neki sistemski biraju upravo to naglašavanje nacionalnog i vjerskog kao jedinog političkog uporišta. I dalje sam nepopravljivi idealista, vjerujem da Bosni i Hercegovini treba zajedništvo u mudrosti i razumijevanju, bolja budućnost, a ne staro trvenje. Vjera je nešto lično, ali i hereditarno, određuje nas rođenjem, pa je samim tim vjera određena kao ideologija zločin sam po sebi. Sve tri Knjigom utvrđene vjere uče nas ljubavi, praštanju, razumijevanju, milosrđu i blagosti. Tek kad ih ukalupimo u ideološke okvire, vjere gube svoju suštinu, pretvore se u vlastite antiteze. To nikome ne treba.

Iako je broj Vaših književnih radova i prijevoda zaista ogroman, jedno od djela koje je izazvalo veliku pažnju svakako je bio roman „Ezan", objavljen prije ravno pet godina. Jedna od glavnih ideja djela jeste da „Osmanlije nisu rušili i palili, nego gradili". Da li je doći do ovakvih zaključaka bilo, na neki način, „rizično"? Sigurno je da postoje struje u društvima nastalim raspadom bivše Jugoslavije koje bi jedan ovakav zaključak mogle nazvati historijskim revizionizmom.
Da, bilo je podosta zamjerki, čak prilično agresivnih. Neki su me optužili da sam se prodala. To je samo osnažilo moju spoznaju da ljudi pribjegavaju svrstavanju u tabore, da u tim taborima čuče kao u Platonovoj špilji, pa sjenke i obrise stvari izvan te špilje uvijek tumače kroz strah. Žao mi je što ti i takvi nisu shvatili temeljnu poruku mog romana, a ona je da nije važno odakle smo potekli, nego ono u šta smo izrasli. Mislim da bi mnogi ostali zaprepašteni kada bi se na ovim područjima provela genetska istraživanja većih razmjera, kada bi shvatili šta su zapravo tom krvlju kojom se toliko zaklinju, prema kojoj slijepo sude.

Dosta ste istraživali kako biste napisali ovo djelo, a kontaktirali ste i prijatelja derviša? A i kost s turskog groblja poslužila Vam je kao inspiracija za kompletan roman?
Mnogo sam proučavala misticizam u islamu, ali i poeziju. Tokom tog procesa mi se dogodio i cijeli niz vrlo čudnih događaja koji su me samo podstakli da nastavim sa svojim naumom da napišem „Ezan". Kost koju sam pronašla na zaboravljenom groblju bila je iskra u stvaranju potke romana. Htjela sam ljudima pokazati da zapravo pogrešno poimamo prošlost kao nešto geografski ograničeno, lokalizirano. Ljudi su u prošlosti zapravo mnogo putovali, trgovci su prelazili granice carstava, kulture su se miješale. Osim toga, historija se u školama uvijek uči po lekcijama koje obrađuju izdvojene procese. Evropa u vrijeme Osmanskog Carstva je područje na kojem kršćani ratuju između sebe, imamo reformaciju i protureformaciju, intenzivna spaljivanja „vještica"...

Također ste rekli da su kroz historiju islam i kršćanstvo neprestano komunicirali, što svjesno, što nesvjesno, kroz prožimanje kultura. Na koji način se to ogledalo, koji su primjeri? I koliko je zapravo bogatstvo to što mi na ovom prostoru imamo susret svih velikih monoteističkih religija, što nerijetko, nažalost, sami pretvaramo u naša prokletstva?
Nakon rekonkviste i protjerivanja Maura s Iberskog poluotoka, za španskog kralja Ferdinanda na red su došli i sefardski Židovi. Oni utočište, između ostalog, pronalaze u Istanbulu, gdje se uglavnom bave zanatima i trgovinom. To je jedan primjer. Kršćani u Osmanskom Carstvu imaju pravo na svoju vjeru, imaju pravo na svoje bogomolje. Plaćaju zbog toga porez, ali imaju pravo na svoju vjeru. Kada, međutim, kršćanske vojske nakon smrti Sulejmana Kanunija počinju vraćati ranije izgubljene teritorije, u nadiranju prvo ruše sve džamije. U Osijeku je bilo pet džamija. Više nema nijedne od njih. Nije preostao ni kamen na kamenu. Mislim da sam time rekla sve.

Šta je ono na čemu trenutno radite?
Radim na novom romanu nad kojim još „meditiram". Ovog je puta to nešto krajnje mistično, temeljeno na priči o kerubinu koji je nakon progonstva prvih ljudi postavljen da čuva stablo vječnog života u Edenu. Osim toga, pripremam i novi roman za mlade. Ovaj je put tema ovisnost mladih o videoigrama.

Koliko je, prema Vašem mišljenju, bitno pokretanje jednog časopisa bošnjačke nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj kao što je ovaj?
Izuzetno je bitno. Opstojnost svakog naroda počiva na kulturi i pisanoj riječi. Sve ostalo je dah na vjetru – prođe dok trepneš okom. ●

130 obljetnica prvog nišana na najstarijem srednjoevropskom groblju

MIROGOJSKI NIŠANI – Tihi svjedoci bošnjačke prisutnosti

Piše: Stipe Majić

Riječ *nišan* u naše jezike dolazi preko turskog, izvorno iz perzijskog jezika u značenju *znak*, *biljeg*, a koristi se kao naziv za nadgrobni kameni spomenik na muslimanskom greblju (mezarju). Za islamski nadgrobni znak koristi se i turcizam *bašluk*, koji dolazi iz turske riječi *baş*, u značenju *prvi*, *početak*, odnosno *glava*, dok je *-luk* turski tvorbeni nastavak.

Nišani su valjkasti, rjeđe četvrtasti kameni stupovi s naglašenim čalmama (turc.), odnosno glavama, ili pak turbanima što su se kao znameni postavljali na uzglavlje greba.

Nišane, muslimanske nadgrobne spomenike, nalazimo na čitavom teritoriju Bosne i Hercegovine, a u kontinentalnoj Hrvatskoj svjedoče o vremenu dolaska osmanlijskih Turaka u istočnom dijelu Slavonije, gdje su se ostaci turske dominacije najduže zadržali. Rijetko se spominju slučajevi ranijih došljaka, Arapa muslimana, moreplovaca ili trgovaca koji su ostali pojedinačno ukopani na područjima današnje Hrvatske, gdje su dolazili, prema povijesnim izvorima, još od 11 stoljeća.

Nišana ima više vrsta, po obliku i veličini. Nišan ili bašluk jeste kamen najčešće četvrtast, visok jedan do tri metra, a vrh mu je različit, ovisno o staležu kojem je umrli pripadao, a razlikuju se i muški i ženski nišani.

Fotografije: Stipe Majić

Mezarski nišani spadaju u kamenu manufakturnu plastiku nefiguralne likovnosti, koju su s vremenom uspješno savladali i zagrebački majstori kamenoklesari.

NIŠAN OSMANA BANJALUČANINA

Muslimanski dio groblja Mirogoj smješten je pored samog završetka malih arkada koje lučno završavaju prema istoku i zauzima neveliku površinu presječenu stazom.

Prema povijesnim izvorima, prvi nišan unutar zidina zagrebačkog Gradskog groblja Mirogoj postavljen je 1883. godine, pod njim je ukopan krojač Osman Banjalučanin, koji je umro u Zagrebu, a rodio se 1840. u Bosanskom Novom. S obzirom na to da se kao službeni datum otvorenja groblja Mirogoj uzima 6. novembra 1876. godine, prvi nišan podignut je svega sedam godina kasnije. Nišan Banjalučanina ostao je očuvan samo u povijesnim dokumentima, a oko tog nišana u narednom periodu počeli su nicati drugi nišani, bašluci, ispod kojih su pokapani uglavnom doseljenici iz susjedne Bosne. U početku, najčešće su to bili pojedinci, muškarci na privremenom radu čiji bi posmrtni ostaci spletom okolnosti ostali u Zagrebu, zatim osobe koje su dolazile na liječenje u zagrebačke bolnice, a sve uslijed pogoršanja ekonomskih prilika u susjednoj zemlji. Hrvatski državni arhiv čuva fotografije dženaze na Mirogoju iz 1935. godine, kao i stanje muslimanskog dijela zagrebačkog groblja Mirogoj iz iste godine.

NIŠAN FERHATOVIĆA – NAJVIŠI MIROGOJSKI NIŠAN

Nakon Berlinskog kongresa 1878. godine prema velikim gradovima tadašnje trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koja je bila pod Austro-Ugarskom monarhijom, seli se sve više stanovnika dotad turskog, muslimanskog vilajeta s kojim su raniji kontakti bili ograničeni, povremeni i oskudni, obilježeni neprijateljstvima između dvaju carstava. Mijenja se i dotadašnja praksa postupanja prema muslimanima umrlim na gradskom području za vrijeme boravka u Zagrebu. Nakon što zagrebačke gradske vlasti dopuštaju ukope muslimana na novoutemeljenom mirogojskom groblju, pojavljuje se prvi mezar s nišanom na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Najstariji danas sačuvani muslimanski mezar na Mirogoju obilježen je preko dva i po metra visokim nišanom koji su podigla dva sina Ferhatovića iz Bosanske Kostajnice, prema povijesnim izvorima nedugo iza očeve smrti, 1894. godine. Pod njim je pokopan Salih Ferhatović, po zanimanju mesar, rođen 1854. Bio je deseti po redu musliman pokopan na Mirogoju, dok je do početka Prvog svjetskog rata, 1914. godine, na ovom dijelu Mirogoja sahranjeno ukupno 49 muslimana. Nemar, neodržavanje i povijesni vihori zbrisali su veći broj prvih mirogojskih nišana, utoliko je Ferhatovića nišan posebno značajan.

Na nišanu Saliha Ferhatovića stoji uklesano: "Salih Ferhatović iz Bos. Kostajnice. Umro 1893. Neka je rahmet njegovoj plemenitoj duši. Ovaj spomenik podižu mu sinovi Rasim i Mehmed Ferhatović." Ne tako davno neko je zelenom bojom istaknuo ime, mjesto rođenja i godinu smrti pokojnika, dok je ostatak uklesanog teksta teže uočljiv.

Njegov je nišan najstarije sačuvano muslimansko obilježje u Zagrebu, dio je najstarijeg muslimanskog greblja u Srednjoj Evropi, koja nije bila osmanskom vlašću. Sudeći prema veličini nišana koji visinom dominira na muslimanskom dijelu groblja, Ferhatović je bio imućan zagrebački mesar koji je doselio u grad u vrijeme ili nakon austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine.

Uglavnom u velike gradove tadašnje Hrvatske dolaze pojedinci, najčešće

Najstariji danas sačuvani muslimanski mezar na Mirogoju obilježen je preko dva i po metra visokim nišanom koji su podigla dva sina Ferhatovića iz Bosanske Kostajnice, prema povijesnim izvorima nedugo iza očeve smrti, 1894. godine. Pod njim je pokopan Salih Ferhatović, po zanimanju mesar, rođen 1854. Bio je deseti po redu musliman pokopan na Mirogoju.

muškarci, u potrazi za poslom. U tom periodu ukopi muslimana se dopuštaju, ali prvi nišani na Mirogoju još uvijek nisu propisanim statutom tada novoutemeljenog gradskog groblja, jer islam još uvijek nije dobio status priznate religije kakav će na području tadašnje Hrvatske steći od 1916. godine. Do te godine ni građanska prava muslimanima doseljenih iz Bosne nisu bila u punoj mjeri omogućena. Rješavanje pravnog položaja islama u Austro-Ugarskoj monarhiji započelo je još 1882. godine u anektiranoj Bosni i Hercegovini, uz suglasnost Istanbula.

Muslimani u Zagrebu do raspada Austro-Ugarske u ratu imaju položaj privremeno nastanjenih stranih državljana. Do 1918. najbrojnija muslimanska skupina u Zagrebu bili su studenti koji započinju studirati na Pravnom fakultetu, a na početku Prvoga svjetskog rata na širem području Hrvatske boravi veliki broj unovačenih vojnika muslimana iz Bosne i Hercegovine.

KUR'AN I NIŠANI

Trošenje značajnijeg iznosa novca na opremu pokojnika i bogato ukrašene grebove po Kur'anu je zabranjeno. Zabranjeno je i kiparstvo, kao i uklesavanje doslovnih citata iz Kur'ana, tako da uz turbet i ornamentiku grobnog okvira na Mirogoju, tako i na zagrebačkom groblju Miroševac, na grobovima do izražaja dolazi samo lirsko umijeće tvorca stihova koje će klesar uklesati na nišan, ako ne i sam predložiti pokojnikovim nasljednicima neki stih.

Natpisi na mirogojskim nišanima, uz arapsko pismo, imaju i latinične natpise:

"Ima jedna modra rijeka. Valja nama preko rijeke", "Allah je milostiv samo milosrdnim", "Allah je živ i vječan", "Mi Allahu pripadamo i mi se njemu vraćamo", "Moj Bože koji si pun oprosta. Oprosti i nama.", "Posjetioče moga groba promisli o sudbini mojoj. Jučer sam bio kao danas ti. Sutra ćeš biti ti kao ja danas", "Nakon smrti s umrlim odlaze i djela njegova osim tri: znanost koja koristi drugim, zadužbina kojom se pomaže potrebitim i dobro odgojeno dijete koje moli za svog roditelja, rekao je poslanik" itd.

Mezari se posjećuju dva puta godišnje, za vrijeme Ramazanskog bajrama i Hadžijskog bajrama, a umjesto cvijeća ili svijeća, grob se očisti i uredi da bi se nad njim proučili odlomci iz Kur'ana. Ljepota nišana leži u njihovoj nesimetričnosti, što im daje organski, prirodan izgled i sugerira prividni nemar klesara.

NIŠANI IZ OSMANSKOG PERIODA

Jedino danas postojeće grobno turbe iz osmanskog vremena u Hrvatskoj nalazi se u Iloku, u obliku je otvorenog paviljona

s kupolom na četiri stupa. Nije utvrđeno ko ga je gradio, niti ko je pokopan ispod njega, ali procjenjuje kako je riječ o visokom ugledniku, prema veličini i smještaju spomenika.

Samo s fotografija poznato je tzv. Gaibijino turbe što je stajalo na obali Save kod Stare Gradiške, na koje su više od dva stoljeća o svom trošku održavali i redovito mu hodočastili muslimani s bosanske obale, a austrijska vojska tolerirala popravak tog mauzoleja. Gaibijino turbe 1954. razgrađeno je i preneseno u Bosansku Gradišku na suprotnu obalu Save, a nastradalo je u posljednjem ratu.

U Visuću nedaleko od Udbine nalazilo se grobno turbe Halilbega Memibegovića iz 1601, porušeno 1815, no dokumentirano u opisima, a sačuvano je i podosta manjih turskih grobnih mezarskih nišana. Dubrovačko groblje bilježi prvi podignuti nišan na gradskom groblju 1929. godine. Arheološkim iskapanjima u osječkoj Tvrđi pronađeno je Kasim-pašino turbe, koje je ranije dokumentirano, a na tom području pronađeni su ostaci ili zapisi o više manjih ili većih nadgrobnih spomenika turskih uglednika.

Najpoznatije hodočasničko mjesto osmanske Slavonije jeste Hindi-babino turbe, koje uz dervišku tekiju u Vukovaru nije sačuvano ni u tragovima, no opisano na više mjesta u Čelebijinom Putopisu iz 17. stoljeća. Mjesto hodočašća bilo je i Hasan-efendijino turbe podignuto oko 1590. uz halvetijsku tekiju u Požegi, a u Hrvatskoj je sačuvano i podosta manjih turskih grobnih znamena čiji se kvalitetniji primjerci čuvaju u muzejskim zbirkama Požege, Vukovara, Iloka, Broda, Đakova…, u franjevačkim samostanima u Cerniku, Hrvatskoj Kostajnici i Makarskoj, te u crkvici sv. Mihovila u Konjskom u Dalmatinskoj zagori.

Kuriozitet je jedan dekorirani nišan koji se nalazi očuvan na groblju grada Korčule, a još jedan se od 19. stoljeća čuvao u trijemu gradske vijećnice Korčule, no uništen je u bombardiranju u Drugom svjetskom ratu.

Jedan nišan s ulemanskim turbanom uzidan je u terasu kuće Dešković u Pučišćima na otoku Braču. Povjesničari ocjenjuju kako da su dalmatinske kamenarske radionice klesale spomenike za muslimanska greblja, najvjerojatnije kao eksportnu robu za Hercegovinu.

O namjernom uništavanju muslimanskih počivališta nakon povlačenja Osmanlija svjedoče brojni povijesni izvori, nišani su korišteni za zidanje novih zgrada ili za podzidavanje cesta, a završetkom Drugog svjetskog rata uništen je veći broj nišana koji su pripadali ustašama i domobranima kao neprijateljskim vojnicima. ●

NIŠAN CRVENOARMEJCA IVANA IRFANA KRILOVA

Ispod mirogojskih nišana kriju se naj(ne)običnije ljudske priče i čudesne sudbine, a svjedok jedne takve priče jeste prof. dr. Fahrudin Rizvanbegović, umirovljeni profesor bošnjačke književnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Rizvanbegović je 1982/83. radio doktorsku disertaciju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na temu pripovjedne proze Skendera Kulenovića. Saznao je da Skenderova sestra Ćamka Ćamila Kulenović Krilov živi u Zagrebu i da je u posjedu pisama i druge pisane ostavštine preminulog brata književnika.

"Znao sam da je njezin muž crvenoarmejac Ivan Krilov, kojem je Skender Kulenović posvetio svoju poemu 'Pisma Jove Stanivuka'. Došao sam u Novi Zagreb, u Ulicu Klare Cetkin, i iznenadio sam se kad sam vidio da na vratima stana piše Irfan Krilov. Mislio sam da sam pogriješio, htio sam otići dalje, no u tom momentu vrata mi je otvorio Ivan Krilov, koji se predstavio kao Irfan Krilov", priča Rizvanbegović.

Ćanka i Ivan Krilov bili su komunisti, vjenčali su se po vjerskom obredu u džamiji, na što je Krilov pristao i tada dobio ime Irfan. Nakon posljednjeg rata, Ćamka je ostala i dalje komunist, a Ivan Irfan je počeo proučavati islam, tako da je postao pravi musliman.

"Svjedok sam da je u svom stanu pet puta na dan klanjao svaki vakat dok sam radio i proučavao taj materijal", pripovijeda Rizvanbegović.

Nakon boravka u koncentracijskom logoru Dretelj, Rizvanbegović 1993. dolazi u Zagreb te posjećuje Mirogoj kako bi obišao mjesta gdje mu je ukopana rodbina.

"Šetajući po groblju, uočim bašluk, nišan, s imenom Irfana Krilova, koji je bio ukopan godinu dana ranije, 1992, a Ćamka tada još nije bila preminula. Na nišanu na Mirogoju je ukopan crvenoarmejac Ivan Krilov koji je postao musliman", svjedoči Rizvanbegović.

Nišane je roditeljima Irfanu i Ćamki na Mirogoju podigao sin Zoran.

Husein Hasanefendić Hus, perpetuum mobile “Parnog valjka”

BOSNA JE U mojim genima

“Bosna je u mojim genima. Isklija to u nekim pjesmama, nekim ‘hafifijama’ kada me preuzmu. Nije to ova poslijeratna Bosna nego ona ‘utopijska’, gdje je raja bila raja i gdje su se ljudi pazili. To su sjećanja na sretniju budućnost koja, pretvorivši se u sadašnjost, ispade nimalo sretna.”

Razgovarao: Mirza ABAZ

Kada govorimo o “Parnom valjku”, dovoljno je reći “Parni valjak”. Svima bude jasno da govorimo o jednoj od najvažnijih rokenrol pojava ovih prostora koja traje skoro pola vijeka. I dok je svaki član koji je još tu ili koji je prošao kroz “Parni valjak” ostavio svoj trag, prva dva lika koja nam prostruje mozgom na spomen ove istaknute zagrebačke grupe bivaju Aki Rahimovski i Husein Hasanefendić Hus. I dok je “Parni valjak” bend “sa zagrebačkog asfalta”, zanimljivo je da Aki i Hus nisu rođeni Zagrepčani. Naime, Aki je rođen u Nišu, u Srbiji, dok je Hus na ovaj svijet “spušten” u Banjoj Luci, u Bosni i Hercegovini. Iako je još kao dijete s porodicom dospio u glavni grad Hrvatske, u razgovoru s nama Husein Hasanefendić Hus otkrio je da je Bosna ipak u njegovim genima. No, kaže, ta Bosna koja kola njegovim genima nije sadašnja Bosna, već ona “utopijska”, Bosna u kojoj je raja bila raja i u kojoj su se ljudi pazili. Zadovoljstvo nam je i privilegija, kako je nekoć pjevao Morrissey, što imamo u prvom broju časopisa *Bosna* intervju s Husom, s kojim smo razgovarali o djelovanju “Parnog valjka”, novim pjesmama i planovima, ali i o Bosni, iz koje njegov put vodi. Govoreći o “Parnom valjku”, nismo išli predaleko u prošlost, svjesni da našem razgovoru ne bi bilo kraja kada bismo nabrajali sve uspjehe koje su ostvarili, ali smo našeg sagovornika stavili u ozbiljnu dilemu s pitanjem da li žali što nikada neće biti u prilici svoje pjesme čuti kao čisti slušalac, što ih nećete doživjeti kao slušalac bez stvaralačkog upliva i što nikada neće osjetiti radost prvog slušanja svakog hita “Parnog valjka”.

Početak ćemo naš razgovor sigurno s najbolnijom temom kako za Vas, tako sigurno i za ostale članove “Parnog valjka”. U januaru prošle godine regionalna muzička scena osiromašena je za jednog velikana – Akija Rahimovskog. I dok su mnogi smatrali kako će biti nemoguće nastaviti dalje bez njega, čak ste i Vi sami bili u velikoj dilemi šta učiniti nakon njegove smrti, ipak ste smogli snage i nastavili dalje svirati s odličnim Igorom Drvenkarom. Koliko je

Naravno da sam se vraćao u Banju Luku, ali do rata. Sada tamo nema nikoga. U djetinjstvu sam odlazio ponekad s roditeljima u obilazak familije, ali mog uzrasta su bile samo dvije sestrične, tako da mi igranje s lutkama i nije bilo nešto napeto. Više sam volio Brčko i Sarajevo. Tamo sam imao svoje društvo i tamo su bile avanture.

Fotografije: Matej Grgić

bilo teško donijeti odluku da ćete nastaviti raditi kao "Parni valjak" i bez Akija Rahimovskog?
Bolno i šokantno razdoblje. Tako naglo izgubiti, prije svega, prijatelja… Potpuno nas je devastiralo. U tom ludilu odlučili smo sebi dati posla, valjda da pobjegnemo od tuge, pa smo organizirali oproštaj od Akija Rahimovskog koncertima u Zagrebačkoj i Pulskoj areni. To razdoblje mi je u nekakvoj izmaglici. Znam da smo na prvim probama jedva svirali jer bi svako malo neko briznuo u plač. Što se toga tiče, još i sada na nekim svirkama bude mi knedla u grlu. Tek tada, kada su se ugasila svjetla Pulske arene, nekako sam osvijestio da nema ničega ispred nas, da smo na raskrsnici hoćemo li živjeti od sjećanja ili ćemo stvarati nova. Dugo smo se preispitivali i na kraju odlučili da krenemo dalje. Pojavom Igora Drvenkara stvari su lagano počele sjedati na svoje mjesto.

Trenutna postava "Parnog valjka", izuzmemo li novog pjevača, jako dugo zajedno nastupa. Kako je bilo "Parnom valjku" prilagoditi se novom pjevaču, a kako je, s druge strane, Igor Drvenkar doživio novo okruženje? Je li došlo do određenih promjena u samoj organizaciji, navikama, "ritualima"?
Nije samo postava Parnog valjka dugo zajedno, imamo ljude u ekipi koji rade za nas po trideset i kusur godina. Mislim da je i to hvale vrijedno. Što se Igora Drvenkara tiče, on je jedan nevjerovatno ugodan, pozitivan i talentiran lik s izrazito jakim radnim navikama tako da smo kliknuli na prvu. On nam daje tu neku mladenačku energiju, a mi njemu iskustvo tako da se ponovno rodila strast iako nam je trebalo vremena da se naviknemo na novi glas, a bogme i njemu da shvati gdje je i ko je iza njega.

U toku ove godine "Parni valjak" objavio je nekoliko singlova s Igorom Drvenkarom, a najavljen je i novi album. Singlovi koji su ugledali svjetlo dana jesu "Moja glava, moja pravila", "Bogati će pobjeći na Mars", a nedavno ste publici predstavili i "Sad kad znaš". Kako ste zadovoljni reakcijama publike na pjesme i kada bi novi album mogao biti objavljen?
Nove pjesme prošle su sjajno u eteru, a sve ih više ljudi pjeva i na koncertima. Naročito gomile novih klinki iz prvih redova koje je privukao naš novi pjevač. Što se albuma tiče, na njemu se radi i čini mi se da bi mogao biti moćan iako ko više sluša albume. Svejedno, mi mu se veselimo i vjerovatno će biti objavljen na proljeće.

Nakon što ste počeli raditi s Igorom Drvenkarom nastupali ste kako samostalno, tako i s drugim izvođačima na brojnim festivalima širom Hrvatske, ali i u Sloveniji, Srbiji te Crnoj Gori. Međutim, publika u BiH još uvijek čeka da čuje kako zvuči "novi" "Parni valjak". Vode li se pregovori o mogućim skorašnjim nastupima u BiH?
Istina, imali smo niz sjajnih nastupa i do kraja godine smo rasprodani. Mislim da će Bosna i Hercegovina biti na redu

Spaja nas činjenica da nas metak ubije bez obzira ko smo i odakle smo, a metke ispaljuju pohlepni, korumpirani i zadojeni političari. Razlika između Hrvatske i Bosne i Hercegovine jeste ta da nas naši političari prcaju malo nježnije tako da malo naprave i za nas, a malo i moraju jer smo srećom u Evropi. Žao mi je ako zvučim grubo, ali cinizam se razvije s godinama. Nije da sam to želio.

nakon albuma, kada krenemo na turneju, i to jedva čekam.

Jednom prilikom ste za bh. kolege novinare rekli da, iako Vas u Bosni nema često, Bosne u Vama još ima. Koliko Husu znači BiH, koliko mu znači rodna Banja Luka?
Bosna je u mojim genima. Isklija to u nekim pjesmama, nekim "hafifijama" kada me preuzmu. Nije to ova poslijeratna Bosna nego ona "utopijska", gdje je raja bila raja i gdje su se ljudi pazili. To su sjećanja na sretniju budućnost koja, pretvorivši se u sadašnjost, ispade nimalo sretna.
Što se Banje Luke tiče, ne osjećam je kao rodni grad jer sam u njoj samo rođen. Nisam tamo odrastao. Bio sam mala nesvjesna beba kada sam došao u Zagreb, tako da su moja najranija sjećanja vezana za zagrebački asfalt.

Iako ste još kao dijete zajedno s porodicom otišli u Zagreb, jeste li se ikada vraćali u Banju Luku? Pretpostavljamo da je dio familije ostao u ovom bh. gradu.
Naravno da sam se vraćao u Banju Luku, ali do rata. Sada tamo nema nikoga. U djetinjstvu sam odlazio ponekad s roditeljima u obilazak familije, ali mog uzrasta su bile samo dvije sestrične, tako da mi igranje s lutkama i nije bilo nešto napeto. Više sam volio Brčko i Sarajevo. Tamo sam imao svoje društvo i tamo su bile avanture.

Jasno je da ste Vi najprije bili ogromna jugoslavenska rok-zvijezda, a potom i hrvatska. Ipak ste predugo u Hrvatskoj da Vas takvim ne bismo opisali. Međutim, čini se da ste uvijek, kada bi Vas neko pitao o tome, govorili o svom životnom putu koji vodi iz BiH.
Ma nikad ti se ja nisam osjećao niti zvijezdom, niti pripadnikom bilo čega izvan mog sistema vrijednosti. Bog, krv i tlo ti jednostavno nije moja furka. Šta znači biti pripadnikom neke kulture kada nema kulture koja nije izrodila i poneko govno. S ponosom nosim svoje ime jer je vezano uz moje djelo, a ima i lijepo značenje. Čovjek je ono šta odluči da bude, kakvim se izgradi. Nasljeđe i odgoj igraju ulogu, ali odluka je najbitnija.

Vrlo je česta pojava da ljudi, nakon određenog perioda, odluče pronaći svoju mirnu luku u svom rodnom gradu ili mjestu? Je li Hus ikada razmatrao tu ideju? Naravno, svjesni smo činjenice da ipak imate život, da imate porodicu i posao u Hrvatskoj, pa je vjerovatno teže se odlučiti na jedan takav postupak.
Ja se nemam kamo vraćati, ja sam već tu, ja sam svoju mirnu luku izgradio. To su moja porodica, moji prijatelji i moj dom.

Nikuda ja nisam svjesno otišao da bi osjećao nostalgiju ili potrebu za povratkom.

Je li uopće moguće povući paralelu između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, tj. uporediti sve ono šta nas spaja i šta nas razdvaja? Nažalost, svjedočimo mnogim diplomatsko-političkim trzavicama u posljednje vrijeme kako između hrvatskih i bošnjačkih političkih predstavnika u samoj BiH, tako i na bilateralnom nivou između dviju država. No nikako ne smijemo zaboraviti da smo upućeni jedni da druge uprkos svemu, je li tako?
Spaja nas činjenica da nas metak ubije bez obzira ko smo i odakle smo, a metke ispaljuju pohlepni, korumpirani i zadojeni političari. Razlika između Hrvatske i Bosne i Hercegovine jeste ta da nas naši političari prcaju malo nježnije tako da malo naprave i za nas, a malo i moraju jer smo srećom u Evropi. Žao mi je ako zvučim grubo, ali cinizam se razvije s godinama. Nije da sam to želio.

Govoreći o bitnosti "Parnog valjka", ne treba puno trošiti riječi. Jasno je da se radi o jednoj od najvećih rokenrol pojava ovih prostora. Stoga ću Vas pitati: žalite li što nikada nećete biti u prilici svoje pjesme čuti kao čisti slušalac, što ih nećete doživjeti kao slušalac bez stvaralačkog upliva, i što nikada nećete osjetiti radost prvog slušanja svakog hita "Parnog valjka"?
Sjajno pitanje! Stvarno bih volio znati kakav bi dojam ostavile te pjesme na mene da ih je neko drugi napisao. Nadam se da bih bio ljubomoran. ●

Tako naglo izgubiti, prije svega, prijatelja... Potpuno nas je devastiralo. U tom ludilu odlučili smo sebi dati posla, valjda da pobjegnemo od tuge, pa smo organizirali oproštaj od Akija Rahimovskog koncertima u Zagrebačkoj i Pulskoj areni. To razdoblje mi je u nekakvoj izmaglici. Znam da smo na prvim probama jedva svirali jer bi svako malo neko briznuo u plač. Što se toga tiče, još i sada na nekim svirkama bude mi knedla u grlu.

Bošnjaci su umjetničkoj obradi metala nadmašivali osmanske majstore

ESNAFI ZA PROIZVODNJU ČISTE LJEPOTE: Kujundžije, zergeri, kazandžije, kaljdžije, bičakčije, haršermedžije...

U Bosni se od 1463. do 1878. razvila osobena umjetnost obrade metala i njom se bave zanatlije svih konfesija, koji izrađuju profane, sakralne i upotrebne i ukrasne predmete raznih namjena, a o čemu je ponajviše pisao akademik Muhamed A. Karamehmedović u svojoj iscrpnoj monografiji "Umjetnička obrada metala" ("Veselin Masleša", Biblioteka "Kulturno naslijeđe", 1980). Zapravo, Karamehmedović je svoj pionirski posao završio 1965. godine, ali je na izdavanje čekao, zbog zamršenih političkih razloga koji su se ticali nacionalizacije Bošnjaka, punih petnaest godina. Njegov istraživački rad ostao je neprevaziđen do današnjeg dana.

Piše: Filip Mursel Begović

Od polovine XV do kraja XVI st. Osmanlije su, osvajajući Bosnu i Hercegovinu, unijele novi odnos prema umjetnosti, određen islamskim viđenjem figuracije, osobito ljudske figuracije. Biljni motivi, koji su u klasičnoj, pa i sasanitskoj, perzijskoj umjetnosti bili sekundarni, ovdje sukcesivno zauzimaju centralno mjesto. Čitav taj proces odvija se uporedo s oblikovanjem tipično osmanskih naselja i gradova, za razliku od srednjovjekovnih trgova, podgrađa, naselja i gradova-utvrda. Bez obzira na izvjesne navike, tradiciju u srednjovjekovnoj Bosni, gdje su zanatlije (zlatari, oružari, suknari, kovači itd.) za vojne potrebe i potrebe kraljevskoga dvora izrađivale razne upotrebne i sakralne predmete, dolaskom Osmanlija razvija se i nastaje urbano zanatstvo.

U Bosni se od 1463. do 1878. razvila osobena umjetnost obrade metala i njom se bave zanatlije svih konfesija, koji izrađuju profane, sakralne i upotrebne i ukrasne predmete raznih namjena, a o čemu je ponajviše pisao akademik Muhamed A. Karamehmedović u svojoj iscrpnoj monografiji "Umjetnička obrada metala" ("Veselin Masleša", Biblioteka "Kulturno naslijeđe", 1980). Zapravo, Karamehmedović je svoj pionirski posao završio 1965. godine, ali je na izdavanje čekao, zbog zamršenih političkih razloga koji su se ticali nacionalizacije Bošnjaka, punih petnaest godina. Njegov istraživački rad ostao je neprevaziđen do današnjeg dana, a temelji se na proučavanju autentičnih ostataka materijalne kulturne baštine iz bosanskohercegovačkih muzeja i arhiva, ali i onih u Istanbulu, Ankari, Konyi, Sofiji i Firenci.

Fotografije: Velija Hasanbegović

Akademik Muhamed A. Karamehmedović je i mimo svog stručnog pionirskog rada nezaobilazno ime za afirmaciju kulture Bošnjaka, a njegova inspirativna uloga u preporodnim procesima krajem XX stoljeća nije ni izbliza dovoljno vrednovana.

Dakle, Karamehmedović bilježi da u početku osmanske vladavine domaći majstori izrađivači metalnih predmeta, upotrebnih i ukrasnih nastoje da ništa ne izmijene i da se, koliko je to moguće, produži autohtona tradicija, ali postepeno elementi dekorativne osmanske umjetnosti, osmanskoga načina života i običaja ipak prodiru i u ovaj sektor života. Taj stil jasno se ispoljava u usvajanju proizvodnje i izrade graviranoga bakrenog posuđa svih vrsta i oblika, sakralnih predmeta, tepiha, vaza, drvenih ukrasnih panoa u enterijerima bosanskohercegovačkih kuća i sl.

Ovo je logična posljedica oblikovanja nove urbane strukture gradova, gradnje velikih trgova, čaršija orijentalnoga tipa. Bez poznatih zlatarskih, kujundžijskih, kazandžijskih i sl. radionica umjetničkih zanata, među kojima su bile najčuvenije one u Foči, Sarajevu, Mostaru, Gornjem Vakufu, Banjoj Luci, Čajniču, Travniku, Hlivnu, ne može se ni zamisliti izrada i proizvodnja metalnih istočnjačkih predmeta, nakita, posuđa itd. Gravirano bakreno posuđe, mnogobrojni sitni predmeti s Istoka, vezene svilene tkanine, tepisi, kutije i tome sl. imali su u narodu neodoljivu moć i veliku prednost nad skromnim repertoarom srednjovjekovnoga zemljanog posuđa, namještaja i drugih praktičnih predmeta. Veliki broj metalnih predmeta od visoke umjetničke vrijednosti, što se i danas nalaze u našim muzejima, a koji potiču iz Indije, Kašmira, Španije,

Perzije, Arabije, Sirije, Egipta, Jerusalema i Male Azije, ukazuju da su ih ratnici i trgovci hadžije donosili više u namjeri da ukrase svoje domove nego da oni posluže kao modeli za podražavanje domaćim majstorima.

Kako islam u principu ne poznaje kultni inventar, sakralno zlatarstvo razvijalo se u krugu pravoslavne i katoličke crkve, te u manjoj mjeri jevrejske zajednice. Kako su esnafi međusobno sarađivali, zanatlije koje su primile islam radile su i izrađivale razne sakralne predmete i za druge konfesije. Ipak, apstraktnu dekoraciju sa stiliziranim motivima iz biljnoga i životinjskoga svijeta, transponiranim u zavisnosti od pojedinih škola, navika, tradicije, ne usvajaju često ni bošnjački umjetnici u potpunosti, naročito za ukrašavanje predmeta s figuralnim predstavama.

U osmanskim izvorima zlatari se nazivaju kujundžije i zergeri (perzijski naziv za zlatare), a na bosanskom jeziku samo zlatari. Osnovni materijal u ovom zlatarstvu bilo je srebro, vrlo rijetko zlato. Najčešće tehnike bile su: livenje, granulacija, filigran, iskucavanje, perforiranje i emajliranje. Zlatarstvo profanoga tipa stilski se razvijalo u okvirima osmanske umjetnosti, gdje se zapažaju stilske faze: klasična osmanska umjetnost (XVI-XVII st.), koja se oslanja na stilizaciju seldžučke umjetnosti "rumi" i "rumi-hitaji" stil, stil "lala" (kraj XVII i XVIII st.) i turski barok (kraj XVIII i XIX st.)

Kako naš kujundžijski esnaf u zlatarstvu okuplja u jedinstvenu cjelinu sve konfesije, lahko se vrše naizmjenični utjecaji jednih na druge. Pošto se ipak radi o graničnim i rubnim zonama velikoga Osmanskog Carstva, to se u našim krajevima javljaju i zakašnjeli motivi srednjovjekovnih stilskih varijanti; zato dolazi do preklapanja i heterogenih pomjeranja u zlatarstvu. Predmeti i izrađevine profanoga zlatarstva XVI i XVII st. gotovo da nisu sačuvani. Propali su u raznim historijskim nedaćama, najviše u ratnim pljačkama i požarima. Jedan je od rijetkih sačuvanih spomenika iz tog razdoblja srebreni ibrik dorskoga tipa, nastao u Istanbulu oko 1540, koji se danas čuva u riznici Stare pravoslavne crkve u Sarajevu i služi kao kultna posuda za toplotu. Po njenom obliku nameće se zaključak da ova posuda potiče iz timuritske umjetnosti XV st.; ornamentika je klasičnoga osmanskog tipa "rumi" u stilovima "zlatni rog" i "Abrahama iz Kutahije". Iz arhivskih izvora znamo da su osmanski zlatari izrađivali tokom XVI, XVII i XVIII st. posuđe, nakit, dijelove namještaja, oružje itd.

Razne zanatlije u okviru esnafa (kazandžije, kaljdžije, bičakčije, puškari itd.) izrađivali su posuđe, dijelove pokućstva i druge upotrebne predmete i od neplemenitih metala: bakra, željeza i nekih legura (bronza, mesing, tombog). Neki od ovih primjeraka omogućavaju da se bolje sagledaju stilske promjene u iznenađujućoj raznovrsnosti izrađevina u metalu. U Foči u XVI st. cvjeta obrada metala, naročito izrada oružja, koje je dostiglo kvalitet predmeta iz sirijskih radionica (sablje "damaskinje", "dimiskije"). Primat zatim preuzimaju radionice u Sarajevu i Mostaru. Njihovi proizvodi bili su traženi i na istanbulskim pazarima.

U Zemaljskom muzeju i Muzeju grada Sarajeva čuvaju se brojni predmeti od metala, rad domaćih majstora kao i brojni uvezeni primjerci. Na njima je poređenjem moguće dokazati i pratiti, kako raznovrsne tehnike, tako i repertoar motiva. Tehnike su najčešće istovjetne s onim u velikim radionicama Istoka, a prevladavaju: livenje, iskucavanje, perforiranje, tzv. tehnika "na proboj", kovanje i iskucavanje s perforiranim begazom, nazubljivanje, graviranje, savaćenje, koje je bilo osobeno u Sarajevu i najbliže tehnici "nijela". Ornamentalni repertoar osmanskoga je porijekla i od kraja XVI i početka XVII st. do druge polovine XIX st. prošao je kroz sve stilske mijene.

Akademik Karamehmedović shematskom podjelom primjećuje tri vrste motiva i kompozicija: 1) prenošenje potpunih kompozicija s cjelokupnim ansamblom motiva osmanskoga porijekla, što se vidi na tepsijama sačuvanim u Staroj pravoslavnoj crkvi, rođenim u XVII st.; 2) novi motivi u kombinaciji s autohtonim, s kojim se prepliću u novoj kompozicionoj shemi, što se može vidjeti na sačuvanim primjercima iz XVIII i početka XIX st. koji se nalaze u Zemaljskom muzeju, Muzeju grada Sarajeva i Staroj pravoslavnoj crkvi u Sarajevu, na tepsijama, ibricima, mangalama, čašama i drugim predmetima; 3) autohtoni zakašnjeli motivi, stavljeni u orijentalne klasične kompozicione forme.

Ukratko rečeno, sve više prevladavaju stilizirani naturalistički ili, tu i tamo, realistički floralni motivi. Kaligrafija i geometrijski motivi sve se više potčinjavaju motivima rastinja i centralnoj kompoziciji. U Sarajevu, Mostaru i drugim obrtničkim središtima u XVII i XVIII st. vidimo i istančaniju stilsku obradu osmanske ornamentike (npr. tordirane trake, čemprese, palme, cvjetne bukete, ibrike i vaze, ukrašene zvjezdastim, lisnatim, cvjetnim, simboličnim ili samo dekorativnim motivima, zatim rozete, preplete, zvijezde, palmete, razne vrste drveća, lale i sl.). Shematska predstava, stilizacija i deformacija ponekad nisu prepreka da se doživi svojevrsna kreacija i pored toga što umjetnici (zanatlije) traže perspektivu u apstraktnom smislu, pa se ona ne nameće u prvom susretu s predmetom, nego se postupno održava, reklo bi se sračunatim i precizno izvedenim spletom linija, usredotočenih na središnji punkt. Prvih decenija XVII st. mogu se na izrađevinama s područja Sarajeva zapaziti izvjesne stilske, formalne i tehničke razlike na tačno datiranim i sačuvanim sakralnim i profanim predmetima.

Sahan iz 1614. (Zemaljski muzej) preteča je brojnih (malih, velikih, plitkih i dubokih) sahana, s ornamentikom ili bez nje, rađen tehnikom iskucavanja i graviranja (savata), s većom bordurom, na kojoj čitamo natpis: "Ovo sam napisao, mnogo sam vremena utrošio, kad umrem, prijatelju, neka ostane jedan sahan"; "Neka je sreća blagoslovljena" 1023/1614. Mangala – sahan s početka XVII st. (pohranjen u Zemaljskom muzeju u Sarajevu) odlikuje se visokim ažuriranim postamentom, gdje se ističe tehnika "na proboj", kovanje i iskucavanje s perforiranim begazom i dosta širokim pervazom, čija je ivica narubljena, koja nosi natpis "vlasnik Velija Zela". Treći karakterističan sahan, sačuvan u Franjevačkom samostanu u Hlivnu, pripada vrsti plitkih sahana s ukrašenom bordurom i stigliranim bočnim udubljenjima, a datiran je 1645. s originalnim natpisom: "Said Ahmet-aga Firdes".

Najznačajnije cjeline radova u metalu s kraja XVIII st. i prve polovine XIX st. čuvaju se u Zemaljskom muzeju i Muzeju grada Sarajeva. Na njima nalazimo preplitanje i umnogostručavanje baroknih motiva, prepletenih s evropskim baroknim poticajima koji se zapažaju u osmanskoj umjetnosti ovoga vremena, a koji su naročito u dekoraciji metalnih predmeta u osmanskoj umjetnosti i kod nas izazvali sve izrazitije gibanje cvjetnoga dekora. Ovdje treba spomenuti i čuvene čirake u Begovoj džamiji, izrađene tehnikom iskucavanja, u strogo formalnoj i ornamentalnoj baroknoj alternaciji, na kojima postoji sljedeći zapis: "Vakuf Gazi Husrev-bega rad Saliha Bektića 1284" (1867).

Pored Sarajeva, najznačajnije zanatsko središte u prvoj fazi osmanske vladavine bila je Foča, poznata po majstorima koji su se bavili izradom oružja. Od Sarajeva i ostalih zanatskih središta Foču bitno odvaja strogo diferenciranje pojedinih obrta, posebno onih majstora i radionica koje su se bavile oružarstvom. Visoka usavršenost umjetnika zanatlija ogleda se osobito u raskošnoj izradi i obradi noževa, handžara i jatagana, koja je tokom XVI i XVII st. dostigla takvu preciznost obrade da je, u nekim slučajevima, nadmašila i osmanske majstore, čuvene po ovom zanatu. Ova se tradicija, izgleda, dugo održala. Francuski naučnik Ami Boué, koji je 1836. i 1837. obišao ove krajeve i dobar dio tadašnje Osmanske Carevine, piše: "U nekim gradovima prave se izvrsni noževi po oštrici damascirani i često ukrašeni granadima i crvenim staklom. Foča i Carigrad su na glasu za ovu vrstu noževa u drvenim ili kožnim koricama što se nose o bedrima (da vise) ili za pojas. Ti se noževi prave i u Sarajevu i drugdje, ali najbolji i najjeftiniji dolaze iz spomenuta dva mjesta..."

Vatreno oružje izrađivano je, osim u Foči, i u Sarajevu, Mostaru i Fojnici, a ukrašavano je inkrustacijama od sedefa, kosti i korala. Majstori koji su se bavili izradom oružja svih vrsta zvali su se bičakčije (nožari, sabljari, puškari, tufekčije) i haršermedžije, izrađivači raznih ukrasnih dijelova za hladno i vatreno oružje. U nekim najuspjelijim radovima sarajevskih i fočanskih taušera iz XVIII i s početka XIX st. opaža se preobražaj u tehnici tauširanja složenoga emajliranog ukrasa, dvorskoga osmanskog, perzijskog i mogulskog oružja iz XVI i XVII st. U obračunima fočanskih vakufa iz 1600. i 1605. spominju se zlatari: Salih, Hasan, Hadži Mehmed; 1610. Mehmed, 1617. Alija. Struktura orijentalne ornamentike značajno je utjecala i na ukrasne motive u okviru rezbarske dekorativne umjetnosti, na dekoracije nošnja, veza, ćilimarstva te u obradi kože. ●

GOLEMI DOPRINOS BOŠNJAKA Hrvatske u Domovinskom ratu

Posebnu vrijednost daju priče kazivača koje otkrivaju sasvim sigurno jednu fascinantnu manjinsku braniteljsku populaciju koja je branila Hrvatsku u iznimno velikom postotku u odnosu na ukupan broj svojih pripadnika. Sama činjenica da je među Bošnjacima braniteljima čak 1.187 onih koji su poginuli, od čega je 9 žena, a 80 Bošnjaka još se uvijek smatra nestalima – govori o golemom doprinosu Bošnjaka u Domovinskom ratu.

Počasni vod Bošnjaka Republike Hrvatske

Piše: Filip Škiljan

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Hrvatskoj je živjelo 43.469 Bošnjaka (tada izjašnjenih kao Muslimani), od čega je bilo 23.283 muškarca. Od njih 23.283 – 14.992 ih je bilo staro između 20 i 60 godina, dakle bili su vojno sposobni.

Dakako, treba uzeti u obzir i činjenicu da je u odbrani Hrvatske sudjelovalo i mnogo Bošnjaka koji nisu bili prijavljeni na području Hrvatske, odnosno koji su samo boravili i radili u Hrvatskoj, a bili prijavljeni i vodili se u popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini. Također treba uzeti u obzir i one koji su bili mlađi od 20 godina, odnosno bošnjačke mladiće koji su sudjelovali u odbrani Hrvatske a nisu bili punoljetni ili su imali između 18 i 20 godina, te malobrojne žene koje su također sudjelovale u odbrani, a koje u ovoj statistici nisu uzete u obzir.

Valja ubrojiti i one koji su došli braniti Hrvatsku iz Bosne i Hercegovine a da na području Hrvatske uopće nisu prije toga boravili, odnosno one koji su kao izbjeglice i prognanici pristupili odbrani Hrvatske u redovima Hrvatske vojske. Također je i jedan dio Bošnjaka pristigao braniti Hrvatsku iz zapadnoevropskih zemalja poput Austrije, Njemačke i drugih. Spomenimo i činjenicu da se i jedan dio onih Bošnjaka koji su sudjelovali u postrojbama HVO-a uvrštavaju među hrvatske branitelje. U obzir treba uzeti i one koji su bošnjačkog porijekla a koji se nisu izjašnjavali kao Muslimani 1991. U dostupnoj literaturi i dokumentima spominju se različite brojke vezane za sudjelovanje Bošnjaka u odbrani Hrvatske. Zanimljiv je i podatak koji donosi Davor Marijan u svom djelu *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Naime, prema nepotpunim podacima, do 15. januara 1992. među dragovoljcima koji su branili Hrvatsku bilo je 12.436 osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine (za 2.926 njih nije poznato mjesto rođenja), a u čitavom je ratu sudjelovalo 41.097 osoba rođenih u Bosni i Hercegovini (za njih 8.929 nije poznat tačan podatak o rođenju).

Prema podacima Uprave za vojnu obvezu i mobilizaciju Ministarstva obrane Republike Hrvatske koje prenosi Marijan, do kraja 1993. u postrojbama hrvatskih snaga u različitim vremenskim intervalima bilo je 4.044 mobilizirana Bošnjaka. Prema podacima koje je prikupio Slobodan Praljak i koje je objavio među izvornim dokumentima, vidljivo je da je u MUP-u Republike Hrvatske do 15. januara 1992.

Fahrudin Jašarević, zapovjednik
Počasnog voda Bošnjaka Republike Hrvatske

godine bilo 2.246 pripadnika koji su rođeni u Bosni i Hercegovini.

Brojčano sudjelovanje Bošnjaka/Muslimana u pojedinim brigadama, jedinicama i slično te njihovo stradanje govori o doprinosu Bošnjaka Domovinskom ratu u Republici Hrvatskoj. Tako je činjenica da je od 369 aktivnih pripadnika Specijalne jedinice policije Alfe između 1991. i 1996. njih 15 bilo bošnjačkog porijekla, dok ih je među pričuvnim djelatnicima, od ukupno 454, troje bilo bošnjačkoga porijekla. Među Gromovima, odnosno u Drugoj gardijskoj brigadi bilo je 17 osoba bošnjačkoga podrijetla, od čega 6 časnika i 5 dočasnika, među pripadnicima 1. gardijske brigade Tigrovima, od 365 poginulih pripadnika, njih 15 bilo je bošnjačkoga porijekla. Od ukupno 5.818 vojnika koji su služili u 153. velikogoričkoj brigadi, njih 163 imali su muslimanska imena i prezimena. U 120. brigadi Hrvatske vojske iz Siska od 2.114 prezimena i imena sudionika 172 su muslimanska, odnosno bošnjačka. Bošnjaci su bili i pripadnici HOS-a. Prema neprovjerenim podacima, čak se i do 2.000 Bošnjaka/Muslimana borilo u redovima HOS-a. Prema pisanoj evidenciji, do sada su prikupljena 173 imena pripadnika HOS-a bošnjačkoga podrijetla.

GUNJA, SLAVONSKI BROD, OSIJEK, SISAK, ISTRA, DUBROVNIK...

Sudjelovanje Bošnjaka Gunje u Domovinskom ratu bilo je veliko. Naime, u Rajevu Selu i u Gunji Bošnjaci i danas čine četvrtinu stanovništva, a budući da se naselje nalazilo na prvoj liniji od 1992. godine, Bošnjaci su ondje činili jednu od okosnica odbrane. Prema procjeni Mirsada Pezerovića, predsjednika Udruge Bošnjaka branitelja Domovinskog rata Vukovarsko-srijemske županije, s područja Gunje u ratu je sudjelovalo oko 300 Bošnjaka branitelja.

Područje Slavonskog Broda bilo je iznimno izloženo napadima s bosanske strane, a brojni su Bošnjaci branili svoje kuće i obitelji i u brigadama Hrvatske vojske koje su djelovale u tom području. Jedan dio branitelja koji su izbjegli na hrvatsku stranu priključio se nakon nekog vremena slavonskim brigadama Hrvatske vojske. Dio Bošnjaka sudjelovao je u ulozi doktora redovima Hrvatske vojske. Prema procjenama kazivača sa slavonskobrodskog područja, u ratu je sudjelovalo oko 250 Bošnjaka.

Na području Osijeka bilo je također Bošnjaka koji su sudjelovali u odbrani. Prema dostupnim podacima, prema imenima i prezimenima samo u 160. osječkoj brigadi do 1992. godine postoji 26 imena i prezimena koja su bošnjačka. Prema podacima koji se nalaze u knjizi Nacionalne manjine u Osijeku s područja Osijeka poginulo je 7 Bošnjaka u Domovinskom ratu.

Sisak je pak bio središte u kojem su Bošnjaci dali veliki doprinos odbrani grada. Prvi poginuli Bošnjak na području Hrvatske Šefik Pezerović poginuo je upravo na teritoriju današnje Sisačko-moslavačke županije u mjestu Kuljani kod Dvora. Činjenica je da je samo na području Sisačko-moslavačke županije poginulo 19 Bošnjaka branitelja. Posebnu priču predstavlja tzv. bojna Ekrema Mandala. Na područje Siska u jesen 1991. godine stigla je i Handžar divizija iz Labina pod vodstvom Ekrema Mandala. Njihov je položaj bio u selu Klobučak. Mandal je organizirao dolazak 284 borca, Bošnjaka i Hrvata iz Labina i okolice u ljeto 1991. Prema kazivanju Hamzalije Hafizovića iz Siska, na području Mošćenice postojala je zajednička jedinica koja je branila prvu liniju, a budući da su u njoj bili i Hrvati i Bošnjaci, na jednoj od kuća bila je nacrtana zvijezda s polumjesecom. Jedan od branitelja s područja Siska Muharem Mašinović ističe da je s područja Siska i Petrinje bilo oko 3.000 Bošnjaka branitelja. Prema podatku koji se navodi u knjizi *Bošnjaci branitelji u Domovinskom ratu Republike Hrvatske*, na području Siska sudjelovalo je u Domovinskom ratu 1.360 Bošnjaka.

S područja grada Karlovca, prema podacima koje posjeduje Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Karlovca, bilo je 116 pripadnika bošnjačke nacionalne manjine koji su sudjelovali u Hrvatskoj vojsci. Dodatan je podatak koji je donio Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata za područje Karlovačke županije, gdje se prema njihovoj evidenciji u redovima Hrvatske vojske borio 131 Musliman, i to 95 s područja bivše općine Karlovac, 10 s dugoreškoga područja, 14 s područja Ogulina, 11 s područja Slunja, niti jedan s područja Ozlja i 1 s područja Vojnića.

Avdo Ahmetović kazuje da je s područja Rijeke i okolice bilo 670 Bošnjaka dragovoljaca, što potvrđuje i popis koji je djelomično objavljen u dokumentima Slobodana Praljka. Mustafa Porobić tokom Domovinskoga rata zapovijedao je 77. riječkom brigadom. Prema njegovim riječima, „u nekadašnjoj Operativnoj zoni Rijeka (koja je obuhvatala riječko područje, Istru i Liku) učestvovalo je 3.000 Bošnjaka, što je oko 30 posto ukupne bošnjačke populacije na tom području. Kroz 77. riječku brigadu HV-a, kojom sam zapovijedao, prošlo je 1.500 vojnika, od kojih je 80 posto Bošnjaka: 120 ih je ranjeno, a 21 je poginuo. Samo je pojedinima priznat vojni status u Republici Hrvatskoj." Na spomeniku poginulim Bošnjacima u Rijeci stoji 27 imena Bošnjaka branitelja.

Na području Istre sudjelovalo je, prema riječima kazivača, najmanje 2.000 Bošnjaka u Domovinskom ratu. Splitski Bošnjaci bili su također branitelji Hrvatske. Prema procjenama kazivača s područja Splitsko-dalmatinske županije, u ratu je sudjelovalo između 1.500 i 2.000 Bošnjaka, a s područja samoga grada Splita njih oko 400. Bilo je i mnogo onih koji su se izjašnjavali kao Hrvati, a i mnogo onih koji nisu bili prijavljeni u Hrvatskoj, ali su radili u građevinskim tvrtkama i otišli braniti Hrvatsku. S područja Splita i Splitsko-dalmatinske županije 28 Bošnjaka poginulo je u Domovinskom ratu.

Dubrovački Bošnjaci branili su Hrvatsku i grad Dubrovnik. Prema popisu koji je izradio Kemal Tursunović Zmaj, njih

489 sudjelovalo je aktivno u Hrvatskoj vojsci, HOS-u, u specijalnim jedinicama ili u Hrvatskoj policiji i zajedno s većinskim narodom branilo je grad Dubrovnik. Prema popisu koji je izradio Kemal Tursunović Zmaj, s područja Dubrovnika i Dubrovačko-neretvanske županije stradalo je 14 Bošnjaka u Domovinskom ratu, dok ih je 8 nestalo.

U Sektoru obrane Zadar sudjelovalo je više od 500 Bošnjaka, a 22 su poginula.

HRVATSKO-BOŠNJAČKI SUKOB

Uprkos činjenici što su Bošnjaci u gotovo stopostotnom broju odlučili braniti Hrvatsku, nakon izbijanja hrvatsko-bošnjačkoga sukoba u srednjoj Bosni i u Hercegovini u pojedinim dijelovima Hrvatske došlo je do vrlo teških situacija za Bošnjake. Čini se da je situacija, prema kazivanju onih koje smo intervjuirali na terenu, bila najteža u Dalmaciji, osobito u Dubrovniku. Ondje se hrvatsko-bošnjački sukob teško odrazio na lokalne Bošnjake. Bez obzira na činjenicu što je oslobođeno dubrovačko područje, za dubrovačke Bošnjake tek su tada stigli najteži dani. Ovaj se sukob, prema kazivanju sagovornika, najviše od svih hrvatskih regija osjetio u Dubrovniku i okolici.

Svi kazivači mišljenja su da je sukob Hrvata i Bošnjaka u Hercegovini lokalno prenesen na dubrovačko područje i da su zbog toga najviše ispaštali Bošnjaci Dubrovnika i okolice. Kazivači smatraju kako "dobar dio naših ljudi nije dobio zaslužene položaje zbog toga sukoba". Ono što je najgore od svega, najveći dio kazivača izgubio je tih godina zaposlenje, odnosno većina njih prijevremeno je umirovljena bez ikakvih pojašnjenja. Nitko od tada umirovljenih Bošnjaka nije bio svjestan zbog čega se to dogodilo, a prijedlozi o zatvaranju dubrovačkih Bošnjaka u sportsku dvoranu, odnosno o njihovu transportiranju u Tursku bili su dio potpuno suludog plana pojedinaca iz tadašnjih vladajućih krugova u Hrvatskoj.

U dva navrata pojavili su se i lažni leci po gradu koji su imali za cilj pogoršati odnose Hrvata i Bošnjaka, a koji su pozivali na formiranje velike Bosne i Hercegovine koja bi zauzimala i dio Dalmacije. Tih su godina nestali i pojedini Bošnjaci iz Dubrovnika, a njihov nestanak do danas nije objašnjen. Neki su Bošnjaci u tom vremenu neobjašnjivo ubijeni, a njihove smrti do danas nisu rasvijetljene. Bošnjaci Splita također su prošli težak put nakon početka hrvatsko-bošnjačkoga sukoba. Neki od njih izgubili su državljanstvo, mnogi su bili premješteni na druga radna mjesta, neki su bili i uhićeni, jedan dio Bošnjaka izgubio je posao, neki su bili u kažnjeničkoj bojni, neki su istjerivani iz stanova, a brojne su izbjeglice „dezertere" nakon racija odvodili na razmjene u Hercegovinu. Slična je situacija bila i u Zadru i u Šibeniku, a prema kazivanju kazivača, teško je bilo i u Zagrebu i u Rijeci, gdje su ljudi bili pozivani na obavijesne razgovore, gubili zaposlenja, teško dobivali državljanstvo i slično.

Uprkos činjenici što su Bošnjaci u gotovo stopostotnom broju odlučili braniti Hrvatsku, nakon izbijanja hrvatsko-bošnjačkoga sukoba u srednjoj Bosni i u Hercegovini u pojedinim dijelovima Hrvatske došlo je do vrlo teških situacija za Bošnjake. Čini se da je situacija, prema kazivanju onih koje smo intervjuirali na terenu, bila najteža u Dalmaciji, osobito u Dubrovniku.

FASCINANTNE BROJKE

Prema podacima Udruge Bošnjaka branitelja Domovinskog rata, broj onih koji nisu bili prijavljeni u Hrvatskoj, a sudjelovali su u odbrani Hrvatske, iznosio je 9.000. Sveukupan broj branitelja Bošnjaka iznosio bi prema istom izvoru oko 25.000 (ttps://ubddr.jimdo.com/spomen-obilje%C5%BEja/zagreb/). Podaci prikupljeni na terenu također daju određene rezultate, ali ovdje se radi o procjenama koje nisu pouzdane. Tek pojedini istraživači poput Kemala Tursunovića Zmaja, koji je uspio izraditi popis dubrovačkih Bošnjaka branitelja, ukazuju na sigurne podatke.

Bez tačnih poimeničnih popisa branitelja stoga nije nikako moguće ustanoviti tačan broj onih koji su se kao Bošnjaci, tada izjašnjeni kao Muslimani, ili kao osobe bošnjačkoga porijekla, borili u Hrvatskoj vojsci. Takvi popisi trebali bi se nalaziti u Ministarstvu branitelja. Međutim, Registar branitelja ne daje mogućnosti pretraživanja po nacionalnoj pripadnosti budući da kod branitelja piše nacionalnost samo ako su se sami branitelji tako izjasnili tražeći da im stoji nacionalnost. Pretraživanje popisa po imenima i prezimenima svakako bi dalo rezultata, ali za takav posao trebala bi postojati čitava ekipa istraživača. Čak i uz takvo istraživanje brojni branitelji nisu nigdje zabilježeni, pa smo osuđeni na nepotpunost i parcijalnost svakoga rezultata. Posebnu vrijednost daju priče kazivača koje otkrivaju sasvim sigurno jednu fascinantnu manjinsku braniteljsku populaciju koja je branila Hrvatsku u iznimno velikom postotku u odnosu na ukupan broj svojih pripadnika. Sama činjenica da je među Bošnjacima braniteljima čak 1.187 onih koji su poginuli, od čega je 9 žena, a 80 Bošnjaka još se uvijek smatra nestalima – govori o golemom doprinosu Bošnjaka u Domovinskom ratu. Uz ovaj podatak treba još iznijeti i činjenicu da je već 30. maja 1992, što posmrtno, što živućih 59 Bošnjaka odlikovano Ordenom Zrinskog i Frankopana ukazom predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana. ●

Tema franciskanizma nije rezervirana samo za hrvatsku književnost

BOSANSKI FRANJEVCI u bošnjačkoj književnosti

Iako se pokatkad stječe takav dojam, tema bosanskog franciskanizma u književnosti nije rezervirana samo za Ivu Andrića (premda je o "Andrićevim franjevcima" u književnoj kritici najviše pisano), niti samo za hrvatsku književnost. Bosanski franjevci zapamćeni su i u bošnjačkoj književnosti u brojnim, žanrovski raznovrsnim tekstovima. U nastavku će se iz imagološke perspektive sagledati petnaestak tekstova bošnjačkih autora u kojima se nudi slika franjevaštva na bosanski način iz bošnjačke vizure.

Piše: Ena BEGOVIĆ-SOKOLIJA

Nakon imagološke analize šezdesetak djela savremene književnosti Bosne i Hercegovine s temom bosanskog franciskanizma (a koje se autorica ovih redova poduhvatila u drugom kontekstu i drugim povodom), nadaje se zaključak da se za tom temom u bosanskohercegovačkoj (pa tako i u bošnjačkoj) književnosti poseže iz *poetičkih* i *političkih* razloga, a ponekad i zbog jednih i zbog drugih, što možemo nazvati *sinkretičkim* poticajem, odnosno kulturološkom funkcijom / upotrebnim modusom franciskanizma.

FRATROFILSKA KNJIŽEVNOST IZIŠLA ISPOD ANDRIĆEVOG ŠINJELA

Pod *poetičkim* upotrebnim modusom podrazumijevam nastavljanje književne tradicije koju nazivam "franjevačkom pripovjedačkom Bosnom". Riječ je o svojevrsnom mikrokanonu unutar bosanskohercegovačke književnosti kao makrokanona. Dakle, pod "franjevačkom pripovjedačkom Bosnom" podrazumijevam tekstove s temom bosanskog franciskanizma, koji posjeduju izvjesnu homogenost, a koja je rezultat svojevrsnog podražavanja tradicionalnog tipa književnosti, kao i određenog uzora – Ive Andrića. Vremenski bi ovaj pojam obuhvatao pripovjedače od Ive Andrića do danas. S druge strane, *politički modus* koristi značenjske potencijale određenog povijesnog razdoblja, kako je to, primjerice, učinio Jogić s *Ahdnamom* iz 16. stoljeća, odnosno Sidran s Jukićevim Željama i molbama iz 19. stoljeća. Te tačke postaju svojevrsna identifikacijska polja u imaginariju književnosti. Kombinacijom navedena dva modusa, uz razloge ove uvijek aktualne teme, moglo bi se govoriti i o *sinkretičkom* upotrebnom modusu franciskanizma u književnosti.

I premda je savremena bošnjačka književnost u pravilu *fratrofilska*, kao uostalom i savremena bosanskohercegovačka književnost u cjelini, u dvama djelima nalazimo negativne aksiološke atribucije o franjevcima i na leksičkoj i na naratološkoj razini. Razloge tome treba potražiti u trećem od četiri pitanja imagološke analize teksta: ko, kome, kada i kako govori. Težište je upravo na ovome "kada", dakle na kontekstu i društveno-povijesnim okolnostima nastanka djela.

SATANIZIRANJE SOTONE

Pripovijetka Hamze Hume *Kad tutnji iza brda*, kao i pripovijetka *Nad bezdanom* Zaima Topčića, obje iz 1952. godine, osim kao poetiku svjedočenja, potrebno je čitati i u okviru socrealističke poetike u kojoj nije bilo mjesta za Boga a kamoli za fratre. Tematika je vezana za Drugi svjetski rat, a osnovni sukob je između civila (žrtava – kod Hume seljana u Omeđini, a kod Topčića logoraša

u Jasenovcu) i ustaša, u čijim je redovima i po jedan fratar. Jedan od likova u Topčićevoj pripovijetki je povijesna ličnost – Miroslav Filipović, koji je, zaredivši se, uzeo ime Tomislav, a zbog majstorskog upravljanja jasenovačkim kompleksom radnih logora i logora smrti Maks Luburić osobno dao mu je novo prezime – Majstorović, među zarobljenicima još nazvan i fra Sotona.

U pravilu, ideologizirana književnost veoma je podesna za instrumentalizaciju konstrukata, predodžbi i stereotipa. Uvriježeno mišljenje po kojem takvu književnost uglavnom pišu loši i osrednji pisci predlažem uzeti s rezervom ili im barem priznati olahkotnu okolnost zadanog konteksta. Naime, često ovakva proza u sebe uključuje poetiku svjedočenja, te je ispisivana mimetičkim i historiografskim postupkom. Nerijetko autori imaju direktno iskustvo u opisanim događajima, kakvo je i Topčićevo iskustvo logorovanja u Jasenovcu. Rat kao jedna od velikih metapriča nezahvalno je stanje, ali za teoretičare književnosti može biti zahvalna metanaracija.

FRANJEVCI KAO "FIGURE SJEĆANJA"

Bošnjački autori sudjeluju i u konstruiraju figure franjevca kao svojevrsnog "mjesta pamćenja" u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti. Inače, "mjesta pamćenja" termin je Pierra Nore kojim definira krajnje oblike pod kojima opstaje komemorativna svijest unutar historije što je priziva jer je ne poznaje. To je oblik kolektivnog pamćenja, podsjećanja, kojeg konstruira i održava zajednica ponesena promjenom i obnavljanjem.

Kemal Mahmutefendić koristi prostor književnog teksta za pamćenje poznanika, fratara kojih više nema. Od tri priče o Ljubi Hrgiću (čiji je pseudonim bio Hrvoje Bor), dvije zapravo teško možemo ubrojiti u "lijepu književnost". Riječ je o svojevrsnim nekrolozima u kojima Ljubi Hrgiću i Ivi Markoviću odaje počast nakon njihove smrti. Crtice iz njihovih života bilježi perom pouzdanog svjedoka. Tekst vrvi predodžbama poput "tipična fratarska zatajnost", dok je fra Ljubino vođenje dnevnika "ljetopis duše". U priči *Fratar Ivo Marković ili čovjek koji nikada nije bio sam* Mahmutefendić opisuje svoju posjetu tom gučogorskom fratru, za kojeg se kaže da je "živa historija Samostana", a već nakon prvog susreta više nisu "Drugi" jedan drugome. Fra Ivo pripovijeda anegdotu iz Drugog svjetskog rata kada je pred Nijemcima spasio komšiju muslimana (kojeg su "Švabe" mučile jer im nije imao dati kafu) opivši ove šljivovicom, mada je i sam nagrabusio jer je, glumeći da pije s njima, iskretao čašice u kapuljaču habita pa su mu leđa izgorjela od prepečenice. Osim što je dobar susjed spreman priteći (i religijskom) Drugom u nevolji, Mahmutefendićev fratar je "filozof-humanist, vjernik-kršćanin i neisključivi patriota".

U pripovijetki *The Unforgettable Fire* Muharem Bazdulj načinio je pokušaj postmodernističke igre s dokumentarističkim stilom, služeći se empatijom, usporedbom i identifikacijskim poljima. Tako se Srebrenica pamti po Pančićevoj omorici, genocidu i – Juraju Dragišiću, čiji život Bazdulj prati od rođenja do smrti, s eksplicitnom autoreferencijalnošću ("zamišljam ga", "čujem ga", "posmatram ga", "gledam ga", "osjećam", "ćutim"). Bazdulj, htijući valjda Dragišića glorificirati, smješta ga rame uz rame s prokušanim velikanima, pa ga "vidi" u šetnji s Michelagelom Buonarrotijem 1485. godine u Firenzi, a 1498. s Ivanom Gundulićem u Dubrovniku. Ali, ako je desetogodišnji Michelangelo mogao (i htio) šetati sa sredovječnim bosanskim fratrom, gotovo stoljeće kasnije rođenom Gunduliću to bi doista teško pošlo za rukom. Ovaj anahronizam naročito para uši (i oči) ako se uzme u obzir podražavanje dokumentarističkom stilu pisanja i korištenje povijesne građe u pripovijetki.

Irfan Horozović u dijahronijskom presjeku povijesti banjalučkog kraja poigrao se s predodžbom o fratru kao posjedniku tajnog znanja, ali i simboličkim imaginarijem mjesta i vremena. U ciklusu priča *Karta vremena* taj kraj mjesto je pamćenja fra Mate Banjalučanina (Matheus Bartl), ali i Horozovićevog identitarnog određenja – njegov rodni grad. Ovaj orguljaš i muzički pedagog iz 17. stoljeća zaintrigirao je naratora, koji onda fikcionalizira povijest i učitava ovom franjevcu svojevrsno *tajno znanje*. Naime, on bi se mislima mogao prenijeti do kamenih Orgulja u mjesto Tijesno i čak i kada je fizički daleko od njih sviranjem pokretati prirodu. Ovim bosanskim Orfejem, usudimo se tako ga nazvati, potvrđuje se veza između mita i povijesti i uloge prvoga (mita) u tumačenju drugoga (povijesti). A onda i u konstruiranju predodžbi o Drugome.

FRANJEVAČKE HRONIKE KAO MJESTO PAMĆENJA ŽANRA

Predodžbu o fratru kao hroničaru, vjernom zapisivaču povijesnih mijena, bilježe u svojim romanima Šehović, Ratkušić i Karahasan.

Feđa Šehović u svojoj trebinjskoj hronici, petoknjižju o trebinjskim begovima Ilijasbegovićima, zagovara tezu kako se "mudrost suživota sastoji u neprestanim pokušajima da se onaj drugi shvati i razumije", te njeguje predodžbu o fratru-hroničaru, kojemu se vjeruje i

koji (ovaj put!) piše zapis o Drugome – Ilijas-begu. Dakle, autor je franjevačku hroniku kao arhitekst izmjestio u potpuno neočekivani kontekst. Uvođenjem hronike što ju je zapisao fra Matija kao izvora, narator pred recipijentom svome pripovijedanju želi dati vjerodostojnost i pouzdanost, a uz naslov hronike na latinskom i znanstvenost i ozbiljnost. Fra Matija i Ilijas-beg saglasni su o "našoj bošnjačkoj sudbini", očito u Jukićevom i Kneževićevom razumijevanju pojma bošnjaštva, a koju drugi, primjerice dubrovački franjevci, ne razumiju. "Bolan Matija, ne znaju oni što je Bosna", veli Ilijas-beg. Zapravo je ovaj fratar bliži hercegovačkom *begu* nego drugim pripadnicima istog *prosjačkog* reda. Za razliku od fra Marka iz Andrićeve pripovijetke *U musafirhani*, fra Matija i ne pokušava pokrstiti umirućeg Ilijas-bega, ali ne zato što njegovu dušu možda ne želi "spasiti" i prevesti je "na pravu stranu" već zato što ne misli da je samo jedna strana prava. Da izbjegne sladunjavost, patetičnost i neobjektivnost u izrazu, Šehović navedene i njima slične izjave stavlja pod navodnike i pripisuje fra Matijinim zapisima iz 17. stoljeća. U petom dijelu hronike opisan je posljednji rat u Bosni i Hercegovini. Opet je čvrsta, gotovo bratska, veza između jednog fratra (fra Petar) i jednog bega (Enes Ilijasbegović). Ono što nam kao zaključak nameće Šehović u svojim *romanima s tezom* jeste da su ovakav kompleksan identitet Bosne i Hercegovine kroz stoljeća sačuvali upravo begovi i franjevci.

Na sličnim idejnim postavkama zasnovan je i roman Enesa Ratkušića *Tajna bosanskog* štapa u kojem se srednjovjekovni mit o didovskom štapu proteže do pred konac 20. stoljeća i posljednji rat u Bosni i Hercegovini, premrežavajući tim simboličkim imaginarijem prošlost Bosne i sugerirajući svima nam zajednički iskon. U jednoj od teoloških rasprava u romanu šejh utječe na to da franjevac, kojeg je pozvao na razgovor u tekiju, posumnja u svoje identitarno vjersko određenje. U Epilogu romana spasitelja Mustafu, koji dolazi s bosanskim štapom, sa šejhom Husejnom dočekuju i svećeničke odore i različite mantije da se bore protiv zajedničkog neprijatelja. Time se sugerira da je borba protiv arhetipskog, primordijalnog Zla moguća samo ako se ujedine didovski štap, franjevački habit, popovska mantija i derviška hajdarija.

U romanu *Stid nedjeljom* Dževad Karahasan poigrao se s očekivanjima jednog žanra, najprije ga konstruiravši kako bi ga mogao dekonstruirati. Na početku romana dana je fantazmagorijska slika Duvna: sunce danima ne zalazi, zemlja je pukla od suše, kiša nije pala mjesecima. Protagonist fra Jozo, čovjek s identitarnim dilemama, po savjetu strica Andrije čita hroniku imenjaka i pijanca fra Joze o nedaćama koje su prije sedamdeset godina zadesile istu župu ne bi li u njoj pronašao odgovore i rješenja i za sebe i za svoje župljane. No, šta radi Karahasan?! Iznevjerava očekivanja arhiteksta – fra Jozi hronika nije sredstvo pamćenja identiteta i kontinuiteta, kao što ni on sam nije on – fantastičkim obratom ispostavit će se da je fra Jozo zapravo svoj daleki predak, pisac hronike, samo što se podmladio i izgubio pamćenje. A bez pamćenja sebe – jedino rješenje je smrt!

INTERTEKSTUALNE IGRE

Jedan od oblika *pamćenja književnosti* jeste intertekstualnost, a u nastavku ćemo spomenuti tri primjera *pamćenja teksta* franjevačke književne tradicije u savremenoj bošnjačkoj književnosti.

Pripovijetka Esada Jogića *Fratar Anđel* vrvi nelogičnostima, anahronizmima, materijalnim pogreškama, ali i imagotipskim iskazima, pa je barem jedna slika u njoj ipak vrijedna spomena. Bosanski fratar Anđeo Zvizdović anegdotalno je nadmudrio bosanskog kadiju i sultanovog namjesnika i savjetnika Aziz-pašu u igri smrti s bobama grožđa, koje su fratru trebale donijeti smrt, ali njegovom mudrošću donijele su njegovom redu *Ahdnamu*. Naime, na fratrovu molbu da sultan pošteđi fratre jer će se i protjerani narod onda vratiti, kao i kraljicu i njezinu djecu koja su posljednji nasljednici kralja bosanskog, Aziz-paša je predložio igru smrti: iz crne vaze učeni Arslan-kadija i fratar Anđeo izvući će svoje sudbine. Unutra se nalaze jedno crno i jedno bijelo zrno grožđa. Onaj koji izvuče crno grožđe bit će pogubljen, a onome koji izvuče bijelo grožđe sultan će ispuniti sve želje. Naravno da je odlučeno kako fratar mora prvi izvlačiti, a kako su obje bobe grožđa bile crne, fratar, uz sultanov izun, proguta svoju sudbinu. Tako je kadija morao izvući preostalo zrno i prihvatiti kaznu kako pokušaj prevare ne bi bio raskrinkan. Vlast i moć stereotipno su nadigrani.

U Horozovićevoj pripovijetki *Zatravljena* u selo ponad Banje Luke roditelji, zabrinuti za svoju tek zadjevojčenu kćer, pozvali su fratra upomoć, jer je fratar svojim muškim principom i zavjetom celibata antipod ženskom nemiru. Djevojka je "bolesna" od susreta s mladim trgovcem na banjalučkom vašaru i veli da je "sve boli". Na zadatak je poslan tek zaređeni fra Niko, koji zaslijepljen djevojačkom ljepotom zabija nos u stare listine, ispisane bosančicom a naslijeđene od fra Matije, i nudi jedini lijek koji zna i može ponuditi: savjete iz ljekaruše (zbirke narodnih recepata i uputa za liječenje). Pripovijetkom se pamti i ovaj žanr rukopisnih zbornika znanja, kao i tekst ljekaruše. Drama istinskog vjernika sadržana je u kušnji, kao što je tajna uspjelog književnog lika sadržana u njegovoj drami.

Kolaž od četiri pjesme neobičnog naziva *Ditlić stradao sa svoga kljuna* Abdulaha Sidrana inspiriran je knjigama Ilije Kecmanovića i Ivana Lovrenovića te sačinjen od teksta Jukićevih Želja i molbi *kristjana, koje ponizno prikazuju njegovom carskom veličanstvu sretnovladajućem sultanu Abdul-Medžidu*, kao i poslovica, zagonetki i ljekaruša koje je Jukić prikupljao. Zapravo bismo mogli govoriti o svojevrsnom *patchworku*, pri čemu je Sidranov doprinos upravo u kombiniranju Jukićevih želja i molbi s narodnim mudrostima. Naime, uz širenje ideja ilirizma i navodnu pronevjeru novca što mu ga je povjerio Latas, kao jedan od razloga Jukićevog stradanja navodi se upravo njegovo autorstvo dvadeset i osam tačaka Želja i molbi, upućenih sultanu uime bosanske raje, a koje su ujedno tumačene kao optužba protiv turske vlasti. Ideje ilirizma potakle su ovog fratra i da prikuplja narodne pjesme, priče, poslovice, zagonetke, ljekaruše. Sidran je, dakle, odlučio pustiti da slika Jukića bude nacrtana njim samim, čime se potvrđuje *pamćenja teksta* franjevačke književne tradicije.

NAŠI "UNUTARNJI DRUGI"

Bosanski su franjevci istovremeno i bosanskohercegovački i hrvatski (katolički) fenomen (poput "unutarnjeg drugog" o kojem piše Marija Todorova u knjizi *Imaginarni Balkan*). Riječ je o uklapanju u zajedničku bosanskohercegovačku književnu matricu. Usudimo se otići dalje u zaključku: ako su pripadnici reda sv. Franje Asiškog u realnom svijetu katolički fenomen (a jesu!), u prostoru književnosti su svačiji. Stoga se u djelu navedenih bošnjačkih književnika i ne doživljaju kao tuđi, strani element.

Time, naravno, identitet bošnjačke književnosti nije narušen niti ugrožen; nema nebošnjačkih ili neodgovarajućih tema u književnosti. I premda svi navedeni tekstovi nisu podjednake kvalitete, u ovoj analizi nije se težilo književnokritičkom već književnopovijesnom i književnoteorijskom osvrtu na korpus savremene bošnjačke književnosti s temom bosanskog franciskanizma. Pokazalo se da su i bošnjački autori zaslužni za simbolički imaginarij franciskanizma u identifikacijskim poljima bosanskohercegovačke književnosti, jer odškrinuti vrata (ili prozor) da uđe Drugost ne ugrožava kuću vlastitog identiteta. ●

Posjeta najvećoj četeresnici

SARAJEVO – ISTANBUL; ISTANBUL – BAGDAD

Mezopotamija – kolijevka civilizacije – vuče me k sebi, tegli me nekim nevidljivim nitima starine, neispričanih priča i zgasnulih veličanstvenih doba, davno okončanih. Kao da me sumerskim jezikom dozivaju ploče isklesane čudnovatim pismom, odveć dalekim i stranim da bih na njima mogao razaznati bilo šta.

Piše: Edib Kadić

Bosnu putnici nose u koferu svoga srca, bez obzira na to da li u nju dolazili, ili iz nje kojekud po svijetu išli. Ona nikoga ne ostavlja ravnodušnim. Što je više upoznaju, sve im se više otkriva. Kao uz kakvo djevojče iz kojeg izraste prelijepa žena, može uz nju čitav vijek provesti a da se njen životni saputnik na koncu puta iznenadi otkrivši njene tajanstvenosti do tada samo njoj znane. A odnos Bosne prema hodoljubnicima bit će jedinstven, shodan njihovim osobinama – ako su dobri, ona će biti još bolja prema njima, ako su loši, pa potpisali su vlastiti poraz prije negoli su i započeli tu jedinstvenu utrku života. Postoje i oni koji

nikada sebi nisu dopustili da u nju svojski zalutaju, da se izgube pred tim veličanstvom bosanskih bespuća, valjda od straha i zebnje da zbog upoznavanja njezinog najgrubljeg dijela ne uvide da su upravo došli u dodir s najnježnijim iskustvom u svim svojim lutanjima. Oni ne smiju sebi dopustiti čak ni slutnju kakav je tek najljepši dio Bosne, zbog kojeg i danas, u 21. stoljeću, ljudi s kraja svijeta gube pamet, tu dođu i nikada iz nje nikud ne idu. A ima i onih čija stremljenja nisu usmjerena nigdje drugo, doli ka vijugavim i tanahnim putevima koji do čistog i živog srca vode. Ne žale ni truda ni vremena, podnose bezbroj belaja, krvave i umorne noge, bolna leđa i već odavno zagnojene misli u blesavoj glavi što ih nagovaraju da se vrate otkud su došli jer tu nema ništa od onoga za čim tragaju cijeli svoj život. Pa i kad najzad posustanu "i kad beznadno klonu pred najudaljenijim pragom, dobrodošlica toplog ognjišta i vedrog domaćinskog čela, pokazat će im da to nije bio kraj puta, već ishodište".

Pišem ove retke a tek sam krenuo, znajući da me čeka veliko putovanje, ne toliko dužinom trajanja i brojnom kilometražom, koliko intenzitetom iskustva i doživljaja. Putnik sam vlastitog, intimnog unutarnjeg putovanja, hodočašća, onoga o kojem se obično ne može ništa reći, a kamoli napisati, a eto, ipak, nagovaraju me da pišem. Naravno, hodim i kroz fizički prostor, asocijativni okidač osjećajnog svijeta bez kojeg ne bi ni bilo ovog prisnog prohoda. To je prostor natopljen višemilenijskim egzistiranjem ljudi, kulture, nauke, tehnologije i izuma, književnosti i ljubavi. Mezopotamija – kolijevka civilizacije – vuče me k sebi, tegli me nekim nevidljivim nitima starine, neispričanih priča i zgasnulih veličanstvenih doba,

davno okončanih. Kao da me sumerskim jezikom dozivaju ploče isklesane čudnovatim pismom, odveć dalekim i stranim da bih na njima mogao razaznati bilo šta. To "Brajevo pismo", pukim slučajem sačuvano kroz milenije, bez prestanka nagriza samouvjerenu svijest prepotentnih ljudi današnjice koji čvrsto vjeruju da su oni kreatori svega što se okom seže i napominje ih kako su stari Babilonci još prije četiri hiljade godina utemeljili osjećaj protoka vremena modernom čovjeku, pa mu dan traje dvadeset i četiri sata, jedan sat ima šezdeset minuta, a minuta šezdeset sekundi.

Čudno je kako je čovjek omeđen vremenom, tom neprimjetnom dimenzijom koja u drugovanju s prostorom okiva na brojne načine čovjeka, biće što bahulja po ovom svijetu do roka mu određenog, i tek kad progleda vrsnim pogledom, oslobođenim olovnih lanaca vremena i prostora, valja mu ići s ovoga svijeta da kome ne bi otkrio tajnu o ništavnosti dunjaluka i njegovoj neumitnoj prolaznosti. Ona se možda i najbolje očituje na prostoru koji je nekada bio centar poznatog univerzuma, prostoru kojem su hrlile mudre glave iz udaljenih krajeva da bi bile u žiži sveg znanja ovoga svijeta, da bi uzele i pružile nauku koja je ovim prostorima tekla baš poput Eufrata i Tigrisa, ne ostavljajući nikoga žednim i nenapojenim. Danas tom prostoru niko ne hita, Irak je u našem stoljeću sinonim za rat, ubijanja, haos i nered – zemlja toliko razorena sukobom da se možda i nikada ne može oporaviti. Kakav paradoks, ogroman metež na prostoru u kojem je nekada morao vladati enorman red da bi iz njega potekla algebra i aritmetičke operacije na kojima cijeli svijet današnjice počiva.

Nisam se mogao čudom načuditi jer još na Sarajevskom aerodromu osjetih zebnju, staru drugu koja me brzinom misli vrati u period Agresije na Bosnu i Hercegovinu, u opkoljeno Sarajevo, oživjevši neke stare uspomene za koje sam vjerovao da su bačene, zaboravljene i zauvijek ostavljene da miruju u prošlosti. Začuđujuće je kako čovjeka miris jeseni, okus naninog jela, a evo i strepnja nemira mogu vratiti hiljadama koraka

Irak je u našem stoljeću sinonim za rat, ubijanja, haos i nered – zemlja toliko razorena sukobom da se možda i nikada ne može oporaviti. Kakav paradoks, ogroman metež na prostoru u kojem je nekada morao vladati enorman red da bi iz njega potekla algebra i aritmetičke operacije na kojima cijeli svijet današnjice počiva.

i minuta unazad i prizvati osjećanje vlastitog prisustva na nekoliko mjesta i vremena istodobno, i učiniti taj trenutak sasvim nestvarnim, snom ispisanim strogo preciznim scenarijem, neizmjenjivim i bez uplitanja. Kao da gledaš knjigu snimanja savršeno oslikanu i vidiš da je pred tobom jedan put, ali dva načina putovanja. U prvom se povinuješ pravilima igrokaza, pomiriš se sa svakom scenom i vjeruješ Scenaristi da je napravio dobar posao odredivši ti ulogu koju možeš iznijeti do kraja, zaokruženu, potpunu. U drugom se stalno buniš, prigovaraš na svakom koraku, žališ se na vlastitu nemogućnost realiziranja uloge i na loše ispisane stranice scenarija koje bi ti nesumnjivo popunio sretnijim rješenjima. Onda ulogu koju igraš moraš nositi, prtiti i tegliti svugdje sa sobom, nikad zadovoljan, vazda žalostan, očajan i nesiguran. Gruba stvarnost jeste da scenarij ostade nepromijenjen. U prvoj, možda težoj, ali ljepšoj verziji si sretan, a u drugoj te stalno nezadovoljstvo tjera u kutke neprestane nesreće. Zagledah se u prvu, ne obraćajući pažnju na moguće ishode posljednjih stranica scenarija, već se u trenutku uživjeh u ulogu davno ispisanu. "Hajmo, ustajte, vrijeme je za polazak, žgate 2' je konačno otvoren", zvonki glas vodiča me dohaviza i prizva stvarnosti. Stadoh u red, posegnuh za avionske karte u džep i bacih brzi pogled na šturi tekst ispisan tehničkim fontom: "Sarajevo – Istanbul; Istanbul – Baghdad."

Zebnje nestade, nastade iščekivanje susreta s veličanstvenim Bagdadom. Putujem s grupom od tridesetak Bošnjaka u Irak, u Bagdad, a zatim istog dana idemo na Kerbelu. Dani su "Erbeina". Arapska riječ "erbein" na bosanskom jeziku znači "četeresnica". Utemeljen je već prve godine šehitluka, stradanja hazreti Husejna, unuka časnog poslanika Muhammeda, mir s njim. Putem čuh silovitu priču kako se vlast koja ga je pogubila žestoko opirala dolasku ljudi na "Erbein", koji već prvih desetljeća postade hodočašće poznato na svim stranama tadašnjeg muslimanskog svijeta. Ljudi bi ipak dolazili odati počast Husejnu i ostalim šehidima Kerbele. Nemilosrdna vlast bi takve putnike-namjernike zbog njihove dobroćudne namjere kažnjavala odsijecanjem ruke. Izuzetka nije bilo. Kada se jedne godine neki hodočasnik uputi ka Kerbeli, čuvari reda ga upitaše gdje je pošao. On im ponosno odgovori da je hodočasnik i da je došao u zijaret. Odmah ga zarobiše, dozvaše dželata koji pripremi oštricu, skide plašt s čovjekovih leđa i vidje da su mu već obje ruke odsječene. Stravična priča podsjeti me na neke brutalne pripovijesti generacijama prepričavane i u bošnjačkoj tradiciji.

Tu su i one opće poznate priče, pa bi često nadvladale one nelijepe, utkale bi se u svaku poru bošnjačkog žića i izrodile nježnu, suptilnu, a pritom izrazito ozbiljnu sintagmu "Žedan Šehid". Termin se pojavio i zadržao u tekijskim ilahijama koje se i danas uče i odnosi se isključivo na hazreti Husejna. Sjećanje na hazreti Husejna i šehide Kerbele u bošnjačkoj tradiciji seže još od prvih dana dolaska islama u Bosnu. Islam se uvijek vezao uz vodu, brojno je znamenje ove neraskidive spone. Sarajevski sebilj, kao i brojne hajr-česme dizane su po Bosni i simboli su utaživanja žeđi koju osjetiše šehidi Kerbele. Ova izvorišta voda podigoše se njima u čast kako sjećanje bosanskih muslimana ne bi izblijedjelo i kako bi se ljubav prema Ehli-bejtu, Poslanikovoj, mir s njim, porodici raspirivala u grudima Bošnjaka sve do konca svijeta. Leteći ponad sjeverne Mezopotamije, prisjetih se da je u našoj tradiciji sačuvan i običaj da se nakon nečijeg preseljenja na bolji svijet obavezno prouči četeresnica pred dušu umrlog. Običaj ostade važan koliko i sama dženaza, stoga oba ceremonijalna događaja postaše neizostavan asortiman u ispraćanju smrtnika njegovom vječnom domu.

Ovo će nesumnjivo biti posjeta najvećoj četeresnici u mom životu ikad, jer to je najveće okupljanje muslimana na svijetu i također najveće hodočašće. Plan putovanja mi je pomalo mutan, ali uporišta su bistra i jasna poput zvijezda. Putnik sam ka brojnim hodočašćima staroga svijeta, znanim i neznanim, tragajući za djelićem vlastitosti i identiteta, na putu sam ka spoznaji zadovoljstva, smiraja i Boga. Prolazit ću brojnim svetim mjestima Bagdada, Kerbele, Nedžefa, Kufe, a zatim i Medine, Uhuda, Bedra i Meke, da bih se opet vratio u Bosnu i na Ajvatovici, našem najvećem hodočašću, a zatim i po našim selima i gradovima, zaokružio i upotpunio ovo hodočašće, moje hodoljublje. Bosnu sam morao napustiti da bih se njoj ponovo vratio i iz bijela svijeta donio, a u Bosni prepoznao, sve djeliće mozaika koji su mi nedostajali, koje tražih toliko dugo. I opet sam morao izići iz zone komfora što je, vrlo brzo uvidjeh, jedna od osobina musafira. Taj "nekomfor" ga uvijek prati, baš kao i umor, uvijek je tu da ga podsjeti šta je žrtvovao kako bi pronašao ono što mu nedostaje, kako bi proširio vidike i vidio stvarnost onakvom kakva ona zaista jeste. Na koncu, putovanja su, a mnogo sam se puta u to na vlastitoj koži uvjerio, pogubna za predrasude, netrpeljivost i uskogrudnost, pa su baš zbog toga i prijeko potrebna svim ljudima.

(Nastavit će se) ●

BOSANSKI JEZIK: Ime, osobenosti, pismo

Bošnjaci od iskona svoj maternji jezik najčešće imenuju bosanskim. I ne samo oni nego i njihovi susjedi često su ga tako imenovali, najčešće katolici, kako u Bosni, tako i izvan nje, o čemu svjedoče brojna djela, dokumenti, te putnici kroz Bosnu i naše krajeve. Ime bosanskoga jezika ima (bilo u terminološkom smislu ili ne) višestoljetnu tradiciju, kakvu ima i bosanska državnost.

Priredio: Filip Mursel Begović

IME JEZIKA

Narodno ime bosanski jezik odnosi se danas uglavnom na stanovništvo slavenskoga porijekla koje je primilo islam, Bošnjake muslimane koji u jezičkome smislu pripadaju standardnoj novoštokavštini, tj. središnjem štokavskom arealu, a koji nakon državne nezavisnosti Bosne u srednjem vijeku svoj razvoj nastavljaju u okviru nekadašnjega Bosanskog pašaluka. U imenu bosanski jezik Bošnjaci podrazumijevaju svoju ukupnu jezičku djelatnost u prošlosti i danas, preciznije: 1. bosanskomuslimanski standardnojezički tip; 2. srbijanskomuslimanski standardnojezički tip; 3. hrvatskomuslimanski standardnojezički tip; 4. crnogorskomuslimanski standardnojezički tip; 5. predstandardne idiome (uključujući jezik bosanskomuslimanske usmene književnosti); 6. govore Bošnjaka unutar Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Hrvatske i 7. oazne govore Bošnjaka u dijaspori, u okruženju drugih jezika (turskoga, makedonskoga, slovenskoga i dr.).

Bošnjaci od iskona svoj maternji jezik najčešće imenuju bosanskim. I ne samo oni nego i njihovi susjedi često su ga tako imenovali, najčešće katolici, kako u Bosni, tako i izvan nje, o čemu svjedoče brojna djela, dokumenti, te putnici kroz Bosnu i naše krajeve. Jedan od najstarijih spomena bosanskoga jezika imamo u notarskim knjigama grada Kotora (3. 7. 1436). U doba austrougarske uprave naziv bosanski jezik

postaje i službeni, ali je ovaj termin kasnije napušten i zamijenjen imenom srpskohrvatski jezik. Naredbom Zemaljske vlade od 4. 10. 1907. godine određeno je da se "ima posve napustiti... dojakošnje nazivanje jezika ovih zemalja kao ‚bosanski jezikž", te "da se zemaljski jezik svuda oficijelno naziva ‚srpsko-hrvatski jezikž, a formula zemaljski jezik da se može samo zadržati tamo gdje je općenito riječ o jeziku zemlje". Od toga su kasnije novom naredbom od 29. 11. 1907. izuzeti Bošnjaci, kojima je dopuštena mogućnost da u okviru svojih autonomnih institucija jezik i dalje imenuju bosanskim, jer je Zemaljska vlada uvažavala činjenicu da je "naziv bosanski jezik ukorijenjen za materinski jezik Bošnjaka".

Mnoge grupacije Bošnjaka slavenskoga porijekla sve od Novopazarskog sandžaka pa dalje na istok osjećaju se Bošnjacima i jezik imenuju bosanskim. To jasno odvaja Bošnjake na tim područjima od Albanaca, Srba i Crnogoraca, njihovih susjeda. I Bošnjaci Plava i Gusinja, te drugih crnogorskih gradova (Podgorice, Nikšića, Kolašina, Spuža, Bora) svoj jezik nazivali su bosanskim i isticali da predstavljaju nedjeljivu cjelinu s Bošnjacima. Tako će Salih Gašević u uvodu svoga *Mevluda* kazati: "Moliše me kolašinski prviši, / mevlud nami daj bosanski napiši!"

Višestoljetna borba protiv islama i Bošnjaka na Balkanu, koja se u dugom razdoblju ispoljavala kao sustavni i neprekinuti Genocid nad Bošnjacima, uzrokovala je, pored ostalog, i brojne izgone i raseljenja. Ta dijaspora na potezu: Bosna – Sandžak – Makedonija – Turska, te u brojnim drugim zemljama (u Tunisu, Albaniji, Siriji i drugdje) ljubomorno je čuvala svoj jezik, kao jaku sponu s maticom Bosnom, i sačuvala ime bosanskoga jezika. Svi iseljenici iz Bosne zadržavali su u svojoj domovini sredini bošnjačko ime i kažu da govore bosanskim jezikom.

Na osnovi podataka koje pružaju historijski izvori i današnjega stanja, može se zaključiti:

1. da ime bosanskoga jezika ima (bilo u terminološkom smislu ili ne) višestoljetnu tradiciju, kakvu ima i bosanska državnost;
2. da je to ime prisutno i u predosmanskome razdoblju;
3. da se kroz cijelo osmansko razdoblje proteže na sve tri nacionalne skupine u Bosni, a tek krajem tog razdoblja sužava se na muslimanski krug, usljed jačanja srpske i hrvatske nacionalne svijesti kod bosanskoga katoličkog i pravoslavnog stanovništva;
4. da to ime pokriva znatno širi teren od administrativnih bosanskih granica, osobito u slavenskobošnjačkoga stanovništva; i
5. da je bosanski jezik maternji jezik Bošnjaka, ne samo u Bosni, što pokazuju i popisi stanovništva, uključivši i onaj iz 1991. godine, kada se blizu 90 posto odlučilo za tu nominaciju.

OD PRASLAVENSKE JEZIČKE ZAJEDNICE DO DANAS

Već u slavenskoj prapostojbini dolazi do izvjesnih razlika između pojedinih jezičkih grupa. Tako se oblikuju buduće etničko-jezičke zajednice: južnoslavenska, zapadnoslavenska i istočnoslavenska. Prije doseljenja Južnih Slavena na Balkan postojala je i unutrašnja raslojenost ove grane na njen istočni i zapadni dio, te se u nauci govori o istočnojužnoslavenskome i zapadnojužnoslavenskome prajeziku. Iz zapadnojužnoslavenskoga prajezika na zapadnijem dijelu Balkanskoga poluotoka razvijaju se tri dijalekatske cjeline: štokavska, kajkavska i čakavska. Štokavština se dalje grana na istočnu i zapadnu. Područje srednjovjekovne bosanske države pripada uglavnom zapadnoj štokavštini, s tim što su dolina Drine i teren istočno od Neretve u sastavu istočne štokavštine, a od doline Une prema zapadu bio je čakavski dijalekat. S petnaestim stoljećem, do dolaska Osmanlija, dovršava se daljnje raslojavanje na zapadnoštokavskome terenu, tako da su već tada oblikovana četiri govorna tipa: zapadnobosanski (ikavskošćakavski: klišća), istočnobosanski (ijekavskošćakavski: kliješća), zapadnohumski (ikavskoštakavski: klišta) i istočnohumski (ijekavskoštakavski: kliješta). Dakle, i prije prihvatanja islama na većem dijelu terena koji će pokrivati budući Bosanski pašaluk imamo obuhvatnu govornu raslojenost na planu: šćakavizam

Граматика
босанскога језика
средње школе.
Наука о гласовима и облицима.

(sjever) – štakavizam (jug), i ikavizam (zapad) – ijekavizam (istok).

Od druge polovine XIX st. pojačana su kretanja stanovništva ka sjeveru i sjeverozapadu, čime se donekle mijenja govorna slika na bosanskohercegovačkome terenu. Inovacije istočnohercegovačkoga tipa zapljuskuju arhaičnije bosanske govore. U rezultatu tih procesa – unutarjezičkih (novoštokavske tendencije) i izvanjezičkih (migracije – oblikuje se današnja govorna

Sličnosti i podudarnosti u savremenome standardnojezičkom izrazu Bošnjaka i Hrvata baziraju se upravo na prisnijoj vezi sa zajedničkom zapadnoštokavskom dijalekatskom osnovom.

slika u Bosni i Hercegovini). Sandžački Bošnjaci, koji nastanjuju krajnji jugoistočni krak bivšega Bosanskog pašaluka, pripadaju posebnome, tzv. zetsko-južnosandžačkome (dijelom ijekavsko-ekavskom) govornom tipu. Mahom su bili izvan domašaja novoštokavskih inovacija.

Za bošnjačko stanovništvo, uglavnom manje izloženo migracionim kretanjima negoli je bio slučaj s pripadnicima drugih konfesija, napose s pravoslavnim elementom, može se reći da je u dobroj mjeri sačuvalo vezu sa srednjovjekovnom zapadnom štokavštinom, tj. slavenskim jezičkim naslijeđem predosmanskoga razdoblja. Sličnosti i podudarnosti u savremenome standardnojezičkom izrazu Bošnjaka i Hrvata baziraju se upravo na prisnijoj vezi sa zajedničkom zapadnoštokavskom dijalekatskom osnovom. Standardizacioni tokovi na bosanskohercegovačkome tlu dovršeni su, inače, krajem XIX st., kada je za osnovicu standardnoga jezika prihvaćena progresivna istočnohercegovačka ijekavskoštakavska govorna oblast. Tako se unutar savremenoga standardnog jezika u Bosni i Hercegovini prepliću, osobito na leksičkome planu, oblici svojstveni za istočnu štokavštinu (kojoj pripadaju govori istočnohercegovačkoga tipa) s oblicima koji su obilježjem prevladavajuće zapadne štokavštine. Osnovni slavenski leksički fond, prožet ilirsko-romanskim supstratom, omogućen je u rezultatu raznih civilizacijskih susreta, brojnim turcizmima, romanizmima, germanizmima, te internacionalizmima različitoga porijekla.

LEKSIČKE OSOBENOSTI

Naporedo s osmanskim osvajanjima naših krajeva kreće i seoba riječi orijentalnoga porijekla u naš jezik. Posredstvom osmanskog državnog pravnog poretka stiže novo društveno uređenje, kao i islamska kultura; primaju se novi sadržaji, a ujedno s tim i njihova imena. Riječi arapskog, turskog i perzijskog porijekla bivaju usvajane u bosanskom jeziku – i u drugim južnoslavenskim jezicima – kroz ukupnost osmanskog državnog poretka (administracija, vojni sistem, školstvo, vjerske organizacije, ekonomski odnosi itd.). Islam, kao ukupnost življenja, kojom je određen osmanski državni poredak, utjecao je na sva područja života u Bosni. Njegovim prihvatanjem na Balkanu, a naročito među Bošnjacima, usvojeni su ne samo cjeloviti vjerski sistemi, s učincima u nauci, kulturi, i umjetnosti, već i u zanatstvu, graditeljstvu, običajima itd. – a to uzrokuje unošenje u bosanski jezik vrlo velikog broja riječi arapskog, turskog i perzijskog porijekla, koje u novije doba obično nazivamo *turcizmima*. Turcizmi su najznačajniji sloj riječi stranoga porijekla u bosanskome jeziku, procjenjuje se da ih je više od deset hiljada (po zastupljenosti

NEZAMJENJIVI TURCIZMI U BOSANSKOM JEZIKU

U bosanskom jeziku uopće nemaju zamjene brojni turcizmi: admiral, algebra, bakar, boja, bubreg, čarapa, čekić, česma, čelik, čizma, duhan, džep, đon, jatak, jorgovan, kalup, katran, kula, kundak, kutija, leš, limun, majmun, papuče, rakija, šator, šećer, top, zanat, zenit; tu su, dalje, razni nazivi za voće (senabija, zerdelija, dud, jeribasma), odjevne predmete i obuću (ćurak, jelek, čakšire, šalvare, dimije, fes, nanule); suđe i pokućstvo (ibrik, đugum, džezva, tepsija, sinija, šiljte, sedžada, peškun), muzičke instrumente (saz, def, tambura, šargija). Turcizmi su praktično nezamjenjivi u imenovanju novih realija primljenih prodorom orijentalnoga načina života. Tako je, npr., i u oblasti kulinarstva (jela i pića): boza, baklava, bestilj, gurabije, jufka, kahva, kajgana, kalja, keške, halva, hošaf, lokum, pekmez, pilav, pirjan, pita, salep, samun/somun, sarma, sutlija, sudžuka, turšija, ćevap, ćufteta, čorba, šerbe, itd.

Mnoštvo je turcizama koji su u vrlo širokoj upotrebi, premda se za njih može pronaći manje ili više odgovarajuća zamjena u bosanskom jeziku: alat – oruđe, bašča – vrt, čaršaf – plahta, čaršija – trg, čoban/čobanin – pastir, jastuk – uzglavlje, jorgan – pokrivač, kajmak – skorup, kalaj – kositar, kašika – žlica, kajsija – marelica, makaze – škare, mahrama – ubrus, peškir – ručnik, mehana/mejhana – krčma, meza – zakuska, miraz – nasljedstvo, sanduk – kovčeg, sirće – ocat, pamuk – vata, šegrt – učenik, šećer – slatkar, ekser – klin, sunđer – spužva, kat – sprat, durbin – dalekozor, pirinač – riža i dr. Slavenska leksema mast gotovo da se i ne javlja više u značenju: boja (turcizam), farba (germanizam), nego se ove dvije tuđice upotrebljavaju kao sinonimi u bosanskom jeziku.

Turcizmi su najznačajniji sloj riječi stranoga porijekla u bosanskome jeziku, procjenjuje se da ih je više od deset hiljada (po zastupljenosti slijede romanizmi i germanizmi); njihovo naglašeno prisustvo u govorima Bošnjaka predstavlja upravo samosvojno obilježje bosanskoga jezika unutar slavenske jezičke porodice.

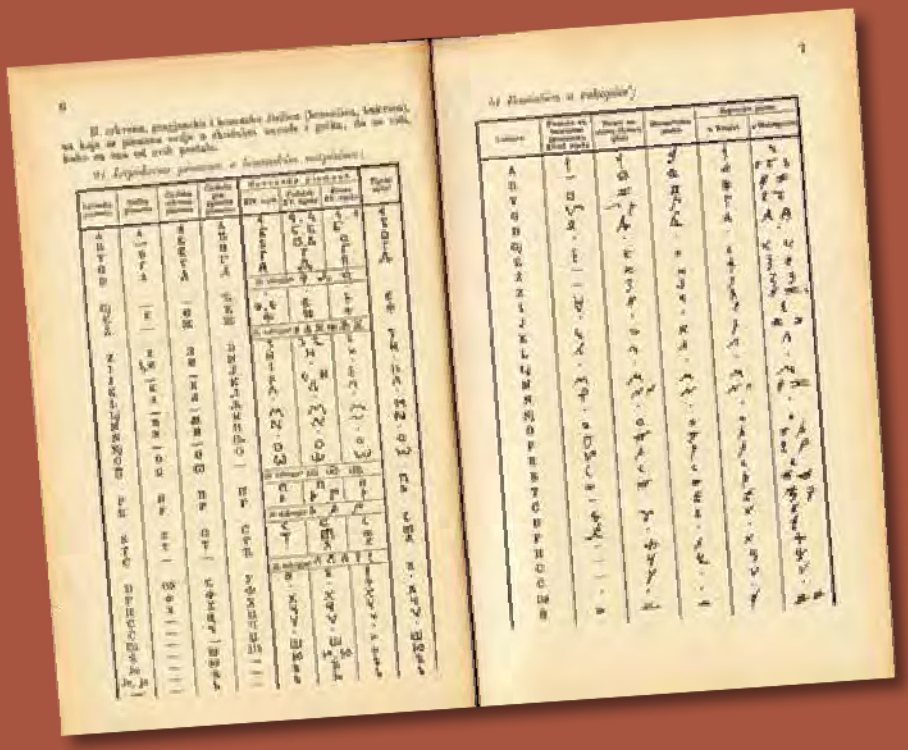

POTUR ŠAHIDIJA (Maqbūl-i ‘ārif –Potur Šāhidiya), bosansko-osmanski rječnik u stihovima koji je 1631/32. godine napisao Muḥammad Havā’ī Uskūfī. Ime prepisivača i datum prijepisa nisu navedeni. Rječnik je u narodu bio poznat i kao Potur Šāhidiya jer je pisan po uzoru na osmansko-perzijski rječnik autora Ibrahima Šahidije. Muhammed Hevai Uskufi, rođen u selu Dobrnji kod Donje Tuzle 1601/1602. godine, u predgovoru (svog rječnika) Makbuli-arifa za sebe kaže da je Bosnevi (Bošnjak), a svoj jezik konstantno zove bosanski (bosana), kao i njegov savremenik fra Matija Divković. Bosna, Bošnjak i bosanski spominju se u samom predgovoru deset puta, a u tekstu rječnika još dva puta...

slijede romanizmi i germanizmi); njihovo naglašeno prisustvo u govorima Bošnjaka predstavlja upravo samosvojno obilježje bosanskoga jezika unutar slavenske jezičke porodice.

Posebnu grupu, i veoma brojnu, čine turcizmi koji se odnose na vjerski život i običaje, pozdrave i izraze Bošnjaka. Antroponimija (imena i prezimena) Bošnjaka također je veoma razuđena i potpuno je uklopljena u fonetsko-fonološki, kao i u tvorbeni sistem bosanskoga jezika. A. Škaljić u svome rječniku turcizama navodi 503 lična imena, a u imenaru I. Smailovića (*Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*) ima preko tri hiljade odrednica.

Turcizmi su česti u imenovanju porodičnih (rodbinskih) odnosa, tako da imamo: mlada, mladoženja/đuvegija, muž, žena, otac/babo, majka, brat, bratić, sestra, sestrić, djed/dedo, baba/nana, stric/amidža, strina/amidžinica, šći (kći), šćer (kćer), unuk, unuka, nevjesta (snaha), zet, zaova, jetrva, ujak/daidža, ujna/daidžinica, tetak, tetka, tetić, punac, punica, svastika, svekar, svekrva...

Osnovna leksička građa bosanskog jezika baštinjena iz predosmanskog razdoblja ostala je sačuvana. Tako, na primjer, lekseme vezane za životinjski svijet – krava, vo, tele, june, ovca, ovan, janje, koza, jarac, jare, konj, kobila, ždrijebe, magare, pas, mačka, kokoš, pile, ptica, golub, orao, vuk, medvjed, lisica, jelen, kuna, vjeverica, zec, riba – ne dobijaju, osim u rijetkim slučajevima, sinonimne oblike (npr. za leksemu konj nepotpuna sinonimna forma at). Ili, u porodici primarnih riječi vezanih za jelo i piće: hljeb, so, voda, brašno, tijesto, mlijeko, sir, maslo, mlaćenica, med, medovina, jaje, pogača, itd., jedino je leksema skorup na širem prostoru zamijenjena turcizmom kajmak.

GLAS H.

U konsonantskome sistemu bosanskoga jezika glas h nema svoga zvučnog parnjaka i samim tim nema čvrsto mjesto u opozitnom odnosu zvučni–bezvučni suglasnik. Kako je unutarsistemska crta svakoga jezika težnja za razrješenjem svega što narušava unutarnju skladnost samoga sustava, to se javila težnja gubljenja foneme h. Ovaj je proces ostvaren u mnogim srpskim i hrvatskim govorima štokavskoga dijalekta; uzeo je maha i u pojedinim makedonskim i bugarskim govorima, te u ruskome jeziku. Općenito vrijedi da fonema h čini sastavni dio konsonantizma bosanskomuslimanskih govora, tj. da je čuvanje h općemuslimanska crta, dok se taj konsonant u katolika i pravoslavaca, po pravilu, gubi. Sudbina glasa h ovisi i od njegove pozicije u riječi (početna, središnja, krajnja). Od njegova mjesta u fonemskome nizu zavisi koliko se: čuva, smanjuje, gubi ili zamjenjuje drugim fonetskim vrijednostima. Svi bosanskohercegovački govori, u pojedinim slučajevima, znaju za odstranjivanje ovoga konstriktiva bez ikakva traga, kao i za njegovu zamjenu drugim suglasnicima, dok su prilike u vezi s čuvanjem, izgovorom, gubljenjem i zamjenjivanjem ove foneme različite u pojedinim nacionalnim grupacijama. Fonema h najbolje je očuvana u govorima Bošnjaka: početna i središnja pozicija gotovo da i ne nude potvrde za gubljenje h, a rijetki su i slučajevi iščezavanja iz krajnje pozicije. Krajnje h nestaje u dvjema tipičnim kategorijama: u genitivu množine oblika zamjeničko-pridjevske promjene (dobri/dobrije kuća) i u 1. licu jednine aorista (dođo). Valja napomenuti da je krajnja pozicija i najpodložnija promjenama. U govorima Srba i Hrvata (ukoliko se h uopće i javlja) širi je spisak tih kategorija; obuhvata još i nominativ i akuzativ nekih imenica (stra, gra, umjesto: strah, grah i dr.)

Gubljenje glasa h predstavlja istočnohercegovački inovacioni proces koji se događao upravo u vrijeme uspostavljanja osmanske vlasti i masovnijega primanja islama dijela slavenskoga stanovništva. Stoga je taj proces prekinut u najvećoj mjeri baš u onih koji su primili islam. Zatečeno stanje konzervirano je i pod utjecajem arapskoga jezika (molitve – npr., h se javlja tri puta samo u bismili, kojom s jednim izuzetkom počinje svako poglavlje Kuržana, kao i svaki posao u muslimana) fonema h je učvrstila svoje mjesto u našem konsonantskom sistemu. Dok je prihvatanjem islama zaustavljen praktično tek započeti proces gubljenja glasa h, uklanjanje ovoga konstriktiva iz govora onih koji nisu primili islam teklo je nesmetano.

Pojava neetimološkoga h nije uvjetovana nacionalnom pripadnošću govornika, premda je u pojedinim grupacijama takvo h zastupljeno uglavnom u različitim kategorijama riječi. Tako npr., u Bošnjaka samo: adet, Adil, Ašida i dr., dok je u Srba i Hrvata često: hadet, Hadil, Hašida i dr. S druge strane, u Bošnjaka prevladava sekundarno h u riječima stranoga porijekla kao: hastal (mađ. asztal); hora (grč. ora, vrijeme); horma (tal. armare, spremiti); halat (ar. alat); sahat (i ar. tur. saat), i sl., dok drugi ovdje imaju: astal, ora, orma, alat, sat. Razlikovanje po osnovi nacionalne pripadnosti očito je i kod primjera s fonetski uvjetovanim sekundarnim h u leksici slavenskoga porijekla. Premda se u pojedinim hrvatskim i srpskim govorima mogu čuti likovi tipa:

SEHLETUL VUSUL (Ilm-i ḥal - Sahla al-wuṣūl) napisao je Omer Hazim Humo, muderis iz Mostara, pučki prosvjetitelj koji se borio za populariziranje djela na narodnom (bosanskom) jeziku. Prijepis uradio Rušdi Muhamed Hadžibulić iz Gornjeg Vakufa 1865. godine. Riječ je o poznatom djelu iz islamske vjeronauke (ilmihal) na bosanskom jeziku, koje je pisano arapskim pismom, odnosno prvom štampanom knjigom pisanom arapskim pismom na bosanskom jeziku koju autor Humo naziva lugat-i bosnevi, boşnak dili, boşnakça ili lisan-i bosnevi (bosanski jezik). Stihovi zahvale na bosanskom jeziku: "Brez šubhe (sumnje) je babin jezik najlašnji, /svatko njime vama vikom besidi,/ slatka braćo, Bošnjaci,/hak (istinu) vam Omer govori."

hrđa, hrvati se i sl., neuporedivo dosljednije oni se javljaju u govorima Bošnjaka. Bošnjačke govore, dalje, karakteriziraju i primjeri tipa: hi (enklitika, akuzativ množine zamjenica on, ona, ono; tako i: him, u dativu i dr.), lahak (stariji oblik bio je sa g), mehko, struhlo, malehno, uvehlo, polahko i dr. Ovakvi se oblici ne susreću u govorima Srba i Hrvata. Uz: udovac, lopta, i dr., u Bošnjaka će se čuti još i: hudovac, hlopta. Sekundarno h u govorima Bošnjaka često je još i u suglasničkim skupinama. Tako, grupa sc često daje hc (kohci), a istu grupu imamo i od sekvence šc (brdahce, drvahce). Grupa šc daje nerijetko hć (puhćen, ihćem, ne hće, namjehćen), dok šč zna dati hč (pahče), a žđ – hđ (gvohđe). Grupa hv u bosanskobošnjačkim govorima uglavnom daje f (ufatiti, fala), dok je u ostalim govorima često i v (uvatili, vala). Očuvanu grupu hv Bošnjaci imaju kod imenice kahva (i izvedenica od nje), za razliku od Srba i Hrvata, u kojih je kafa, kava. Odnos fala / kahva u govorima Bošnjaka ide u prilog zaključku da je grupa hv dala prostrujno f prije negoli su se u nas počele ukorjenjivati riječi iz orijentalnih jezika u kojima imamo tu grupu (kahva, sehvi – sedžda). Stanje u govorima bosanskohercegovačkih (napose gradskih) Bošnjaka, kao i stanje u govoru Dubrovnika, u kome se h također čuva, bilo je od značaja za obnovu foneme h u našem književnom jeziku (Vuk Karadžić uvodi 1836. dosljednije pisanje suglasnika h u domaćim riječima, a ne samo u onima stranoga porijekla).

GLAS F

Prihvatanje islama presudno je utjecalo ne samo na čuvanje h nego i na brže preuzimanje glasa f u bosanskim narodnim govorima. Fonema f stranoga je porijekla

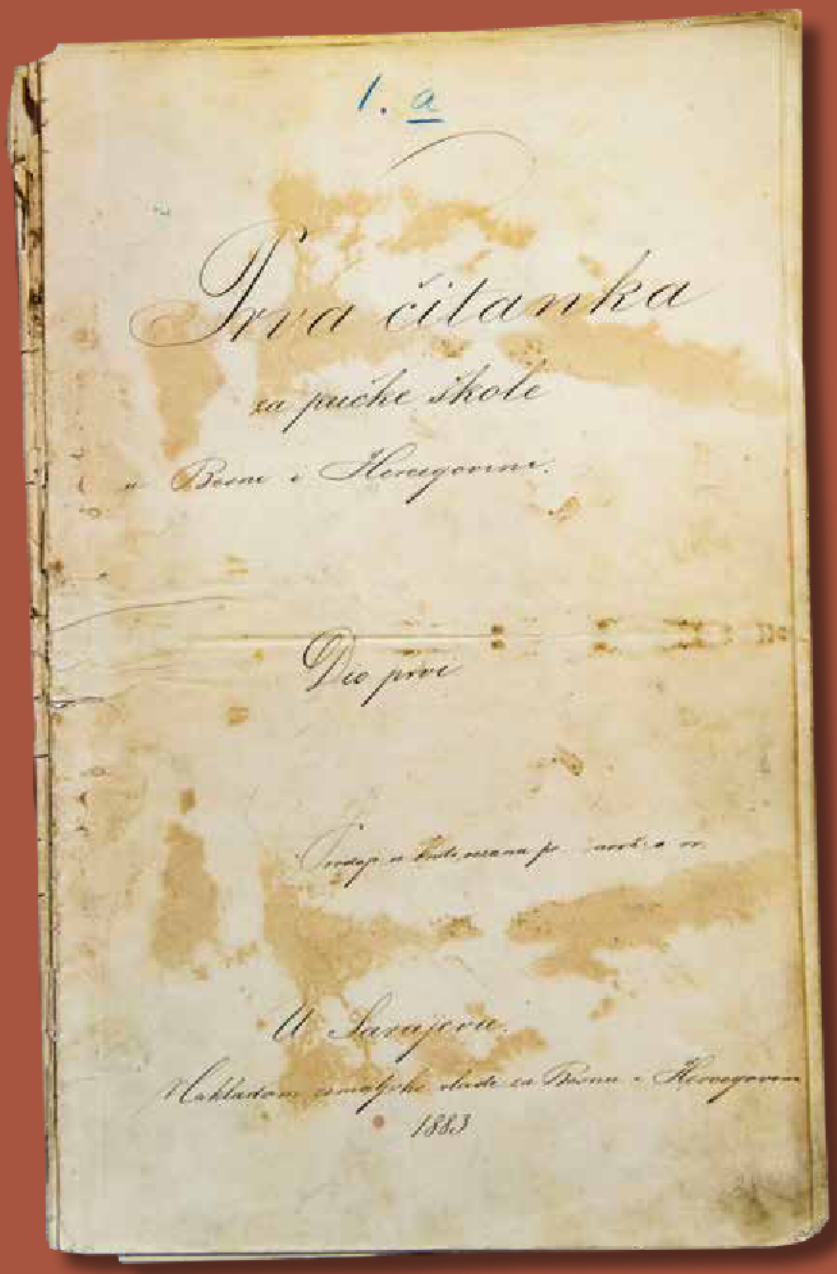

Jedan od najstarijih spomena bosanskoga jezika imamo u notarskim knjigama grada Kotora (3. 7. 1436). U doba austrougarske uprave naziv bosanski jezik postaje i službeni, ali je ovaj termin kasnije napušten i zamijenjen imenom srpskohrvatski jezik. Naredbom Zemaljske vlade od 4. 10. 1907. godine određeno je da se "ima posve napustiti... dojakošnje nazivanje jezika ovih zemalja kao ‚bosanski jezik'", te "da se zemaljski jezik svuda oficijelno naziva ‚srpsko-hrvatski jezik', a formula zemaljski jezik da se može samo zadržati tamo gdje je općenito riječ o jeziku zemlje".

(staroslavenski je nije imao) i česta je upravo u posudbenicama iz grčkoga (npr. stefanos, što je uglavnom adaptirano u: Stjepan, Stevan), latinskoga (februarius, u hrvatskim glagoljskim misalima prihvatano i kao: pervarb), te kasnije turskoga. Asimilacije u pozicijama kao: ovca-ofca, - ovski –ofski, učvrstile su ovaj glas u bosanskom konsonantskom sistemu, utoliko prije što je time upotpunjeno i prazno mjesto u korelaciji: zvučnost – bezvučnost (f postaje bezvučnim parnjakom zvučnome v). Za konsonant f znaju govori svih triju nacionalnosti u Bosni, ali on u njima nije i podjednako zastupljen. U govorima Bošnjaka ova je fonema najbolje prihvaćena i na njenome mjestu ne javljaju se drugi glasovi. U govorima Srba i Hrvata česte su zamjene glasovima v i p (vildžan, čaršav; pratar). Učvršćivanju glasa f u konsonantskome sistemu bošnjačkih govora svakako je doprinijela brojna leksika orijentalnoga porijekla u kojoj je on prisutan (fes, fildžan, ferman, fermen, fukara, hefta, sofra). Tako i antroponimija istoga porijekla: Fatima, Fehim, Šerifa, Mustafa. U bošnjačkim govorima imamo i neetimološko f: kaluf (tur. kalup, kalip), kofa (tur. kova, posuda za vodu), maštrafa (tur. masraba, masrapa, čaša). Takvo f imamo i u riječima: hošaf, kanaf(a), safun, i dr.

PISMO

Uporedo s procesom pokrštavanja južnoslavenskih plemena koja su služila više bogova (IX-X st.), koji je proces u zapadnijim krajevima izvršen ranije, širi se i slavenska pismenost. Na cijelom prostoru slavenskoga juga prvobitno je korištena glagoljica, da bi nju potom (XII-XV st.) potisnula prostija ćirilica. I to pismo (i kao crkveno, i kao poslovno) koriste svi južnoslavenski narodi. U Bosni (i Humu) je glagoljica već od XIII st. uglavnom zamijenjena ćiriličkim alfabetom nazvanim bosančica. Do XVII st. u Bosni svi podjednako upotrebljavaju ćiriličko pismo (vjerni su mu osobito franjevci), da bi od tada katolici počeli prelaziti na latinicu, koja u njih krajem XVIII i početkom XIX st. potpuno prevladava. Inače, još od XIV st. imamo spomenika na narodnome jeziku pisanih latinicom.

Latinica je najraširenije svjetsko pismo. Kada je u pitanju slavenski svijet, s kulturološkoga je gledišta informativan odnos ćirilice i latinice. Upotreba tih pisama poklapa se s arealima istočne (pravoslavne) i zapadne (katoličke, protestantske) crkve. Vlastite varijante ćiriličkoga alfabeta imaju: ruski, bjeloruski, ukrajinski, bugarski i makedonski jezik. Latiničke imaju: slovenski, češki, slovački, gornjolužički, donjolužički i poljski. Bosanski jezik ima oba pisma: latiničko sadrži 27 grafema i 3 digrama, ćiriličko – 30 monograma.

UKIDANJE BOSANSKOG JEZIKA

Naredbom Zemaljske vlade od 4. oktobra 1907. godine određen je "prestanak upotrebe naziva 'zemaljskog jezika' kao 'bosanski jezik'." Zemaljska vlada naredila je "da u svoj oficijelnoj korespondenciji, u svoj izdatoj dokumentaciji od strane zemaljskih ustanova, službi, i svih drugih zemaljskih institucija, ubuduće će se koristiti isključivo oficijelni naziv 'srpsko-hrvatski jezik' (serbo-kroatische Sprache) ".
Forma "zemaljski jezik" zadržana je gdje je bilo riječ o jeziku zemlje, a naredba je značila da novi naziv jezika treba biti publiciran i korišten u svim novim izdanjima ovdašnjih izdavača, kao što su udžbenici i druga štampana djela, ali i novinama i člancima. Od toga su kasnije, novom naredbom (od 29. novembra 1907) izuzeti Bošnjaci, kojima je dopuštena mogućnost da u okviru svojih autonomnih institucija jezik i dalje imenuju bosanskim jer je Zemaljska vlada uvažavala činjenicu da je "naziv bosanski jezik ukorijenjen za materinski jezik Bošnjaka".

Stilizirani, izmijenjeni brzopis ćirilice, najčešće imenovan kao bosančica, u upotrebi je od XII do XX stoljeća. Elemente brzopisa imamo već u Povelji bana Kulina iz 1189, pisanoj uglavnom ustavom (majuskulom). Uz ustav, upotrebljavani su još poluustav i brzopis (tzv. minuskula). Najviše bosanskih srednjovjekovnih pisanih spomenika upravo je na bosančici. I u Bošnjaka je bosančica bila u širokoj upotrebi, sve do najnovijega doba. Ova pismenost zadržala se dugo u Bošnjaka (osobito na dvorovima feudalaca – vlastele, bosanskih vojvoda i krajišnika, ali i građanskih lica – tzv. begovica). Upotrebljavana je i na sultanovome dvoru u Carigradu. Međutim, bosančica je u Bošnjaka još od XV i XVI st. postepeno ustupala mjesto arebici (arabici). Arapsko pismo (drugo po raširenosti u svijetu, odmah iza latinice) prihvaćeno je kao sastavni dio islamske kulture i ono vremenom (od početka XVII st.) postaje sve raširenije pismo Bošnjaka, jer se učilo u osnovnim vjerskim školama (mektebima). Početne škole za opismenjavanje, sibjan-mektebi, otvaraju se rano (u Sarajevu već u drugoj polovini XV st.). Arebicom je pisana cijela alhamijado literatura (književnost na maternjem jeziku pisano arapskim pismom prilagođenim bosanskom jeziku).

Prilagođavanje arapskoga pisma fonetskom sistemu bosanskog jezika iziskivala je svakidašnja praksa. Zabilježeno je više takvih pokušaja, nejednakoga dometa. Poslije pokušaja Mustafe Rakima da oblikuje stabilniji arabički pravopisni uzus, slabo su prošli i kasniji poduhvati (krajem XIX i početkom XX st.) Omera Hume, Ibrahima Berbića, Junuza R. Stovre, Ibrahima Seljupca i Arifa Sarajlije. Uzus Mehmeda Džemaludina Čauševića (s početka XX st.) – "i rješenjima i primjenom nadrastao sve svoje prethodnike" – brzo je bio prihvaćen, osobito od pisaca vjerskih knjiga. Njegov način pisanja arebicom poznat je kao matufovača/matufovica, a po upotrebi u školama nazivan je i mektebicom. Štampanje knjiga arebicom završeno je 1941. godine (kada je izašlo djelo M. Seida Serdarevića *Fikhul-ibadat*), ali taj alfabet i dalje zadržavaju pojedinci u ličnoj prepisci.

U cjelini posmatrani, Bošnjaci su bili u XIX st. jedan od rijetkih naroda u svijetu koji su koristili tri pisma. Nepismenost među Bošnjacima širi se nakon napuštanja arebice, a prije proširenijeg ovladavanja, prije svega latinicom, u prvoj polovini XX stoljeća. Danas su Bošnjaci dvoazbučna nacija. S obzirom na sve veću okrenutost Zapadu, gdje je u upotrebi latinica, ćirilica se u Bošnjaka, i u Bosni i Hercegovini općenito, sve manje koristi.

U izradi ovog teksta korištena je sljedeća literatura: M. Ajanović, *Glas h u našem jeziku i pravopisu*, Radovi Instituta za jezik, III, Sarajevo, 1976, 201-217; D. Brozović i P. Ivić, *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Enciklopedija Jugoslavije, 2. izd., sv. 6, Zagreb, 1990, 48-94; S. Halilović, *Bosanski jezik*, Sarajevo, 1991; A. Isaković, *Leksika u muslimanskih pisaca i naši pravopisi*, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa, 5-6, Sarajevo, 1984, 329-341; Isti, *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, Sarajevo, 1992; Dž. Jahić, *Jezik bosanskih Muslimana*, Sarajevo 1991; Isti, *Jezik, nacija, nacionalizam* (ogledi o jeziku u nacionalnom i društvenom kontekstu), Sarajevo, 1990; Dž. Juzbašić, *Jezičko pitanje u austro-ugarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo 1973; H. Kuna, *Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku*, Književni jezik, 7/3, Sarajevo, 1973, 5-29; I. Smailović, *Glas h i njegove zamjene u savremenom srpskohrvatskom standardnom jeziku* (prilog raspravi), Radovi Instituta za jezik, IV, Sarajevo, 1977, 117-218; Isti, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1977; A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo, 1966. ●

Filip Mursel Begović

OPROŠTAJNA IGRA BOGOMDANIH BOŠNJAKA

ODLAZITI IZ PRADOMOVINE BOSNE U DOMOVINU HRVATSKU NA GODIŠNJICU GOSPOĐE MATURE

(*Zapisi s priprema za godišnji odmor dok suza očna niz oluke Šehera lije i grijehe čisti*)

Jedan s kojim sam ljetovao, lovio ribe, jeo sladolede i čačkao nos nađen je nasukan u kadi. Otišao je s njime orkestar od 100 miliona ljetnih zrikavaca, i Posljednji kineski car je otišao, i najljepša glumica u tom filmu koju smo si obećali oženiti 1988. godine pokriveni ispod popluna dok nam je moja majka nosila topli čaj od kadulje.

Otišao je i onaj s kojim sam u gimnaziji dijelio klupu čitave dvije godine. Pisalo je "iznenada", baš kao što su padale proljetne kiše po djevojkama koje su rasle u našim očima, a on se znao crveniti toliko da je iz grudi jedne zagrebačke gimnazijalke iz znatiželje provirio pupoljak poslije kiše. Rasli smo tako sve dok on nije urastao u Mirogoj.

I čuo sam da je jedan plahi obolio od raka, da je onaj nekada najbolji u fudbalu nađen s iglom u veni, da ih se pola rastalo, a da ih se pola nikada nije ni ženilo, što mi je bilo matematički sumnjivo, ali život je to, brale, nepredvidiv, ujede te za srce i jednostavno otkažeš podstanarstvo tijelu, izgubiš pravo na godišnji odmor, ima te, nema te, pa pa.

A jedna je bila takva da sam je zvao "moja papalinica". Jer sam bio mlad na Mediteranu pa sam je friga, a i priprema na buzaru. Vidio sam je na autobuskoj stanici i ličila mi je na

stari plakat koji je prelijepio novi plakat i sve tako redom se slagalo u hamburger s majonezom od 100 kila. Toliko sam je volio da sam mislio da će uvijek biti lijepa.

A nije tako već je sve na izmaku snaga, i u štitnjači rastu čvorići, u dobroćudnoj glavi zloćudni opušci karbona povećavaju našu ukupnu težinu za 10 centimetara plus magnetna rezonanca.

Pa ti slavi godišnjicu mature, zbrajaj umrle, redaj srčane, liječi diskus hernije, maži koljena voltarenom, popravljaj karijese, slušaj o hemoroidima, mjeri krvni tlak, pazi na šećer... Pa ti imaj četiri i kusur banke u džepu kaputa koji si toliko zavolio da bi živio još malo i još malo... na veresiju... pa bi još jednu čašicu popio u slavu života, a nikada nisi čuo za vino Hafizovo, a nisi na putu u ambulantu sreo niti jedan bejt Mevlane...

E, da, nikada više neću biti mlad i nikada neću otići na godišnjicu mature.

Izvinite, gospođo mature, ništa vas ne razumijem, nisam odavde.

IMA JEDAN GRADIĆ U HRVATSKOJ U KOJEM NE ZNAM NI JEDNOG JEDINOG BOŠNJAKA MUSLIMANA...

... i u kojem sam odrastao, prvi put poljubio djevojku, prvi put slušao ploče Boba Dylana, sanjao da ću jednog dana studirati francuski i na usnama neke Michelle, ma belle, pronaći riječi koje idu zajedno, ruku pod ruku, u kojem sam prvi put dobio šakom u nos, položio pionirsku zakletvu, zabio svoj prvi gol pa mi se očev osmijeh pričinio kao pehar mundijala pun malih Kraševih čokoladica, u kojem sam srušio omladinski rekord u orijentacijskom trčanju... I sve je tako redom po mene u tom gradiću u kojem, sasvim usput, ne znam niti jednog Bošnjaka i niti jednog muslimana. Ne kažem da ih nema, jer njih ima svuda. Uglavnom se kriju iza vrata, zavuku se pod neki otirač, mijenjaju naglasak pa nisi siguran govore li bosanski ili kajkavski ili su psi koji mijauču poput miševa. Doduše, znao sam jednog Muhameda kao dijete, popravljao je bicikle i bolovao od gihta. Imao je gebis koji je plesao u ustima dok bi govorio, žena mu se zvala Verica i nedjeljom su zajedno išli u crkvu. Hodam po tom gradiću koji nosi ime Zaprešić i zazovem Allahovo ime ogledajući se zapanjeno u ljepotu oko sebe. U gradu u kojem sam odrastao niti znam ko je na vlasti, niti me je briga ko je na vlasti, niti me se tiče je l' dobra ili loša vlast, niti me hvata morija od slike zgrade općine koja je još uvijek devastirana od potresa. Zanima me jedino imaju li u Poljoprivrednoj apoteci sadnice borovnice, hoću li naći sjeme salate, hoću li stići prije povratka u Sarajevo majci pripremiti gredicu gdje će izrasti mrkvina perjanica. Zaprešić je prekrasno mjesto za odmor. U njemu su svi hipici. U Zaprešiću bih i ja mogao postati hipik jer ne znam niti jednog Bošnjaka i muslimana nad čijom sudbinom bih inače plakao, baš kao što plače nebo kada ga zaziva sušna zemlja Bosna.

OPROŠTAJNA IGRA BOGOMDANIH BOŠNJAKA

(Zapisi s putovanja Saarbrucken via Ingolstadt via Bosna 2021. godine)

Lik 1: Poselami Dinu, ako Bog da!

Lik 2: Ve alejkumu selam, hoću ako Bog da, nemojte šta zamjeriti!

Lik 3: Ma hajte, vidimo se onda u našoj Bosni, ako Bog da!

Lik 1: A gdje drugdje, ako Bog da!

Lik 3: Da nećete vi prije kod nas, ako Bog da?

Lik 2: More bit, ako Bog da!

Lik 1: Zaboravio ti reći da je Mustafa preselio, srce, prošle sedmice, korona…

Lik 3: …subhanallah…

Lik 2: …ne mogu vjerovati, alarahmetile!

Lik 3: Kako je krenulo s ovom koronom, vidjet ćemo se prije u džennetu nego u Bosni, ako Bog da.

Lik 2: A šta ako odemo u džehennem?

(Tišina, likovi se pogledavaju, u nevjerici)

Lik 1: Pa da krenemo mi, ako Bog da!

SVI ZAJEDNO: Ako Bog da!

DA SAM TURČIN...

…imao bih crne brke i maršira uz zurle, bilo bi 50 miliona brkova uz mene. Bio bih najjači čovjek na svijetu. Turčin da sam, u Aja Sofiji s braćom, rame uz rame, poredan nadesno, učio bih tekbire i svaki poraz bi pod kubetom pobjeda bio.

Al' nisam Turčin, halal im vjera, počastio ih Gospodar Svih Svjetova dobrom na oba svijeta!

Da sam Hrvat, pjevao bih popijevke o Jelačiću banu i vanbračno bi me grlila snaša Mara. Bio bih Bog i Hrvati i Mara i ja.

Al' nisam Hrvat, alal im vjera!

Da sam Srbin, imao bih presude za genocid, nacionalnu erekciju i "republiku srpsku".

Jedino što ne bih imao bilo bi Kosovo. Ne bih imao ni Skendera Kulenovića jer niti jedan Srbin u historiji mitskog svetosavlja nikada nije napisao Tarih za Karađozbegovu džamiju u Mostaru.

Al' nisam Srbin, alal im sve ono što je halal!

Kažu da sam u velikom problemu, da bih se trebao pričuvati, emigrirati negdje, da pužem, gujavica da budem na neodređeno vrijeme. Bio sam sasvim normalan student književnosti sa zagrebačkog asfalta, tako su napisali, i dodali da me je čekala karijera, da bi mi kreditna sposobnost u Evropskoj uniji podno katedrale na Kaptolu bila iznad prosjeka, ali da sam, eto, ni kriv ni dužan, krenuo u džamiju… Muslimanero, bosančero, zelena pantera,

Ture kao od baruta bure.

Nepromjenjivo mi stanje, kao neizlječiva bolest.

Lirski sam subjekt – Bošnjak, dičan junak.

Lakše bi bilo da sam nešto drugo, al' nisam, elhamdulillah!

UMJESTO BIOGRAFIJE: BITI NIŠTA I NIKO U POPLAVI VAŽNIH I PREVAŽNIH IMENA

Primijetio sam dvije stvari.

U poslovnoj komunikaciji Hrvati i Srbi me gotovo bez izuzetka oslovljavaju s "gospodine Mursele", izgovaraju to s ozbiljnošću od koje se čovjek može zanijeti i uznositi mišlju da je važan ovome svijetu.

Veliki broj Bošnjaka oslovljava me isključivo s "gospodine Filipe", i to često čine tonom koji otkriva snishodljivost, nešto što provlačite ispod stola da se ostvari korist, kao da dajete mito u nadi da ćete biti primljeni preko reda na šalteru u općini.

Mogao bih o ovome napisati i sociološku studiju, ali primijetio sam još nešto. Svoju ženu sam čuo da kaže "Filip Mursel" kada mi navodi ime u prilikama administrativnih potreba, a u svakoj drugoj prilici sam isključivo "Mursel", baš kao i s džamijskom braćom... Majka me zove *sine*, kao što me je nazivao i rahmetli otac. Maminoj rodbini sam Filip, ali ne niječu Mursela, tatinoj sam Mursel, ali ne niječu Filipa. Medijskim barbarima sam "Filip i Mursel", što ih zabavlja, a meni biva drago da se neko raduje i veseli u inače neveseloj stvarnosti.

U poplavi važnih i prevažnih imena (i titula) koje moramo izvoliti izgovarati uz naklone, samome sebi najviše bih volio oporučiti da postane Ništa i Niko. Anonim. Možda akronim. Baš kao i alhamijado pjesnici. A ti su pisali iz vapaja u ljubavnoj igri s Onime kojem padaju na sedždu, anonimni za ljude, ne težeći da se uznose bilo kojom drugom slavom osim onom Allahovom. ●

Festival značajnih događaja ZA BOŠNJAKE

Održani su 15. po redu Dani bosanskohercegovačke kulture u Gradu Zagrebu. U sklopu ovogodišnjeg programa obilježeno je i 20 godina Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba. 23. novembra u Hotelu "Sheraton" održana je i promocija monografije i filma povodom 20 godina Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.

U društvu mnogobrojnih uzvanika Vijeće je prikazalo sintezu svoje bogate historije i svih do sada urađenih projekata. Među uzvanicima isticao se musafir iz Ankare, potpredsjednik TIKA-e Mahmut Çevik, koji se u "Sheratonu" i obratio prisutnima. Treća je ovo godina zaredom od kako TIKA podržava održavanje Dana bh. kulture.

Pored toga, 24. novembra održana je i centralna manifestacija u vidu koncerta muzičkog benda "Mostar Sevdah Reunion" u Mozaik Event Centru, kojem je prisustvovalo oko 1.000 posjetitelja. Tom prigodom prisutnima se obratio i predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba Armin Hodžić te naglasio važnost i ulogu Vijeća u proteklih 20 godina. Isto tako, obznanjene su i institucije kojima je Vijeće u povodu 20 godina svoga djelovanja dodijelilo posebna priznanja.

IZVADAK IZ MONOGRAFIJE:

"Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba jedna je od rijetkih institucija koja bilježi 20-godišnji predani rad na očuvanju, afirmiranju i njegovanju bošnjačkog identiteta i kulture u Republici Hrvatskoj. Tijekom proteklih 20 godina, slobodno možemo reći, Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba bilo je motor proizvodnje kulturnog sadržaja među Bošnjacima u Hrvatskoj, ali i šire. Projekti koje je

Vijeće realiziralo tijekom svih ovih godina nisu bili usmjereni samo prema pripadnicima bošnjačke nacionalne manjine, već su njihove vrijednosti bile doprinos cijelome društvu i svim ljudima bez obzira na dob, spol te nacionalnu ili vjersku pripadnost. Upravo ta činjenica radu Vijeća daje jednu drugu dimenziju jer, osim obaveze da bude bastion bošnjačkog identiteta za svoje pripadnike, Vijeće ima i obavezu na najbolji mogući način komunicirati naš identitet i kulturu hrvatskoj javnosti.

Osim navedenog, vidljivo je kako su inicijative i projekti Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba prešli i nadrasli okvire i granice grada Zagreba. Pokretač raznih inicijativa poput kampanja za popis stanovništva, procesa preimenovanja Musliman/Bošnjak, uvođenja bosanskog jezika po modelu C u osnovne i srednje škole, pokretanja rada Koordinacije županijskih vijeća i predstavnika te mnogih drugih ideja bilo je upravo Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba. Na taj način Vijeće je opravdalo

svoju ulogu i svrhu jer najveći broj pripadnika bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj živi i djeluje upravo u gradu Zagrebu. To je i dodatan razlog zašto Vijeće i u budućnosti mora biti generator inicijativa i pozitivnih trendova.

Svaki mandat Vijeća sa sobom je donosio različite izazove s kojima su se izabrani članovi morali suočavati. Bez dileme najturbulentniji mandat Vijeća bio je onaj od 2019. do 2023. godine, u kojem se dogodila i pandemija virusa korona, potres, promjena gradske uprave prvi put od uspostave rada Vijeća, drastično rezanje budžeta te, uza sve to, i održavanje popisa stanovništva koji je veoma važan za pripadnike nacionalnih manjine jer određuje stupanj njihovih prava kroz jedno desetljeće. Kako god bilo, i ova je monografija svjedočanstvo da je Vijeće uspješno odgovorilo na sve izazove u proteklih 20 godina te da nije nikada ovisilo o pojedincima, već je gradilo institucionalni okvir koji je omogućavao aktivno djelovanje u svrhu borbe za očuvanje prava Bošnjaka u Hrvatskoj.” ●

ENVER ČOLAKOVIĆ
(Budimpešta, 1913 – Zagreb, 1976)

Ubijaju te. Smrtnu ti izrekoše osudu.
Tebe više ne smije biti.
I uspomenu valja čak kriti
na tebe.
O, Bosno moja, o, jado moja, o,
zemljo moja,
majko i nano i neno!
Zemljo, ti crna crnice prhka
iz koje niče snijetljivo klasje
i nekad – kad su opake suše
stabljike krhke, žute, polusvele –
namjesto bujnih i zelenih šuma
kukuruza...

(...)

O, ti moj gladni sušičavi raju
koliba, bunjišta, horoza i jare,
potoka, što pjesmom svog vječitog toka
neveselu našu sevdalinku poju,
pjevaju poravno, mada nije ravno
ništa u tebi, neg zgurena brda,
povijena leđa i kvrgave šake.
Tebe ubijaju. Hoće, da te nema
i stide se tebe. Tebe, Bosno, majko!

(...)

ipak te volim, i plačem, i plačem,
ali ne nad grobom,
jer ti mrtva nisi,
nego nad sudbinom, nad
sramotnim trenom
i nad tvojom djecom, nad tom
jadnom rajom,
koja dozvoljava da te tako hule!

(Bosni – povodom uredbe
o ukidanju službenog naziva Bosna,
mart 1942. godine)

FEĐA ŠEHOVIĆ
(Bileća, 1930)

Tako je tu oduvijek u našoj zemlji Bosni – strepnja što će biti sutra. Zašto? Dokle to pitanje? Zašto susjedi drugih vjera toliko žele da nas unište, ili protjeraju s ovih prostora? Muslimani smo drage volje, budući se našim pradjedovima islam učinio sklonijim čovjeku od stare vjere. Nismo postali Turci, iako su to, možda, naši novi gospodari s istoka žarko željeli. Sačuvali smo sve što je naše, bosansko: i jezik, i običaje, i narav. Zar se istom Bogu ne možemo klanjati na različite načine?

(...)

Dokle ćemo ispaštati izmišljeno otpadništvo?! Bosno naša, neka ti Allah da pameti i duga strpljenja, da izbjegneš zamke vlastitih zabluda i tuđe zloće, da ostaneš vjerna u doboku preziru spram svake isključivosti.

(Ilijasbegovići, Cronica travuniana, drugi dio)

Miroslav Krleža
NAJLJEPŠI JE JEZIK BOSANSKIH MUSLIMANA

Publicist i književnik Enes Čengić najznačajniji dio svoje publicističke djelatnosti posvetio je jednom od najvećih hrvatskih književnika Miroslavu Krleži. Njihovi intenzivni kontakti započeli su 1971, kada je Čengić nakon niza uzaludnih pokušaja uspio dobiti prvi intervju s Krležom o problemima filma, teatra i jezika (*Duh individualne pobune*, *Svijet*, Sarajevo 5. februara 1971). Kontakti su potom trajali do Krležine smrti a oporukom je na E. Čengića preneseno doživotno upravljanje svim autorskim, izdavačkim i reproducentskim pravima te zaštita književnog djela (Čengić je također djelomičan nasljednik Krležinih autorskih prava). Čengić je autor monografije *Krleža* (Zagreb, 1982), u kojoj je njegov životni put i literarni rad rekonstruirao hronološki. Posebno se ističu ilustracije slikara Mersada Berbera rađene za tu reprezentativnu ediciju. Godine 1986. objavljene su četiri knjige Enesa Čengića pod zajedničkim naslovom *S Krležom iz dana u dan*.

13. III. 1976.

"Za mene najljepši naš jezik je jezik bosanskohercegovačkih Muslimana. Uzmite na primjer Skendera Kulenovića, te Derviša Sušića, Mešu Selimovića, pa Aliju Isakovića ili Nametka ili ako hoćete i one Muslimane koji se javljaju ranije, još osamdesetih godina. Može misliti o tome tko što hoće, ali ako se tome jeziku doda još i talent, onda je to literatura srca."

II/86.

8.1.1977.

"Čitam u ‹Politici› intervju s drom Milanom Šipkom o bosansko-hercegovačkom jezičnom izrazu. Decenijama taj faktor Muslimani, njihova literatura i uopće pisana riječ, nisu uzimani u obzir. Vatroslav Jagić je o bosansko-hercegovačkom pisao baš kao o posebnom izrazu, govoreći i onda o Muslimanima kao faktoru koji se služi tim jezikom, pa je javno proglašen austrijskim špijunom."

II/185

BOSANSKI NA JEZICIMA SVIJETA

Bosanski
Bosnian
Боснийский язык
Баснійская
Босненски
Bosnisht
Bosniako hizkuntza
Bosniansky jazyk
Bosenský jazyk
Bosnisk sprog
Bosnia keel
Bosnian kieli
Langue bosniaque
Bosniyanci
Bosniska
Босния тілі
Босния тили
lingua Bosniaca
Bosnijas
Босански језик
Bosnische taal
Bosnisk språk
Bosniska språket
Bosnische Sprache
Limba bosniacă
Босански језик
Забони босниягӣ
Bosniýa dili
Bosnaca
Βοσνιακή γλώσσα
Բոսնիերեն լեզու
የቦስኒያ ቋንቋ
বসনিয়ান ভাষা
बोस्नियाई भाषा
ბოსნიური ენა
বোস্নিয়িন ভাষা
תינסוב הפש
ボスニア語
波斯尼亚语
اللغة البوسنية
زبان بوسنیایی
د بوسنیا ژبه

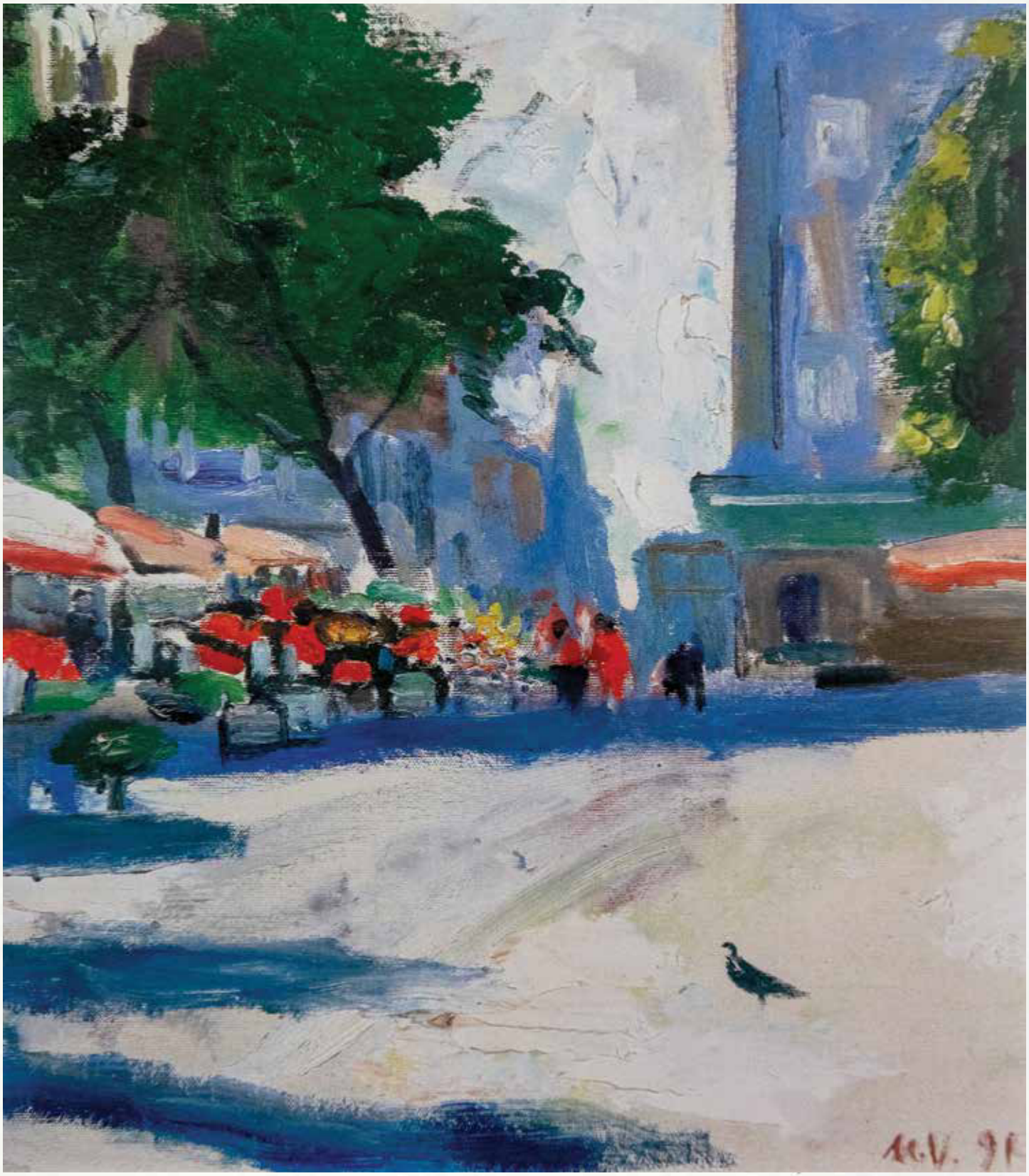

Munir Vejzović, Na Cvjetnom trgu, 1991, ulje na platnu, 43x50 cm

Fadil Hadžić (Bileća, 1922. – Zagreb, 2011),
bošnjački i hrvatski književnik

KAKO NATENANE ZAVOLJETI ZAGREB

Stigao sam u Zagreb na studij i živio poput onih pariških slikara s početka 20. stoljeća koji su bolovali od tuberkuloze, dugovali stanodavcima, grickali što su imali i uživali u slikanju. Dakle, u veliki grad sam stigao sasvim ogoljen, praznih džepova i bez utjecajnih rođaka koji bi me u startu pogurali pa sam studentski šljakao što sam stigao da se socijalno uravnotežim.

Zagreb sam zavolio polako, natenane i prvo mi se svidio Zrinjevac, u kojem još i danas znam rasterećivati dušu ispod onih visokih platana glatke srebrene kore. Predlažem psihijatrima da svoje depresivne pacijente vode tamo, neka prošeću i uživaju u arhitekturi austrougarskih fasada s anđelčićima, u igri svjetlosti ispod širokih krošnji i više će im to pomoći od tableta koje inače gutaju.

Zagrepčanin se postaje postupno, dan za danom. Kad sa Zagrebom stupite u brak, nemojte uživati u tome da budete njegov dežurni opozicionar ili prgavo gunđalo kojem sve smeta. Ako imate neprilika, egzistencijalnih ili poslovnih, nije kriv grad, možda ste vi sami napravili neke krive korake pa ne tražite krivce okolo nego preslušajte prvo kritički sebe.

Ja sam imao stotinu prilika da se naljutim na Zagreb jer me je moja radoznala priroda odvela u razne pustolovine. Pokretao sam listove, kazališta, imao brojne premijere vlastitih komedija i filmova, bilo me je svuda, pa kad vas novine za nešto pohvale, uvijek se nađe i onih dokonih savremenika koji, onako kavanski brzo iz voleja, pljunu po vama.

Kad bi se mogli mijenjati rodni gradovi (moj je krševiti gradić Bileća u Hercegovini), ja bih ga zamijenio sa Zagrebom. U rodnom gradiću sam proveo svega tri mjeseca, a ovdje sam već dvije trećine života. Zagreb i ja se dobro razumijemo, zapravo volimo, kažem volimo jer je i on sigurno mene volio, inače ne bih tu mogao isprobati sve moje prirodne znatiželje. Čak i neke sulude ideje koje sam sanjao ovdje sam ostvario, primjerice, pokrenuo sam dva nova kazališta iz ničega i još danas uspješno rade, a prohujalo je već pola stoljeća.

Pišući ove zaljubljene retke o Zagrebu, pokušavam mu vratiti dug. On mi je, kad sam u njega stigao prije šezdeset i pet godina, bio potpuno nepoznat, dokotrljao sam se u sporom putničkom vlaku iz Bosne. Sad mi je on više od rodnog grada iako sam u njemu doživio tolike neprilike da bih ih do sutra mogao nabrajati. Pa zašto ga onda hvalim?

Zato što se jedino kritičkim odnosom ide provjerenije dalje, naučiš se izbjeći grebene, prepoznati prave prijatelje, zavoliš ljude koji su te potapšali kad si već mislio da toneš. U vratolomnom umjetničkom poslu mnogo je takvih nervoznih situacija koje drugi ne vide dok se kuhaš u vlastitom loncu rezignacije, dok odgonetaš dnevne dileme i sumnje u vlastite ideje.

Želio sam o tome mom Zagrebu snimiti zaljubljeni dokumentarni kritički film, ali nije prošlo. Tada sam već imao osamdeset godina pa je valjda neko rekao – što taj starac, koji nije ni rođeni Zagrepčanin, može reći o Zagrebu.

Rodni list ne daje nikom pravo da svojata svoj grad, mora se nešto i napraviti za njega, da bi bili punopravni građani.

Vlaho Paljetak je Dalmatinac, a autor je trajnih zagrebačkih evergrina, pa Arsen Dedić, pa i jedan vrlo uglađeni zagrebački gospodin uvijek s kravatom, renomirani slikar Omer Mujadžić, rodom iz Bosanske Gradiške, mogu još nabrajati brojna pridošla imena čiji se autorski otisci prstiju mogu naći na kulturnim i znanstvenim dostignućima grada, a imali su samo jedan alat pri ruci – voljeli su ovaj grad i nikada se nisu osjećali stranci.

2007.

Bošnjačko
Nacionalno
Vijeće